

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Political Life

1-2 – 2017

Редакційна політика

«Політичне життя» – загальнополітичний, навчальний, науковий, науково-популярний журнал, присвячений дослідженням у сфері соціально-політичного та соціогуманітарного наукового знання. Тематика поданих статей має відповідати актуальним проблемам соціально-політичної реальності та сучасного політичного дискурсу. Практичне значення авторських статей має бути спрямоване на дослідження та рекомендації, які розкривають – світові, загальнонаціональні та регіональні політичні процеси; актуальні проблеми міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій; шляхи вдосконалення державного управління та місцевого самоврядування.

Журнал «Політичне життя» включено до переліку фахових видань з політичних наук згідно наказу МОН України № 996 від 11.07.2017.

Журнал «Політичне життя» №1-2, 2017 р. публікується за рішенням Вченої Ради Донецького національного університету імені Василя Стуса. Протокол №8 від 30.06.2017 р.

Редакційна колегія:

- Нагорняк Т. Л.**, доктор політичних наук, професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*головний редактор*)
- Примуш М. В.**, доктор політичних наук, професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*заступник головного редактора*)
- Неприцька Т. І.**, кандидат політичних наук, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*відповідальний секретар*)
- Іваницька О. П.**, доктор історичних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса.
- Куц Г. М.**, доктор політичних наук, професор, Харківський національний педагогічний університет імені Г. М. Сковороди.
- Лендьел М. О.**, доктор політичних наук, професор, Ужгородський національний університет.
- Наумкіна С. М.**, доктор політичних наук, професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського.
- Польовий М. А.**, доктор політичних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса.
- Тихомирова Є. Б.**, доктор політичних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.
- Третьяк О. А.**, доктор політичних наук, доцент, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
- Хома Н. М.**, доктор політичних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Чальцева О. М.**, кандидат історичних наук, доцент, докторант, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
- Чарських І. Ю.**, кандидат історичних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса.
- Andrei Taranu** – Prof., dr., v-ce dean of the Faculty of Political Science, National School of Political Science and Administration in Bucharest (Romania).
- Arkadiusz Modrzejewski** – Prof. UG, dr hab., Department of Political Science, University of Gdansk (Poland).
- Daniela La Foresta** – Prof., dr., Department of Political Science, Naples Federico II University (Italy).
- Dušan Leška** – doc. PhD., PhD., Comenius University in Bratislava (Slovakia).
- Jana Reschova** – doc. JUDr., Charles University in Prague (Czech Republic).
- Lucia Mokra** – doc. JUDr., PhD., PhD., dean of Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University in Bratislava (Slovakia).
- Rafal Raczyński** – dr., assistant professor at the Department of History and Political Science, Pomeranian University in Slupsk (Poland).
- Tatiana Papiashvili** – dr hab., International Black Sea University in Tbilisi (Georgia).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ 22504-12404ПР від 27.01.2017.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<i>Цокур Є. Г.</i> ВИБОРИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ ЧИ ПРИКРИТТЯ ЇЇ РУЙНАЦІЇ?.....	4
<i>Пономаренко А. Б., Ковальов Д. В.</i> Е-ДЕМОКРАТІЯ ЯК СПОСІБ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	9
<i>Похило І. Д., Слободянюк А. В.</i> РИЗИК ЯК СКЛАДОВА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОГО РІШЕННЯ ПОЛІТИЧНИМ ЛІДЕРОМ.....	16
<i>Бондаренко С. В.</i> ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ПОЛІТИКИ БРЕНДИНГУ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ НЕЛІНІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	21
<i>Ворчакова І. Є.</i> РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛОБІЗМ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ПРИКЛАДНОГО ХАРАКТЕРУ.....	27
<i>Окуньовська Ю. В.</i> ВПЛИВ НЕЗАЛЕЖНОЇ САМОВРЯДНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПІЛКИ «СОЛІДАРІСТЬ» НА СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПОЛЬЩІ.....	33
<i>Краснова М. Г.</i> ФОРМУВАННЯ ПАРТІЇ ВЛАДИ В РОСІЇ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИЗАЙН.....	38
<i>Maciej Siachla</i> DRUG POLICY IN SWEDEN AND THE NETHERLANDS.....	45
<i>Коцан Р. І.</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ.....	54
<i>Федорчук О. О.</i> ДЕРЖАВНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У 70-ТІ – СЕРЕДИНИ 80-Х РОКІВ ХХ СТ.: НА МАТЕРІАЛАХ УКРАЇНИ.....	63

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

<i>Мілова М. І., Стеценко М. Р.</i> «ТРОННІ ПРОМОВИ» ЯК СИМВОЛІЧНИЙ РЕСУРС ВЛАДИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ.....	68
<i>Кравець А. Ю.</i> БІОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	74

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Kandyuk O.</i> TRANSATLANTIC RELATIONS IN XXI CENTURY AND THEIR IMPACT OVER CEE COUNTRIES.....	80
<i>Bartosz Wiącek</i> GADDAFI ON THE INTERNATIONAL ARENA.....	87
<i>Volkova Y.</i> DIASPORA ENGAGEMENT POLICY: A NEW TYPE OF TRANSNATIONALISM.....	95
<i>Ravliuk O. I.</i> CONCEPTUAL APPROACHES OF U.S. POLICY TOWARDS THE PERSIAN GULF COUNTRIES ON THE EXAMPLE OF RELATIONS WITH IRAN.....	101
<i>Літвін Л. А.</i> МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	107
<i>Blyzniak O.A.</i> THE EASTERN PARTNERSHIP IN POLAND'S FOREIGN POLICY.....	111
<i>Чупрій Л. В.</i> ВІДРОДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «МІЖМОР'Я» В КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ.....	118
<i>Маєвська О. М.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ «МОЗКОВИХ ЦЕНТРІВ» СВІТУ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ.....	125

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Piotr Pięta:</i> Paweł Swianiewicz, Adam Gendźwiłł, Julita Łukomska, Anna Kurniewicz: <i>Wielkość gmin i powiatów a sprawność ich funkcjonowania. Hipotezy wielkoludów i liliptów</i> , Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2016, pp. 191.....	130
ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ.....	132

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 324.328

Цокур Є. Г., Запорізький національний університет

ВИБОРИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ ЧИ ПРИКРИТТЯ ЇЇ РУЙНАЦІЇ?

У статті розглянуті особливості реалізації виборчої процедури у політичних системах сучасних держав, що може виступати як інструмент розвитку та зміцнення демократії, так і як димова завіса, що приховує процес її руйнації. Прослідковується тенденція надмірної технологізації виборчого процесу у всіх його фазах та вимірах і відхід від базових його принципів та завдань. Розвиток комунікацій, технологій, ЗМІ, методик впливу створили оманливе враження, що головним у виборчому процесі є результат, перемога за будь-яку ціну. Необхідним є усвідомлення мети виборчого процесу не як загострення протистояння, що є наслідком надмірної напруги під час виборів, а примирення, консолідації, недопущення конфліктності, пошуку загальноприйнятних варіантів суспільно-політичного розвитку, забезпечення прогресу держави та суспільства.

Ключові слова: вибори, політичні режими, політична легітимація, чинники виборчого процесу.

Вибори є ключовим елементом, наріжним каменем сучасної системи забезпечення легітимності влади та реальним втіленням принципів демократії та суспільного суверенітету як основи суспільно-політичного устрою та загального світоустрою. Усунення чи критична дискредитація виборчої моделі легітимації влади та її перерозподілу рівнозначна повернення до хаосу та непередбачуваності національних та світових процесів, глобальної кризи та втрати усіх надбань у галузі суспільного, гуманітарного, культурного, економічного і т.д. розвитку останніх століть.

Виборча легітимація не є ідеальною. Її ефективність та практична значимість залежить від багатьох факторів. Проведення самих по собі виборів не гарантує появу легітимної влади, яка головним завданням буде бачити турботу про суспільні інтереси. Успішність використання цієї легітимаційної моделі полягає перш за все в підготовленості суспільства до можливості сприйняття та використання на практиці її переваг.

Визнання виборів як оптимального способу легітимації влади значною мірою сприяли раціоналізації суспільної свідомості й поширення політичного плюралізму та політичної рівноправності.

В сучасну епоху загальної освіченості, визнання найвищої соціальної цінності людини і права кожного громадянина на участь в управлінні публічними справами найменший спротив державним інституціям і найбільший ступінь довіри до існуючого державного ладу досягається через вибори, що знайшло свій прояв навіть на рівні міжнародного права. Зокрема, у частині третій статті 21 Загальної декларації прав людини, схваленої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році, проголошено: «Воля народу має бути основою влади уряду; ця воля повинна знаходити своє відображення у періодичних і нефальсифікованих виборах, які мають проводитися при загальному й рівному виборчому праві, шляхом таємного голосування або через інші рівнозначні форми, які забезпечують свободу голосування».

Науковий розгляд сучасних виборчих процесів здійснюється в роботах О. Мазура, Б. Ярковського, А. Романюка, Ю. Шведа, С. Рябова, О. Пухкала, М. Росенко, В. Чумака.

Людство надзвичайно важко та непомірно довго йшло до омріяної стабільності та прогресивного розвитку сучасного стану, занадто велику ціну заплачено за все це, щоб нехтувати та руйнувати доробок багатьох поколінь.

Проте актуальні події сьогодення демонструють невтішну динаміку поступової відмови від багатьох моделей, механізмів та систем стабілізації та гармонізації розвитку людства, які наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. видавалися загальноприйнятними, загальноновизнаними та

загальноновживаними.

Саме тому актуальним видається розглянути особливості реалізації виборчої процедури у політичних системах сучасних держав, що може виступати як інструмент розвитку та зміцнення демократії, так і як димова завіса, що приховує процес її руйнації. З'ясування того, яка з цих тенденцій є переважаючою, є метою даної статті.

Зазначені негативні прояви та небезпечні тенденції чітко помітні у всіх сферах світового розвитку, від економіки до культури, від політики до інституцій громадянського суспільства, і це тематика майбутніх розвідок. Проте сьогодні зосередимо увагу лише на одному секторі, де загрозливі тенденції набувають все більше відкритої форми та глобального прояву.

Класичний, іноді навіть, рутинний національний виборчий процес, що слугував взірцем демократичності та ефективності владарювання, основою стабільності та перспектив прогресивного розвитку, доведений в більшості країн Західної Європи та США майже до ідеальної моделі, несподівано перетворився на небезпечну, брудну гру з непередбачуваним результатом. Миттєво злетів увесь наліт вдаваного соціального конформізму, суспільної відповідальності, виправданої елітарності і т.д. Популізм, відвертий цинізм, брехня та ідеологія поділу власного суспільства та світу на своїх та чужих стали основою передвиборчої риторики не маргінальних а найбільш підтримуваних суспільством кандидатів.

Якось миттєво згасли гучно проголошувані та засадничі в системі державотворення вказаних країн, ідеї гуманізму, толерантності, взаємоповаги, доміанти демократичних цінностей.

Залишимо поза розглядом питання наскільки щирими в такому разі були всі ці гасла, заклики та висловлювання тих, хто намагався видати себе за провідника до «світлого демократичного майбуття».

Загалом, прослідковується тенденція надмірної технологізації виборчого процесу у всіх його фазах та вимірах і відхід від базових його принципів та завдань. Розвиток комунікацій, технологій, ЗМІ, методик впливу створили оманливе враження що головним у виборчому процесі є результат, перемога за будь яку ціну, забуваючи про те що мета виборчого процесу не загострення протистояння що є наслідком надмірної напруги під час виборів, а примирення, консолідація, недопущення конфліктності, пошук загальноприйнятних варіантів суспільно-політичного розвитку, забезпечення прогресу держави та суспільства. Ці базові азбучні істини чомусь швидко забуваються на тлі проблем сьогодення. І це стосується не лише африканських Ліберії та Габону, де виборчий процес раз по раз супроводжується збройними сутичками та громадянськими конфліктами (які зусиллями консолідованої позиції та дій країн африканського континенту вдається раз по раз вирішувати в доволі швидкий термін), але поступово така модель поведінки політикуму та суспільства проникає і менталітет суспільств та політикуму країн європейських, північноамериканських, тих, хто багато років позиціонує себе як глашатай, вчитель та провідник у світ демократичної організації політичного та суспільного життя, зберігача традицій сучасної цивілізації та культури.

Початкова стадія сучасної глобальної цивілізаційної кризи (думаю, що ми маємо справу саме з нею, а не з деякими тимчасовими проблемами в розвитку окремих держав), відкрила (оголила) масив невідповідності заявлених ідеологічних засад як на рівні національного державотворення, так і у сфері глобальних основ співіснування суспільств та держав у сучасному світі.

Події в Україні кінця 2013-початку 2014 рр., російська агресія та окупація АР Крим, терористичні дії РФ на Донбасі, загострення протистояння в Сирії, пожвавлення та активізація терористичних утворень типу «ІДІЛ» продемонстрували цілковиту неефективність та безпорадність так званої «системи міжнародного права» у всіх її проявах та аспектах, і тим самим спровокували подальше загострення ситуації, оскільки недовірливість засадничого принципу «невідворотності покарань» щодо агресора, порушника (де-факто та де-юре злочинця), викликали ланцюгову реакцію відмови від дотримуваних формальних вимог міжнародного права і іншими учасниками світового процесу. Виявляється, можна окупувати території інших держав, збивати пасажирські літаки, підбурювати до братовбивства, бомбардувати цивільні об'єкти та знищувати цілі міста на кшталт Алеппо, сповідувати ідеологію расизму та неонацизму, достатньо лише мати ядерну зброю та право «вето» в РБ ООН. Якщо так буде і далі,

через певний час ми матимемо цілковитий хаос на основі всездозволеності та безкарності.

Ненабагато краще виглядає і система міжнародних інституцій, яка виявилася і технічно, і психологічно, і концептуально непридатною до актуальних світових викликів та загроз з боку країни з ядерним статусом та особливою роллю в зазначеній системі сучасних міжнародних інституцій. Застаріла, неповоротка, забюрократизована, і як наслідок корумпована система міжнародних безпекових організацій, не має змоги та і бажання протидіяти відвертій ескалації світових конфліктів.

В комплексі все це за три роки суттєво підкосило довіру суспільств багатьох країн Європи до існуючих моделей правління, ідеології державотворення та до політичних сил та лідерів. Ситуацією розгубленості суспільства вміло користуються як деструктивні сили всередині цих країн, так і країни, які обрали модель агресії та деструкції, як основу своєї внутрішньої та зовнішньої політики (РФ тут хрестоматійний приклад). Роблячи ставку на політику деструкції, залякування, терору, підтримуючі деструктивні сили та відверто агресивних кандидатів, вони намагаються досягти геополітичного впливу та уникнути відповідальності за скоєне.

Поки не маючи можливості прямого впливу на політику інших країн, РФ намагається використати і тим самим остаточно дискредитувати фактично єдиний демократичний шлях приходу до влади через вибори, перетворивши їх із методу усвідомленого та відповідального обрання особистістю та суспільством шляху та стратегії подальшого прогресивного розвитку держави на технології «Троянського коня», намагаючись шляхом маніпуляції та залякування отримати бажаний результат. Яскравим доказом цього є риторика про демократичність «референдуму» щодо «приєднання Криму до РФ» яка лунає не лише із російських ЗМІ, виступів високопосадовців РФ, а й раз по раз із міжнародних трибун (на кшталт заяв представника РФ при ООН), де нашвидкуруч зорганізована імітація голосування під контролем збройних формувань без розпізнавальних знаків (про те що це російські збройні формування президент РФ повідомив лише згодом) фігурує як «демократичне волевиявлення населення Криму».

Дуже часто українська державність та суспільні інтереси були та залишаються розмінною картою в руках більш впливових зовнішньополітичних гравців. Це свідчить про слабкість та несамостійність української владної еліти, яка так і не спромоглася виробити певний «кодекс честі» та узгоджені загальноприйняті норми поведінки, виходячи з інтересів власного суспільства та держави, а залишається у напіввасальній залежності від закордонних «консультантів та помічників».

Вплив зовнішньополітичних факторів та джерел легітимності особливо стає помітним та значимим в період значних суспільно-політичних змін та кризи владної легітимності. При цьому діяльність міжнародної спільноти, світових організацій та правлячих кіл зарубіжних держав може виступати і як фактор стабілізації та пошуку оптимального шляху розвитку, і як фактор посилення нестабільності та кризових явищ.

Тема виборів на частині окупованих територій Донецької та Луганської областей взагалі стала проблемою, навколо якої точаться гостра дискусія не лише серед українського суспільства та політикуму. Великої уваги вона набула серед політичних діячів країн Західної Європи. Це питання, виходячи з політичних міркувань та аналізуючи його технічну складову, видається глибоко спірним. Якщо ж споглянути його на концептуальному рівні, то навіть часткова реалізація такої моделі псевдовиборів невідворотно призведе до непередбачуваних наслідків для самої Європи, де зазначений прецедент набуде розголосу та повторюваності на багатьох територіях які давно мріють про самостійність чи відокремлення, але через правові та бюрократичні обмеження зробити цього поки не можуть. Тут слід згадати Каталонію, Корсику, Воеводіну, Сербську Країну, Шотландію, Бретань, Фландрію, Валлонію, Країну Басків і т.д. Якщо так станеться, то «донбаський прецедент» дозволить їм (і багатьом іншим іредентистам, сепаратистам, борцям за власну державність) більше не звертати уваги на усілякі формальні правові та бюрократичні обмеження, та й взагалі знехтувати принципами міжнародного права. Намагаючись відкрити «ящик Пандори», ініціатори швидкого рішення «української кризи» за рахунок самої України та її народу забувають, що «картковий будиночок» їх благополуччя тримається на обов'язковому і беззастережному слідуванні «правил політичної гри» та норм та обмежень, правил та законів (писаних та звичаєвих), які формувалися та відточувалися, ставали частиною свідомості населення сотні років, перш ніж стали реально дієвими та сформувавши ту

реальність та результативність, яку вони мають зараз. Тож змінювати чи трансформувати їх заради ситуативної вигоди недоречно, небезпечно та недалекоглядно.

Ще більш ускладнює проблему те, що український еліті ще далеко до творення, сприйняття та реалізації загальноприйнятних, зрозумілих та реально дієвих принципів владотворення, передачі влади та розуміння сутності, справжньої цінності та значимості виборчого процесу для процесу національного державотворення та подолання суспільно-політичних криз. Та й виглядають вони в реаліях сучасного українського життя дивакуваті та занадто пафосно, але іншого шляху зазвичай немає, і тисячолітній світовий історичний досвід доводить це численними сумними прикладами. Тож якщо українському суспільству та державі потрібна ефективна, дієва, легітимна влада, то без зміни ставлення еліти до своїх обов'язків, саме обов'язків, а не прав чи привілеїв, без встановлення цивілізованої моделі взаємодії еліти та суспільства обійтись просто неможливо. Сучасна українська еліта є, в переважній більшості, номенклатурною. Таким чином, обіймання певної посади автоматично означає приналежність до політичної, правлячої еліти. При цьому до уваги не береться ні особистісні якості претендента на елітарний статус, ні його вплив на суспільно-політичні процеси, ні професіоналізм, ні інші якості, наявність яких могла б означити правомірність та моральність претензій особистості на зазначений статус та місце в суспільній ієрархії. Спрощений підхід до формування та рекрутування еліти породжує багато проблем об'єктивного та суб'єктивного характеру, які щоразу проявляються в українській політиці та суспільному житті.

Суспільство та еліта не можуть тривалий час в межах однієї держави бути непримиримими конкурентами, чи знаходитися в радикальній опозиції один до одного, або взагалі існувати та діяти незалежно. Звичайно, певні елементи конкуренції чи то змагальності можуть і мають існувати, без них домогтися суспільно-політичного прогресу неможливо, але радикалізму, непримиримості, зверхності, нерівноправності чи байдужості у відносинах суспільства та еліти бути не повинно. Оскільки суспільство «народжує» еліту та делегує їй владні повноваження, легітимуює задля забезпечення власної життєдіяльності, вирішення нагальних проблем та забезпечення перш за усе соціального поступу, то еліта та суспільство мають бути нерозривні в своїх намірах. Українське сьогодення демонструє зовсім протилежне у взаєминах еліти та суспільства, і це одна з головних проблем на шляху розвитку України.

Складність сучасного стану української держави та її керівництва полягає у тому, що криза легітимності та делегітимаційні процеси охопили всі рівні політичного та державного управління. Дії владних структур не знаходять позитивної оцінки та необхідної підтримки у суспільстві від рівня місцевого управління до рівня вищого політичного та державного управління. Більше того делегітимаційні процеси в сучасній Україні носять як персоналізований характер, що виявляється в низькому рівні довіри до більшості представників вищого керівництва держави, так і структурний характер – висловлення та демонстрація недовіри з боку суспільства всій системі державних органів влади та інституцій управління. Останнім «бастіоном легітимності» влади в сучасній Україні залишається рівень фундаментальний, тобто визнання правомірності та необхідності існування української держави як такої, але він теж потерпає від постійних атак, як з боку зовнішніх противників української державності, так і частини суспільства, яка теж з різних причин вважає нелегітимною взагалі українську державність. Тож криза легітимності в Україні носить системний та багатоаспектний характер.

Проблема ускладнюється ще й тим, що виборча модель легітимації, одна із головних складових сучасної легітимаційної політики та практики, внаслідок суспільно-політичних процесів та дій органів влади, виявилася багато в чому дискредитованою в очах суспільства і політикуму, і відповідно ефективно використана бути не може.

В схожому стані знаходиться і судова гілка влади, ефективна та неупереджена робота якої в демократичних країнах значно посилює легітимаційний потенціал та легітимаційний «запас міцності» органів державної влади та керівництва держави.

Тож українська держава, в особі її політичного керівництва та суспільство, знаходяться перед складною проблемою, яка не має однозначного та гарантовано успішного рішення.

Цокур Е. Г. Выборы в современном мире: сохранение демократии или прикрытие ее разрушения?

В статье рассмотрены особенности реализации избирательной процедуры в политических системах современных государств, которая может выступать как инструмент развития и укрепления демократии, так и как дымовая завеса, прикрывающая процесс ее разрушения. Прослеживается тенденция чрезмерной технологизации избирательного процесса во всех его фазах и измерениях и отход от базовых его принципов и задач. Развитие коммуникаций, технологий, СМИ, методик влияния создали обманчивое впечатление, что главным в избирательном процессе является результат, победа любой ценой. Необходимым является осознание цели избирательного процесса не как обострения противостояния, являющегося следствием чрезмерного напряжения во время выборов, а примирения, консолидации, недопущения конфликтности, поиска общепринятых вариантов общественно-политического развития, обеспечения прогресса государства и общества.

Ключевые слова: выборы, политические режимы, политическая легитимация, факторы избирательного процесса.

Tsokur Ye.G. Elections in the modern world: maintenance of democracy or disguise of its destruction?

This article is devoted to the analyses of features of electoral procedure's realization in the political systems of the modern states, which can come forward both instrument of development and strengthening of democracy and as a smoke-screen, covering the process of its destruction. The tendency of excessive electoral process's technologization in all his phases and measuring and walking away from its base principles and tasks is traced. Development of communications, technologies, MASS-MEDIA, methods of influence gave the deceitful impression, that main in an electoral process is a result, victory at any cost. It is necessary to realize a purpose of electoral process as not intensifying of opposition, being investigation excessive tension during elections, and reconciliations, consolidations, non-admissions of conflict, search of the generally accepted variants of social and political development, providing of progress of the state and society.

Keywords: elections, political regimes, political legitimacy, factors of an electoral process.

УДК 342.34:324

*Пономаренко А. Б., Вінницький національний технічний університет,
Ковальов Д. В., Вінницький національний аграрний університет*

Е-ДЕМОКРАТІЯ ЯК СПОСІБ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У статті досліджується використання інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації громадянами своїх політичних прав, зокрема, при проведенні виборів, референдумів та здійсненні інших форм безпосередньої (прямої) демократії. Аналізуються різні погляди на виникнення та перспективи розвитку нового явища – електронної демократії. Е-демократія розглядається саме як спосіб здійснення вже існуючих форм прямої демократії. При цьому нова форма демократії не створюється. Показані перспективні можливості використання механізмів е-демократії в Україні.

Ключові слова: електронна демократія, форми демократії, перспективи розвитку демократичних політичних режимів.

Постановка проблеми. В епоху інформаційного суспільства, коли збільшується обсяг інформації та знань в житті суспільства, відповідно зростає роль інформаційних технологій в суспільних відносинах, зокрема й у політико-правових.

У багатьох країнах світу інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) широко використовуються для реалізації громадянами своїх політичних прав, а саме у виборчому процесі, особливо при проведенні голосування та підрахунку голосів виборців. Широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, в сучасному світі дає можливість виокремити так звану електронну демократію (е-демократію) як спосіб реалізації громадянами своїх політичних прав. Одним з механізмів е-демократії є електронне голосування, яке сьогодні викликає жвавий інтерес як у самих виборців, так і у політологів – дослідників виборчих технологій. Під електронним голосуванням розуміють як саму процедуру подачі голосу виборцем за допомогою різноманітних телекомунікаційних засобів (е-голосування), так і процес підрахунку голосів електронними засобами (е-підрахунок).

У сучасній політичній та юридичній науці йде пошук і аналіз нових форм та механізмів демократії. Що являє собою е-демократія? Вона утворює нову форму демократії, чи є просто новим способом здійснення існуючих форм демократії? Автори пропонують свій варіант відповіді на це питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи концепції електронної демократії розглядалися у працях відомих вчених, таких як Р. Катц, Й. Масуда, М. Порат, Т. Стоуньєр та інших. Електронному урядуванню та електронній демократії в країнах Заходу присвячені наукові праці К. Макнат, М. Кітсінга, Р. Гібсона, С. Уорда та інших.

Одним з перших теоретиків електронної демократії вважається соціолог і футуролог Йошита Масуда, який сформулював ідею про формування демократії участі на основі інформаційних технологій і етики спільного використання інформації. На думку Й. Масуди, якщо в індустріальному суспільстві найбільш прогресивною формою правління була представницька демократія, то в інформаційному – такою буде демократія участі, або «партисіпаторна демократія»: «Це буде політика участі громадян, політика, за якої управління здійснюватиметься самими громадянами» [1, 10].

Французький політик Мішель Рокар вважав реальність взаємозв'язків між виборними посадовими особами, засобами масової інформації та виборцями серцевиною сучасної демократії. На його думку, не буває демократії без вільної інформації, не буває вільної інформації без демократії. Народ може реалізувати своє право тільки в умовах вільного розповсюдження інформації та загального виборчого права. Якщо раніше демократія будувалася майже виключно на виборчих бюлетенях, то тепер між виборцем і його актом вибору лежить інформація. На сучасному етапі, коли загальне виборче право втрачає ефективність, а парламент – свій вплив, збільшується значення механізмів опитування громадської думки та зв'язків влади з громадськістю. Таким чином, виникає нова форма демократії – інформаційна [2, 133]. М. Рокар пов'язував розвиток інформаційної демократії з широким застосуванням в політичній боротьбі

засобів масової інформації – передусім, телебачення, що було характерним для 80-х років ХХ ст., періоду його активної політичної діяльності.

На думку В. Дрожжинова й А. Штрика, під е-демократією розуміється використання інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної інфраструктури для розвитку й посилення демократичних інститутів і розширення участі громадян у суспільній і політичній діяльності. Можливості застосування ІКТ простягаються від інформування виборців про кандидатів на виборні посади й діяльність партій до участі в електронних форумах та в електронному голосуванні. При цьому розрізняють е-демократію у вузькому й у широкому розумінні. У вузькому розумінні е-демократія полягає у використанні електронної підтримки для забезпечення відповідних конституційних прав, що вимагають тих чи інших формальних рішень. У широкому розумінні поняття е-демократія означає систематизацію думок і залучення громадян і організацій у політичні рішення й процеси [3, 102].

Як вважає дослідник політичної комунікації М. Вершинін, «електронна демократія» – це будь-яка демократична політична система, у якій комп'ютери й комп'ютерні мережі використовуються для виконання найважливіших функцій демократичного процесу, таких як поширення інформації й комунікація, об'єднання інтересів громадян і прийняття рішень (шляхом консультацій і голосування) [4, 257].

Російські опозиціонери – депутат екатеринбурзької міської думи Л. Волков та політолог і Ф. Крашенінников видали у 2011 р. невелику книгу «Хмарна демократія». В ній розкриваються перспективи розвитку інституту виборів та принципів демократії за допомогою інформаційних технологій. За словами Л. Волкова, в основі демократії майбутнього лежать три технічні ідеї. Перша полягає в рухливості вибору, тобто в можливості визначати волевиявлення громадян частіше, ніж раз на чотири роки, як це передбачено законодавством Російської Федерації, а на тих чи інших технологічних принципах давати можливість їм це робити частіше. Друга ідея – матричне делегування, тобто можливість громадянина делегувати свій голос тому чи іншому представнику, в залежності від питання, що вирішується. Третя ідея – «примусова чесність» вимагає того, щоб рівень відкритості інформації про кандидатів на різні позиції у політичній системі зростав по мірі зростання важливості посади, на яку вони претендують [5].

Російський дослідник В. Солодов, вважає, що основною суттю електронної демократії є зміна форми й ступеня залучення громадян до прийняття політичних рішень. На його думку, основні переваги нової форми демократичних процедур полягають у наступному: «Істотне зниження витрат, як матеріальних, так і часових, на здійснення демократичних процедур; зниження витрат на інтерактивні форми взаємодії із громадянами, що дозволяє органам державної влади більш повно враховувати думки різних соціальних груп при прийнятті рішень; залучення громадян до прийняття рішень на більш ранніх стадіях і в більш тісній формі; зміцнення довіри громадян до держави» [6, 20].

Г. Вайнштейн, зазначає, що «ідеї «електронної демократії» та дані про нові особливості політичного життя, створювані електронними технологіями радіо й телебачення, стали знаходити форму досить категоричних тез про народження нової моделі демократичного устрою, в якій принципи прямої демократії виявляться відродженими й пристосованими до вимог сучасної епохи завдяки використанню новітніх засобів масової комунікації» [7, 14].

Проте В. Смагін вважає, що вплив Інтернету на формування політичної активності громадян нерідко істотно перебільшується, і що так звана демократія в інформаційному просторі не означає реального втілення принципів демократії. Крім того, комунікаційна революція створила можливість електронного контролю за життям, напрямом думок, планами й настроями як окремих громадян, так і громадських організацій. Це реальність, що розчаровує тих, хто очікують відродження суспільної участі за допомогою збільшення доступу до інформації [8, 6].

Український дослідник в галузі державного управління В. Мещеряков вважає, що електронна демократія по своїй суті, є однією з форм прямої демократії, хоча її засоби можуть використовуватись і в представницьких формах [10]. Такої ж думки дотримуються М. Липчук та Н. Дніпренко.

А. Матвієнко розглядає електронну демократію, називаючи її комунітарною, як інструмент ефективною реалізації конституційних прав і свобод громадян, становлення і розвитку демократичних інститутів з використанням сучасних ІКТ [11, 66].

Мета статті. В сучасний період становлення інформаційного суспільства у багатьох країнах світу в процесі передавання інформації між політичною і соціальною системами (простіше кажучи, між владою і народом), зокрема, у виборчому процесі, особливо при проведенні голосування та підрахунку голосів виборців широко використовуються інформаційно-комунікаційні технології, що дає підстави виокремлювати так звану е-демократію. В науковому середовищі, як видно з аналізу публікацій на цю тему, певною мірою поширена думка, що е-демократія утворює *нову форму демократії*, притаманну інформаційному суспільству. Метою даної статті є дослідження електронної демократії як *способу здійснення прямої демократії*, що характеризується використанням інформаційно-комунікаційних технологій як основного засобу для розширення можливостей кожного громадянина вирішувати справи державного і місцевого значення.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статтею 1 Конституції, Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Демократизм є принципом конституційного ладу України, що визначає модель взаємовідносин держави і суспільства, держави і особи. Цей принцип відповідає традиціям українського державотворення і знаходить свій вияв в сучасних принципах формування, організації та діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Таким чином, стаття 1 Конституції України проголошує демократичну форму державно-політичного режиму.

Демократичною вважається держава, устрій і діяльність якої відповідає волі народу, і яка забезпечує загально визнані права і свободи людини і громадянина. Класичне визначення демократії дав А. Лінкольн: «Демократія – це правління народу, що здійснюється народом і для народу». (Democracy is the government of the people, by the people, and for the people) [12].

Частина 2 статті 5 Конституції України проголошує: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Таким чином, Конституція визначає дві форми народовладдя – безпосередня (пряма) і представницька демократія.

При цьому пріоритетною формою визнається безпосередня (пряма) демократія. Її треба розуміти так, що в Україні влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України [13].

Як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, народ має природне право на будь-яку форму волевиявлення, якщо вона прямо не заборонена Конституцією і законами України. Згідно зі статтею 69 Конституції України основними формами безпосередньої (прямої) демократії є вибори та референдум. У даній статті Конституції не подано вичерпного переліку форм безпосередньої демократії, через які може здійснюватись волевиявлення народу, а закріплюються лише його провідні форми. З історії відома велика кількість інших форм безпосередньої демократії, зокрема, плебісцити, виявлення громадської думки, обговорення законопроектів, народні ініціативи, петиції, збори, мітинги, походи, демонстрації. Мали місце також такі виняткові, переважно немирні форми, як революції, повстання, національно-визвольні рухи, політичні страйки, протести, акції громадянської непокорі, пікетування тощо.

В українській політичній та юридичній науках, зазвичай, не розмежовують форми та способи здійснення демократії. Так, наприклад, політологічний енциклопедичний словник визначає, що за формою і способом здійснення демократія поділяється на безпосередню (референдум, пряме голосування, всенародне обговорення та ін.) і представницьку, коли рішення приймаються через депутатів та інших народних представників [14, 138].

Широке застосування в сучасному світі інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, мережі Інтернет, створює нове явище – так звану електронну демократію *саме як спосіб реалізації* безпосередньої (прямої) демократії.

Особливого поширення в різних країнах світу набуло використання інформаційно-комунікаційних технологій у виборчому процесі, головним чином при проведенні голосування та підрахунку голосів виборців.

Крім цих найважливіших етапів (стадій) виборчого процесу, виборче законодавство України визначає, зокрема, й такі етапи виборчого процесу, як, наприклад: висування та реєстрація кандидатів; утворення окружних та дільничних виборчих комісій; складання списків

виборців, їх перевірка та уточнення; проведення передвиборної агітації (ч. 4 ст. 11 Закону України «Про вибори Президента України» № 474-XIV від 5 березня 1999 р.) При проведенні саме цих етапів найбільш активно застосовуються інформаційно-комунікаційні технології.

Так, Законом України «Про Державний реєстр виборців» № 698-V від 22 лютого 2007 р. був запроваджений Державний реєстр виборців – автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для зберігання, обробки даних та користування ними, створена для забезпечення державного обліку громадян України – виборців. Згідно зі статтею 10 цього Закону кожен виборець, зокрема, має право подавати свої персональні дані до відповідного органу ведення Реєстру та одержувати на безоплатній основі у будь-який час від відповідного органу ведення Реєстру в доступній формі вичерпну інформацію про свої персональні дані, внесені до Реєстру тощо.

Для реалізації та захисту прав, передбачених цим Законом, виборець може використати особистий кабінет виборця, зареєструвавшись на офіційному сайті Державного реєстру виборців (<https://www.driv.gov.ua/portal/>).

Для прийняття зваженого й відповідального рішення щодо голосування за окремого кандидата (або за партійний список) свідомому виборцю необхідна максимально повна інформація про зареєстрованих кандидатів та списки кандидатів від партій. Таку інформацію зараз простіше отримати через офіційний сайт Центральної виборчої комісії (<http://www.cvk.gov.ua/>). На виборчих дільницях не завжди вистачає повної необхідної виборцю інформації. Наприклад, при проведенні виборів народних депутатів агітаційні плакати на виборчих дільницях містять інформацію лише про перших п'ять кандидатів у партійному списку, а на місцевих виборах за новим законом навіть виборчий бюлетень містить лише назву відповідної місцевої організації партії, прізвище, ім'я та по батькові першого кандидата у списку та кандидата, закріпленого за відповідним територіальним виборчим округом (частина 7 статті 74 Закону України «Про місцеві вибори» № 595-VIII від 14 липня 2015 р.). Тому для отримання повної інформації про всіх кандидатів у партійних списках свідомому виборцю, крім друкованих агітаційних матеріалів, необхідно використати електронні ресурси виборчих комісій.

Інформаційно-комунікаційні технології, досить широко й активно використовуються при реалізації інших форм безпосередньої демократії.

Однією з основних форм безпосередньої демократії є направлення індивідуальних чи колективних звернень громадян до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів. Право на звернення гарантовано статтею 40 Конституції України та детально врегульоване Законами України «Про звернення громадян» №393/96-ВР від 2 жовтня 1996 р. та «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» № 577-VIII від 2 липня 2015 р.

Частина 6 статті 5 Закону України «Про звернення громадян» зазначає, що письмове звернення також може бути надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку (електронне звернення).

А частина 3 статті 5 цього Закону вказує, що особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція, яка подається та розглядається в порядку, передбаченому статтею 23¹ цього Закону.

Електронна петиція, адресована відповідно Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядається за умови збору на її підтримку не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. Електронна петиція, яка не набрала необхідної кількості голосів, після завершення строку збору підписів розглядається як звичайне звернення громадян. Вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів визначаються статутом територіальної громади. У разі визнання за доцільне викладені в електронній петиції пропозиції можуть реалізовуватися органом, якому вона адресована, шляхом прийняття відповідного рішення з питань, віднесених до його компетенції.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21 травня 1997 р. передбачає такі форми безпосередньої демократії на рівні місцевого самоврядування, як місцеві референдуми (ст. 7), загальні збори громадян за місцем проживання (ст. 8), місцеві

ініціативи (ст. 9), громадські слухання (ст. 13). Для підготовки та проведення цих заходів застосовуються ІКТ, передусім, розміщення відповідної інформації в ЗМІ та мережі Інтернет.

Серед названих форм прямої демократії на рівні місцевого самоврядування найбільш важливою формою є місцевий референдум, предметом якого може бути будь-яке питання, віднесене Конституцією та законодавством України до компетенції місцевого самоврядування. Але порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми. В Україні на даний час, згідно із Законом України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI, не передбачене проведення місцевих референдумів. (Проект Закону про всеукраїнський та місцеві референдуми за народною ініціативою був лише зареєстрований у 2015 р. й невідомо, чи буде він прийнятий). Проте, якщо орган місцевого самоврядування захоче врахувати думку територіальної громади для вирішення питання місцевого значення, він може використати механізм е-голосування для проведення дорадчого опитування (консультативного референдуму), проведення якого, до речі, було передбачено статтею 46 старого Закону УРСР «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р. № 1286-XII.

Прикладом вдалого застосування ІКТ у реалізації територіальною громадою міста права вирішувати питання місцевого значення шляхом прямого волевиявлення є проект «Бюджет громадських ініціатив м. Вінниці», затверджений відповідним рішенням Вінницької міської ради №13 від 25 грудня 2015 р. з метою впровадження інноваційних механізмів залучення громадськості до розподілу коштів міського бюджету в рамках Стратегії розвитку «Вінниця-2020». «Бюджет громадських ініціатив м. Вінниці» – це частина міського бюджету, обсяг якої визначається щорічно міською радою і складає до 1% затвердженого обсягу власних та закріплених доходів загального фонду міського бюджету. Його кошти спрямовуються на реалізацію кращих проектів розвитку міста, які надійшли до Вінницької міської ради від мешканців територіальної громади міста Вінниці. Голосування за обрані проекти здійснюється в паперовому та електронному видах. Цікаво, що мешканці територіальної громади м. Вінниці віддають перевагу саме електронному голосуванню [15]. Аналогічні проекти започатковані у містах Бердичеві, Запоріжжі, Києві, Козятині, Львові, Полтаві, Рівному, Ужгороді, Черкасах та інших під назвами: «Громадський бюджет», «Бюджет участі», «Бюджет міських ініціатив» тощо. Така ініціатива набуває поширення по всій Україні.

Велике значення для розвитку е-демократії мають соціальні мережі, що набули шаленої популярності останнім часом. Феномен їх поширення і впливу на спосіб життя сучасної людини є досить актуальним й потребує детального наукового вивчення. Незаперечним є той факт, що соціальні мережі, де зараз максимально швидко розповсюджується інформація, проводяться соціологічні опитування, ведеться політична агітація, формуються групи за різнобічними інтересами, використовуються для підготовки і проведення зборів і мітингів, походів і демонстрацій, протестів і революцій. Можна навіть вважати групи, сформовані в соціальних мережах, своєрідними «віртуальними» громадськими об'єднаннями. Відповідно до статті 1 Закону України «Про громадські об'єднання» № 4572-VI від 22 березня 2012 р., громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадське об'єднання може здійснювати діяльність без статусу юридичної особи і в такому випадку не потребує державної реєстрації (стаття 12 цього Закону).

«Віртуальне» громадське об'єднання може згодом перерости в реальне і бути вже офіційно створеним та юридично зареєстрованим.

Доступ до електронних ресурсів органів державної влади та соціальні мережі громадяни України можуть використовувати для обговорення законопроектів, участі в он-лайн голосуваннях при проведенні опитувань громадської думки тощо.

Висновки. Таким чином, електронна демократія (е-демократія) – це спосіб здійснення прямої демократії, що характеризується використанням інформаційно-комунікаційних технологій як основного засобу для розширення можливостей кожного громадянина у вирішенні справ державного і місцевого значення. За допомогою ІКТ можливе здійснення народного волевиявлення через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. При цьому

принципово нової форми прямої демократії не утворюється. В інформаційному суспільстві по мірі розвитку ІКТ відкривається більше нових можливостей для застосування е-демократії при здійсненні різних форм безпосередньої демократії, тому подальші дослідження й наукові розробки у цій галузі є досить перспективними.

У той же час роль електронної демократії в процесі розвитку демократичних інститутів неоднозначна. Як показує практика, «е-демократія» може існувати в рамках не тільки демократичних, але й авторитарних режимів. Електронна демократія, з одного боку, сприяє розвитку нових демократичних інститутів, з іншого боку – зустрічає складності технічного та інституційного характеру.

Використана література:

1. Masuda I. The Information Society as Post-Industrial Society / I. Masuda. – Washington: World Future Society, 1981.
2. Рокар М. Трудиться с душой: Пер. с фр. Коломийцева В.Ф., Чернеги В.Н., Николаева В.Н. / Под ред. Л.М. Видясовой. М.: Междунар. отношения, 1990. – 344 с.
3. Дрожжинов В.И. Электронная демократия и поддерживающие ее технологии / В.И. Дрожжинов, А.А. Штрик // Технологии информационного общества – Интернет и современное общество: труды VI Всероссийской объединенной конференции. Санкт-Петербург, 3-6 ноября 2003 г. – СПб.: Изд-во филологического ф-та СПбГУ, 2003. – С. 101-110.
4. Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе: перспективные направления исследований // Актуальные проблемы теории коммуникации. Сборник научных трудов / М.С. Вершинин. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. С. 253-270.
5. Ярошевский М. Вчера и завтра «облачной демократии» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.svoboda.org/a/24225528.html>
6. Солодов В.В. Электронное правительство как инструмент трансформации государственного управления: автореферат дис. ... канд. полит. наук: спец. 23.00.02 / В.В. Солодов. – М., 2007.
7. Вайнштейн Г. Информационная революция и демократия: ожидания, реальность, перспективы / Г. Вайнштейн // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 7.
8. Смагин В.А. Обеспечение информационной открытости политической системы России: автореф. дис. канд. полит. наук: спец. 23.00.02 / В.А. Смагин. – Саратов: Саратовский государственный университет, 2007.
9. Дніпренко Н.К. Електронна демократія [Текст] / Н.К. Дніпренко // Вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження електронного урядування: зб. матеріалів наук.-практ. конф. / за заг. ред. С.А. Чукут, О.В. Загвойської. – К., 2008. – С. 85-88.
10. Мещеряков В.С. Електронна демократія [Електронний ресурс] / Мещеряков В.С. – Режим доступу: <http://www.kds.org.ua/blog/elektronna-demokratiya>
11. Матвієнко, Анатолій. Комунітарна демократія в Україні: науково-критичний дискурс [Текст] / Анатолій Матвієнко // Юридична Україна: Правовий часопис. – 2015. – № 9. – С. 63-67.
12. What Is Democracy? Defining Democracy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ait.org.tw/infousa/zhtw/docs/whatsdem/whatdm2.htm>
13. Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 № 6-рп/2005, п.1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>
14. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
15. Офіційний сайт Вінницької міської ради [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gromada.vmr.gov.ua/default.aspx>

Пономаренко А. Б., Ковалёв Д. В. Э-демократия как способ осуществления прямой демократии.

В статье исследуется использование информационно-коммуникационных технологий для реализации гражданами своих политических прав, в частности, при проведении выборов, референдумов и осуществлении других форм непосредственной (прямой) демократии. Анализируются разные взгляды на возникновение и перспективы развития нового явления –

электронной демократии. Э-демократия рассматривается именно как способ осуществления уже существующих форм прямой демократии. При этом новая форма демократии не создаётся. Показаны перспективные возможности использования механизмов э-демократии в Украине.

Ключевые слова: электронная демократия, формы демократии, перспективы развития демократических политических режимов.

Ponomarenko, A. B., Kovalov D. V. E-democracy as a way of implementing a direct democracy

This article examines the use of information and communication technologies for citizens to implementation their political rights, in particular, in elections, referendums and the implementation of other forms of direct democracy. Different views on the origin and prospects of development of the new phenomenon of e-democracy are analyzed. E-democracy is seen as a way of implementing already existing forms of direct democracy. However, a new form of democracy is not created. Promising possibilities of use of mechanisms of e-democracy in Ukraine are shown.

Keywords: e-democracy, forms of democracy, prospects of development of democratic political regimes.

УДК 32.323

Похило І. Д.,

Слободянюк А. В., Вінницький національний технічний університет

РИЗИК ЯК СКЛАДОВА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОГО РІШЕННЯ ПОЛІТИЧНИМ ЛІДЕРОМ

У статті автори намагаються визначити необхідність врахування політичного ризику при прийнятті політичних рішень основним суб'єктом політики – політичним лідером. Досліджуються чинники, що впливають на прийняття ризикових рішень політичним лідером. Особливу увагу приділено авторами проблемі ймовірності при прийнятті ризикових рішень. Визначено категорію «політичний ризик» та яке саме рішення є оптимальним за даних обставин.

Ключові слова: *ризик, політичний ризик, політичне рішення, політичне лідерство.*

Перед сучасним політичним лідером постає не одне завдання, не вирішення яких зруйнує Україну. Занепад виробництва, зумовлений як об'єктивними так і суб'єктивними причинами, постійний тиск Міжнародного валютного фонду дедалі затягує Україну у трясовину боргів. Уряд немає чіткої і комплексної програми виходу з кризи яка поглиблюється. У такій складній і неоднозначній ситуації збільшується роль політичного лідера, який має не тільки зупинити цей процес стагнації але й вивести країну з кризи. В кризових ситуаціях великого значення набуває процес прийняття політичних рішень. Серед головних чинників прийняття політичних рішень посідає ризик.

Проблематикою політичних ризиків при прийнятті політичних рішень вітчизняна політична думка майже не займалася. Більше того, Західні вчені почали вивчати політичний ризик тільки після так званої «зеленої революції» в Іраці (1979 рік), яка надала достатньо матеріалу для вивчення ризику. На думку більшості західних фахівців поява чисельних досліджень з політичного ризику пов'язана із соціальною потребою розширення і поглиблення знань про ризик сучасного політичного життя, коли стала до потреби допомога подолати небезпеку людського життя через неефективне управління суспільством з боку політичних лідерів та еліт

Політичним лідерством займалися ще з часів античності та середньовіччя: Арістотель та Макіавеллі. У наш час політичне лідерство досліджували Р.Растоу, П.Волобуєв, В.Пугачов, Ж.Блондель, А.Пахарев та інші. Ризик у політиці це новітнє явище тому не так багато фахівців займаються ним, наприклад: А.П.Альгін, М.О'лірі, В.Коплін, Й.Шорт, Г.Райс та інші. Як у вітчизняних так і західних фахівців не багато є спеціалістів які б намагалися пояснити прийняття ризикових політичних рішень у сфері діяльності політичного лідера.

Тому метою дослідження буде місце політичного ризику при прийнятті політичних рішень політичним лідером.

Лідерство – це становище, що вказує на спроможність особи (рідше групи осіб) спонукати інших діяти, запевняючи їх в тому, що обраний курс дій є правильним. В політичному плані лідерство – це сукупність правил та процедур, в межах яких здійснюється лідерська діяльність.

Тоді політичний лідер – (від англ. leader, голова, керівник) – це формальний або неформальний лідер (ватажок) держави, політичної групи (угрупувань) або суспільної організації, руху (масового, елітарного); ведуча особа політичного процесу, яка здійснює функцію об'єднання соціальних сил, який направляє діяльність державних або суспільних інститутів, політичних рухів, особа, що визначає особливості курсу на реформу або революційні перетворення [1, с.10].

Можна стверджувати, що політичний лідер виступає основним суб'єктом політики та політичних процесів, які відбуваються в державі. Суб'єкт тому, що має надзвичайні властивості та в результаті добровільного вибору людьми, він стає попереду тих чи інших соціально-політичних рухів з метою реалізації інтересів спільнот, які його висунули. Заради цього успішно діючий лідер наділяється владними повноваженнями, тобто правом концентрувати, направляти зусилля, волю, інтелект людей, а також оперувати матеріальними, фінансовими цінностями.

Політика ніколи не робилась у відсутності політичних лідерів. Отже «політичне лідерство – це процес взаємодії між людьми, цей процес включає в себе вироблення і прийняття рішень»[2,с.39].

Політичні відносини сприймаються людьми через призму інтересів. Політичний лідер є уособленням інтересів певних верств населення, тому він віддзеркалює їх інтереси робить своїми але не можна брати до уваги і його особисті інтереси. Тому можна сказати, що відносини між лідером та суспільством проявляються за допомогою системи інтересів чи то загальнонаціональних, регіональних, групових та особистих. Політичний інтересом називається діяльність суб'єкта політики щодо визначення та досягнення мети (цілі) залежно від спроможності вирішення того чи іншого завдання.

Однак, цьому процесу передуює процес ухвалення рішення, що включає в себе аналіз ситуації і вибір способу політичної дії. На даному етапі і відбувається сприйняття ризику. Ризик для політичного суб'єкта полягає в тому, що він, реалізуючи політичне рішення, спрямоване на задоволення інтересів, може зіткнутися з певними перешкодами, здатними поставити під сумнів можливість реалізації рішення, а в гіршому випадку звести вірогідність позитивного результату до нуля.

У розвинених країнах налічується понад 500 центрів, основна частина яких знаходиться в США, які займаються проблемами ризику. Такими некомерційними центрами, які вивчають політичний ризик, є Центр стратегічних і міжнародних досліджень у Джорджтаунському університеті (Вашингтон), Дослідницький центр міжнародних змін при Колумбійському університеті (Нью-Йорк). Деякі з них політичний ризик розуміють як: можливе настання будь-якої політичної події (війна, революція, державний переворот, експропріація, накладення обмежень на імпорт і т. д.) у своїй країні чи за кордоном, що може призвести до втрати прибутку або/та активів у міжнародних ділових операціях; державні або соціальні дії, «в» або «поза» країною, які негативно впливають на частину або більшість іноземних ділових операцій та інвестицій; один з елементів демократичного процесу, пов'язаний з оцінкою і вибором альтернатив, а також з практичним втіленням прийнятого рішення; це можливість виникнення збитків або скорочення розмірів прибутку внаслідок проведеної державної політики.

Різка збільшення в останній час частки ймовірності статистичних уявлень про наукове знання, розвиток теорії прийняття рішень, об'єктивна потреба пошуку пізнавальних засобів, які дозволяють урахувати фактори невизначеності, конфліктності при виборі оптимальних альтернатив, підвищена увага філософів до розробки категорій «ціль», «доцільність», «діяльність» утворюють передумову для аналізу феномену «ризик» при прийнятті управлінських рішень. "Аналіз ризику, – зазначає американський соціолог Й. Шорт, – означає культурну адаптацію, необхідність якої диктується науковими відкриттями й технологіями, що на них ґрунтуються" [3, р. 2].

На сучасному етапі розвитку України питання про ініціативу діяльності політичних лідерів досить важливе і тому утворюються реальні передумови зміни співвідношення між репродуктивною та продуктивною діяльністю на користь останньої. В таких умовах керівники різних рівнів управління повинні та вимушені йти на обґрунтований ризик.

Оскільки багато політичних рішень реалізується в умовах невизначеності, носять ймовірний характер, то, для підвищення ефективності, важлива розробка рекомендацій щодо специфіки вибору, прийняття, здійснення рішень в ситуації ризику і впровадження їх у практику управління. Фахівці з управління вважають, що небезпечним для організації є керівник, який уникає прийняття ризикових рішень, оскільки тим самим засуджує її на застій.

Ризикові ситуації мають декілька модифікацій:

1. Суб'єкт, який робить вибір з декількох альтернатив, має у розпорядженні об'єктивні ймовірності отримання передбаченого результату, який ґрунтується на проведенні повних досліджень;

2. Ймовірності наступу очікуваного результату, який може бути отриманий тільки на основі суб'єктивних оцінок, тобто суб'єкт має справу з суб'єктивними ймовірностями;

3. Суб'єкт у процесі вибору та реалізації альтернативи має як об'єктивні, так і суб'єктивні ймовірності.

Прагнучи «зняти» ризиковану ситуацію, суб'єкт робить вибір і прагне реалізувати його.

Цей процес знаходить своє відображення у понятті «ризик». Останній існує як на стадії вибору рішення (плану дій), так і на стадії його реалізації. І в тому, і в іншому випадку ризик виступає моделлю зняття суб'єктом невизначеності, засобом практичного рішення при неясному (альтернативному) розвитку суперечливих тенденцій у конкретних обставинах.

Таким чином можна визначити «ризик як діяльність», яка пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору у процесі якого є можливість кількісно і якісно оцінювати ймовірність досягнення передбаченого результату, невдачі та відхилення від цілі»[4,с.20,с.21].

Відповідно до здійснення практичних дій у ситуації ризику доцільно враховувати три головних елементи ризику:

- ймовірність результату, який отримується (удачі);
- ймовірність отримання небажаних результатів (невдача) у ході вибору альтернативи і її реалізації;
- ймовірність відхилення від обраної цілі. При цьому можливі відхилення як до мінусу, так і до плюсу.

Ряд авторів виходять із передумови про те, що ризик - категорія об'єктивна, яка дозволяє регулювати відносини між людьми, організаціями і іншими суб'єктами суспільного життя, що виникають внаслідок перетворення можливості у дійсність. Ризик при цьому розглядається як поняття, яке являє собою можливу небезпеку випадкового отримання негативних наслідків.

Досить широке розповсюдження отримала суб'єктивна концепція ризику. Найбільш послідовно вона розроблена В.А.Ойгензіхтом, який виходить з того, що ризик завжди суб'єктивний, оскільки виступає як оцінка людиною вчинку, як свідомий вибір з урахуванням можливих альтернатив. Суб'єктивна концепція орієнтована на суб'єкт дії, враховує усвідомлення наслідків, вибір варіанту поведінки, що обґрунтовує виконання відповідних обов'язків або звільнення від них. Оскільки з точки зору цієї концепції прояв ризику завжди пов'язаний з волею та свідомістю людини, то ризик можна визначити як вибір такого варіанту поведінки у якому буде врахована небезпека, загроза та інші можливі наслідки.

Існує декілька підходів визначення ступеня ризику. Кількісний підхід має обмежену сферу застосування та може бути використаний у такій ситуації ризику, коли у перебігу її здійснення якісні характеристики не мають принципового значення. Кількісний підхід на практиці часто використовується при оцінці ризику у ситуаціях соціального характеру, тобто стосовно до суспільних процесів.

Сутність кількісного підходу зводиться до того, що рішення, яке вибране в умовах невизначеності, має деякий ймовірнісний характер відносно досягнення бажаного результату (можливого успіху), ймовірність невдачі (можливість неуспіху) і ймовірність відхилення від заданої цілі. Кількісна величина цих видів ймовірності у діапазоні від 0 (повна невдача) до 1 (100-відсотковий успіх) визначає ступінь ризику. Таким чином, ступінь ризику залежить від міри урахованої невизначеності, хоч оцінюється тим чи іншим засобом.

Оскільки ступінь ризику залежить від оцінки невизначеності, то кількісне вимірювання ймовірності здійснення варіанту певної події, який був обраний, приводить до змін якісного стану ризику. Кількісно ці кордони можуть бути розраховані за допомогою відповідних математичних методів. Використання такого підходу дало можливість виділити декілька типів рішень, вчинків, дій з різним ступенем ризику - мінімальним ризиком, зі середнім ступенем ризику, з високим ступенем ризику і максимальним ризиком.

Поруч з управлінням суспільними процесами, які передбачають відмову від ризику або вибір рішення з мінімальним ризиком, у реальній політичній практиці зустрічаються рішення, які містять максимальний ризик. Цей різновид можна назвати азартним або авантюрним ризиком. У певних ситуаціях, як правило, екстремальних, такі рішення можуть бути виправданими. Однак, у більшості випадків орієнтація на максимальний ризик пов'язана з волонтаризмом та суб'єктивізмом у діяльності по управлінню суспільними процесами.

В основі соціальної діяльності в умовах невизначеності та спрямованості на швидке просування вперед, на якісне перетворення суспільних структур, повинен використовуватися ризик раціональний (обґрунтований).

Феномен раціонального ризику представляє собою частку більш загальної проблеми, який

термінологічно фіксується як «раціональна людська діяльність». Елементом такої діяльності є прийняття рішень.

Відповідно до проблем соціального ризику зміст поняття раціональність можна розглядати як властивість людської діяльності, що ґрунтується на пізнанні суспільних законів. Атрибути такої діяльності доцільність та цілепокладання. Раціональною є дія (рішення або вибір рішення), що адекватно використовує знання об'єктивного стану речей, у яких повинна відбуватися дія основних властивостей, закономірностей явища, процесу по відношенню до яких здійснюється вибір. Рішення може бути раціональним без знаходження у відповідних обставинах конструктивних, соціально-корисних цілей, методів та засобів їх реалізації, без урахування психологічних особливостей та соціально-психологічних особливостей суб'єкта, який здійснює та реалізує вибір.

Можна сказати, що обґрунтований ризик є складовою частиною раціональної людської діяльності в умовах невизначеності. Інтегративна оцінка ризику пов'язана з виявленням ступеню обґрунтованості рішення, яке було прийняте у ризиковій ситуації. Це дозволяє сформулювати висновок про те, що раціональним буде такий ризик, який міститься у обраному в умовах невизначеності оптимальному рішенні. Оскільки зміст раціонального ризику виявляється через оптимальність, то є доцільним з'ясувати, яке соціальне рішення було оптимальним.

Зміст оптимального варіанту рішення складає сукупність та взаємодію елементів, що є загальними при пошуку оптимальної дії у будь-яких ситуаціях і обставинах, які притаманні лише процесу вирішення завдань імовірного характеру в умовах невизначеності.

По-перше, оптимальним в ситуаціях ризику буде рішення, яке забезпечує для даних умов досягнення потрібного результату при мінімальних витратах.

По-друге, оптимальність рішення, яке треба вибрати, залежить від часу, що був витрачений на вибір даного варіанту. Така потреба виникає у зв'язку з існуванням у кожний конкретний момент об'єктивно необхідного часу, який вже не можна скоротити при виборі ризикового рішення. Інакше виникає загроза появи помилок через недостатність інформації.

По-третє, процес прийняття рішень містить в собі врахування особливостей інтересів суб'єктів, які приймають участь у виробі вибору та реалізації рішень.

По-четверте, визначення оптимальності альтернативи, що вибирається в умовах невизначеності, передбачає виявлення ймовірності її впливу на рішення, які будуть прийняті у близькому та віддаленому майбутньому.

По-п'яте, ситуація, яка обирається в умовах ризику, повинна оцінюватися з позиції ймовірності досягнення передбаченого результату і можливого відхилення від поставленої цілі у даних конкретних умовах. Оптимальними є рішення, що разом з вказаними вище умовами, передбачають обґрунтовану оцінку ймовірного ризику.

Таким чином, альтернатива з раціональним ризиком представляє собою варіант у оптимальних часових термінах, передбачає обґрунтовану ймовірність досягнення цілі при мінімальних витратах, у конкретних умовах і ймовірність його впливу на рішення, які будуть прийняті у майбутньому – це забезпечує поєднання інтересів суб'єктів, які приймають участь у розробці, виборі та реалізації даного рішення з суспільними інтересами.

Використана література:

1. Пугачев В.П. Субъекты политики: личность, элиты, лидерство/Пугачев В.П. . – М.: О-во "Знание" РСФСР, 1991, - 56с.

2. Корнієнко В.О., Похило І.Д. Ефективність політичного лідера: критерії та механізми реалізації в сучасній Україні : Монографія/ Корнієнко В.О., Похило І.Д. – Вінниця : ВНТУ, 2009. – 140с.

3. Short Y. F. The social fabric at risk: Toward the social transformation of risk analysis. Amer. association, 1984: Presidential address // Amer. Social. – Vol. 49, № 6. – N. Y., 1984.

4. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни./Альгин А.П. . – М.: Мысль, 1989. – 187с.

Похило І. Д., Слободянюк А. В. Ризик як складова прийняття політичного рішення політичним лідером

В статье авторы делают попытку определить необходимость учета политического риска при принятии политических решений основным субъектом политики – политическим лидером. Исследуются факторы, которые влияют на принятия рискованных решений политическим лидером. Особое внимание уделяется авторами проблеме вероятности при принятии рискованных решений. Определяется категория политический риск и какое решение в данном случае считается оптимальным.

Ключевые слова: *риск, политический риск, политическое решение, политическое лидерство.*

Pokhylo I. D., Slobodyanyuk A. V. Risk as part of a political solution to the political leader

In the article the authors try to determine the need to consider political risk in policy-making the main subject of politics – political leader. We study the factors that influence decision-making risky political leader. Particular attention is paid to authors problem probability when making risky decisions. Defined category of "political risk" and that it is the best solution in the circumstances.

Keywords: *risk, political risk, political decisions, political leadership.*

УДК 327:32.019.5

*Бондаренко С. В., ДонНУ імені Василя Стуса***ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ПОЛІТИКИ БРЕНДИНГУ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ НЕЛІНІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Розглянутий вплив нелінійних суспільно-політичних процесів на інформаційний компонент політики брендингу територій. Розкрито зміст теоретичних та практичних доробок закордонних і вітчизняних науковців, практиків у сфері брендингу територій, самоорганізації систем та нелінійних процесів. Дана загальна інформація щодо поняття «бренд територій», «брендинг територій», «інформаційна політика територій». Окреслені напрямки та задачі, які стоять перед брендингом територій в умовах нелінійності суспільно-політичних процесів. Доведена залежність політики брендингу територій та його інформаційної політики від нелінійних процесів.

Ключові слова: *брендинг територій, інформаційна політика, політична система, нелінійні процеси*

За умов глобальних криз, зміни парадигм існування та функціонування політичних систем сучасності виникає потреба у переосмисленні підходів та оцінки майбутнього традиційних форм політичного життя. Політологічний академічний дискурс розширює свій категоріально-понятійний апарат у бік дослідження нелінійного розвитку суспільства, втрати монополій на владу традиційних політичних інститутів, збільшення впливу на прийняття рішень неполітичних акторів та зміни суспільно-політичної поведінки людей. За останні три-п'ять років особливої уваги набувають інформаційно-комунікаційні практики, які забезпечують необхідні умови реалізації нелінійних процесів, створенню нових реальностей, управління смислами, формування образів політичних територій, інститутів, процесів, які виходять за рамки класичного лінійного розвитку політичних систем сучасності.

Як зазначає російський науковець Л.Бородкін, представники різних наукових дисциплін незалежно один від одного констатують, що використання теорії самоорганізації, вивчення нелінійної залежності елементів складних систем, дозволяє внести розуміння закономірностей еволюції потужних впливів та схильностей змін внутрішніх станів систем [1]. У контексті статті особливий інтерес представляє реалізація політики брендингу територій в умовах нелінійних суспільно-політичних процесів.

Теоретико-методологічні засади дослідження містяться у роботах Г.Алмонда, Д.Істона, К.Дойча. Самоорганізації систем та нелінійних процесів - Г.Хакена (синергетика), І.Пригожина, І.Стенгерс (теорія дисипативних структур), М.Фейгенбаума (теорія динамічного хаосу), С.Курдюмова І.Добронравової, Р.Арзуманян. Нелінійності суспільно-політичних процесів – О.Суліміна, Л.Бородкіна, О.Крутова, О.Молодцова, В.Пророка, М.Польового, Ю.Комарової. Впливу інформаційно-комунікаційних технологій на формування образів та смислів у суспільно-політичному та міжнародному контексті - Е. Тоффлера, Ж.Бодрійара, Г.Почепцова, Л.Губерського, Є.Тихомирової, Н.Карпчук, Є.Магди, Л.Смоли. Брендингу територій у політиці – Т.Нагорняк.

Міждисциплінарний предмет наукового дослідження впливу нелінійних процесів на системи, у т.ч. політичні, мають давню історію. За сучасних умов, коли частота та глибина проникнення нелінійних процесів через інформаційно-комунікаційні технології зростає, зокрема у політичному просторі, виникає необхідність переосмислення ролі та місця інформаційної політики територій з просування та захисту своїх інтересів, позиціонування та сприйняття їх цільовими аудиторіями.

Мета статті полягає у визначенні впливу нелінійних суспільно-політичних процесів на інформаційний компонент політики брендингу територій.

Одним із інструментів просування та захисту інтересів територій, створення стійких емоційних зав'язків з цільовими аудиторіями, образів, ідентифікацій та ідентичностей, формування капіталу лояльності є брендинг. В рамках дослідження доцільно використовувати наукові доробки Т.Нагорняк щодо визначення політичної території та політики її брендингу. На

думку дослідника, «політична територія» це простір, що в наслідок цілеспрямованої діяльності політичних акторів, має інституційний статус та офіційно визнані атрибути функціонування (назва/кордони, владні інститути, адміністративний, ідеологічний та громадський устрій). Територія, як політичний інститут - суб'єкт політичних відносин, що має політико-правовий статус, виступає носієм ресурсів (аутентичних та симулякрів), використання яких, за умов цілеспрямованої стратегії та корекційних політичних практик, можуть зробити територію брендом і відповідно підвишити її рейтинг у світі та в очах її мешканців. Відповідно, брендинг території визнається як цілеспрямована діяльність політичних суб'єктів по створенню, корекції та просуванню позитивного образу території у зовнішньополітичному та внутрішньополітичному полі [6, С. 122].

Як зазначає британський дослідник С.Анхольт, брендинг території це систематичний процес узгодження дій, поведінки, інвестицій, інновацій і комунікацій країни для реалізації стратегії конкурентної ідентичності. Бренд території уявляє собою ту асоціативну модель, яку містить свідомість індивіда (як мешканця цієї країни, так і громадянина іншої) й до якої він апелює, почувши назву території [5, С. 220-229; 7, С. 35-43].

Бренд території (країни, району, області, міста, певного знакового місця і т.д.) - це сукупність смислів, образів, ідей, асоціативних реакцій, символів, візуальних елементів, які виникають у свідомості людини (групи людей) при згадці назви цієї території. Відповідно, брендинг території - цілеспрямований процес формування, презентації і просування території на ринку товарів і послуг в якості ліквідної пропозиції зі зростаючою додатковою вартістю. Такий цілеспрямований процес можливий лише за умови інформаційної присутності в широкому інформаційному полі [8].

З одного боку, бренд території це цілісна система, яка має свою структуру та взаємодіє з іншими системами на різних рівнях. З іншого, вона – є підсистемою, системи більш високого рівня, а саме політичної. Будь яка територія зацікавлена у стабільному розвитку, налагодженні та підтримці добрих відносин із сусідами та партнерами, забезпеченні максимально стабільних умов свого існування. На сучасному етапі нелінійних процесів глобалізації, конкуренція між територіями виходить на новий якісний рівень. Акценти боротьби зміщуються на увагу та лояльність населення. Основним інструментом такого протистояння є забезпечення доступу людини до великої кількості інформації, наповненої необхідними смислами задля зміни/збереження їх поведінки та відношення до тієї чи іншої території. Такий доступ забезпечує її потреби задля формування/збереження власної ідентифікації/ідентичності, усвідомлення свого місця в суспільстві, приналежності до тієї чи іншої соціальної, політичної, культурної групи, визнання/невизнання політичної влади тощо.

Збільшення кількості центрів вироблення нових знань, швидкість їх поширення та різноманіття інтерпретації дійсності демонструють появу нових локальних та глобальних акторів. Така ситуація створює умови для зміни традиційної ієрархічної системи суспільно-політичних відносин, зміщення вертикалі відносин у площину горизонтальної взаємодії. Збільшення кількості аттракторів, як внутрішніх, так і зовнішніх, з одного боку відкривають можливості для поповнення енергією та налагодженню нових зав'язків. З іншого - створюють додатковий тиск, навантаження на внутрішню структуру та несе загрозу цілісності системи. Під аттрактором розуміється безліч точок, до яких притягуються траєкторії динамічних систем [10, С. 212]. У рамках дослідження аттракторами є будь-який інститут, окрема особа чи процес, які впливають на наповнення інформаційно-комунікаційного простору території та сприйняття її в тому чи іншому контексті.

«Безмежний» доступ до інформації та розширення можливостей інформаційно-комунікаційних технологій з одного боку, відіграють позитивну роль, забезпечуючи доступ до великої кількості знань. З іншого, порушують баланс та дозволяють конкуруючим системам прямо чи опосередковано впливати один на одного через наповнення чужої системи власними смислами, підміняючи дійсність та створюючи симулякри. Це сприяє створінню хаосу, умов для можливої руїни системи або втрати контролю над нею.

Як зазначає російський дослідник В.Пророк, для нелінійних динамічних систем типова властивість детермінованого хаосу. Системи демонструють кілька характеристик: вихід не пропорційний входу; ціле не є сумою його частин і не можна його вивести з окремих частин; не

ясно, що є причиною, а що наслідком. Системи, які характерні детермінованим хаосом, частіше всього складні (комплексні), тобто одночасно містять кілька цілей, до яких вони переміщуються, або містять більше цілей, які виключають один одного, і, в кінцевому рахунку, містять кілька структур, які не можуть бути описані однією мовою. Їх поведінка може мати різну якість, протягом певного періоду вона може бути незмінною, може змінюватися періодично або квазіперіодично, і останній варіант - хаотичний рух. Хаотична поведінка характеризується станом, коли навіть дуже маленький імпульс зможе викликати великі зміни в поведінці, і навіть невелика зміна початкових умов призводить з часом до зовсім інших результатів [12].

Бренд території, як цілісна система, постійно знаходиться під впливом багатьох прогнозованих (аттракторів) та непрогнозованих (дивних аттракторів) факторів. Для забезпечення розуміння бренду цільовими аудиторіями, необхідно постійно з ними комунікувати, наповнювати інформаційний простір смислами, які гарантують стабільне функціонування та необхідний рівень лояльності. Для забезпечення безперебійного постачання смислів, територіям необхідно не лише забезпечувати стабільність в середині себе чи підтримувати зв'язок з зовнішнім світом, а мати вплив на інші системи, які представляють стратегічний інтерес.

Основною загрозою для будь-якої системи є втрата контролю над внутрішніми процесами та несанкціонований вплив на структурні елементи задля нанесення шкоди, створення збоїв у її функціонуванні, взяття під зовнішнє управління або руйнації. Відзначається, що зростання ентропійних процесів (авт. – відхилення від запланованих дій у брендингу та просуванні територій) у політико-інституційному і оточуючому середовищі має місце, поміж іншого, через дисфункцію в оцінці і відборі інформації в політико-інституційних структурах з прийняття політичних рішень. постає триєдине завдання в інформаційній політиці держави: по-перше, забезпечити середовище, політичні інститути з їх суб'єктивною складовою всією повнотою інформації для прийняття вивірених політичних рішень; по-друге, забезпечити надійний захист, згідно з діючими правовими нормами інформації з обмеженим доступом і, по-третє, убезпечити середовище та політико-інституційну підсистему від цілеспрямовано-спотвореної інформації, що загострює міжетнічні, міжконфесійні відносини, сприяє поширенню соціальних аномалій, деморалізує правоохоронні і безпекові інститути [3, с. 15, с.16].

Комунікація, будучи одним із стратегічних пріоритетів, і конкретним інструментом просування території, перехреснується з усіма його елементами та функціями. Її роль полягає у формуванні, розповсюдженні, підтримці та цілеспрямованій зміні іміджу території серед представників цільових аудиторій [9, с. 189]. Просування бренду території означає практичну реалізацію його концепції, яке включає організацію та здійснення прямої (інформування, пропаганда та ін.) і непрямой (реалізація проектів з розвитку бренду в обраному середовищі) комунікації з його споживачами/цільовими аудиторіями [2, с. 149]. Якщо раптом знищити канали зав'язків у системі, то вона завершить своє існування. Масова комунікація пронизує усі види соціальної, у т.ч. політичної, діяльності. З її допомогою модифікується поведінка, здійснюються зміни, досягається поставлена мета. Конкретну політичну організацію (інститут) можна уявити у вигляді розгалуженої мережі каналів комунікації, які створені для збору, аналізу та систематизації інформації про внутрішній та зовнішній світи, а також для передачі розроблених та адаптованих до існуючої реальності повідомлень [13, с.10].

Під інформаційною політикою території у контексті їх брендингу розуміється сукупність принципів, підходів, смислів які визначають закони функціонування інформаційної сфери [11, с.12], забезпечують стабільне життя бренду та його сприйняття цільовими аудиторіями.

Якщо розглядати бренд територій та їх інформаційну політику у контексті нелінійних суспільно-політичних процесів, можна побачити що вони постійно знаходяться у нестійкому та агресивному середовищі. Це пов'язано з тим, що доступ до внутрішніх процесів, обміну інформацією із зовнішніми джерелами є майже необмеженим. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, як на технічному рівні, так і смислового, дозволять безперешкодно працювати із структурними елементами тієї чи іншої системи. Їх стабільність залежить від сили зав'язків між елементами, спільного розуміння теперішнього та майбутнього, гнучкої реакції на зовнішні виклики та впливи.

На думку української дослідниці О.Славіної, будь-яка зміна соціально-політичного

середовища супроводжується трансформацією символічного тла: але цей процес може відбуватись у двох варіантах. Перший має місце при стихійних соціальних змінах, коли символічний відбиток реальності самотвориться «знизу» як відповідь на дійсні перетворення. В другому ж випадку маємо справу з управлінням трансформаціями «зверху», коли символічний код (прототип, матриця) передусє змінам і є їх органічним збудником [14, с. 128].

У залежності від амбіцій та стратегічних завдань, системи працюють на збереження внутрішньої стабільності та передбачуваності. У зовнішньому середовищі, у разі конкурентної боротьби, на знищення або захоплення інформаційно-комунікаційних систем конкурентів, створення умов для нав'язування власних смислів та впливу на порядок денний з подальшим взяттям їх під контроль. Руйнування системної цілісності «жертви» та збільшення кількості негативних точок біфуркацій (каскаду біфуркацій). Основним симптомом біфуркаційного періоду служить збільшення долі політичної девіантної поведінки, коли індивіди цілком свідомо йдуть на порушення сталих норм політичного порядку, перестають орієнтуватися на загальноприйняті норми політичної поведінки. З іншого боку збільшуються процеси делегітимації влади, коли розмиваються базові основи політичного порядку. У цьому контексті, відбуваються суспільно-політичні процеси через механізми динамічного хаосу [15, с. 103].

За наявності концентрованих колективних зусиль суспільства, що намагається подолати світоглядну кризу, виробництво магічних символів (знаків, слів, ритуалів тощо) повинно обов'язково відбуватися. Також треба розуміти, що в цій ситуації ведеться війна і з вторгненням чужорідних смислів. Якщо одні символи стають слабкими, може відбуватись їх елімінація з боку інших символів, які виявляються більш привабливими, значними, престижними для людей. В результаті діючі символічні комплекси зазнають ерозії та втрачають реальну здатність до символістичного супротиву [14, с. 132]. Яскравим прикладом такої діяльності є інформаційний вплив РФ через ЗМК та масову культуру на Україну та інші країни колишнього Радянського Союзу.

У разі налагодження партнерства між територіями – створення синергетичного ефекту, міцних вузлів зв'язку та взаєморозуміння. У цьому контексті, стан нестабільності створює умови для самоорганізації та виходу системи на новий рівень впорядкування та створення сприятливих умов розвитку. Як зазначає українська дослідниця Ю.Комарова, універсальну матрицю системної самоорганізації політичного життя задає процес структурної самоорганізації політичної системи суспільства. Сутність структурної самоорганізації політичної системи (як і низки інших відкритих нелінійних систем) полягає не стільки у створенні якихось нових структурних елементів системи, скільки у самозбереженні системної якості політичного цілого, що досягається через постійні порушення – відновлення рівноваги, зміни напрямків еволюції системи, чергування режимів прискорення процесів та їх уповільнення, процесів диференціації та гомогенізації структури системи. Нелінійне внутрішнє середовище політичної системи суспільства є носієм різних форм майбутньої організації політичного життя. У ньому прихований, «перед: існує як неявне» спектр «цілей» еволюції системи, майбутніх можливих структур, заданих об'єктивно існуючими внутрішніми властивостями політичної системи як цілісності [4, с. 103].

Перехід потенційних стаціонарних станів самоорганізованої системи в актуальність («фазовий перехід») здійснюється через критичність – момент системної самоорганізації, коли керівний параметр системи на певному етапі її життєдіяльності перевищує своє граничне значення, внаслідок чого система здійснює стрибкоподібний перехід до нового макроскопічного стану, що якісно відрізняється від її попереднього стану і, як такий, зумовлює структурну «перебудову» системи. Граничне значення керівного параметра системи в теорії самоорганізації розглядається як величина, що окреслює межу цілісності самоорганізованої системи. Періодичні руйнування системної цілісності, пов'язані з критичними перепадами керівного параметра системи, виступають як неодмінні моменти її розвитку, оскільки мають своїм підґрунтям нелінійність і незамкненість – універсальні властивості самоорганізованої системи. Проте вони ж закладають основу і для становлення якісно нової впорядкованості у системі. [4, с. 104].

Таким чином, бренди територій слід розглядати, як цілісні системи, що забезпечують формування та функціонування сконструйованих образів з метою забезпечення розуміння та лояльності з боку цільових аудиторій, досягнення та захисту політичних інтересів, стратегічних

цілей. В умовах нелінійних суспільно-політичних процесів, бренди територій, як відкриті системи, стикаються з різноплановими та різновекторними впливами з боку великої кількості політичних та неполітичних акторів, які намагаються формувати порядок денний політичного, суспільного, економічного, культурного життя інших систем. Такі впливи реалізуються через інформаційно-комунікаційні технології у трьох напрямках. Перший – створення та збереження власного інформаційно-комунікаційного простору, який через систему смислів та образів забезпечує єдність та відносну стабільність. Другий – входження в інформаційно-комунікаційний простір інших систем з метою заміни або доповнення аутентичних смислів та образів задля просування власних інтересів та зміни поведінки структурних елементів на свою користь. Третій – протидія зовнішнім впливам з метою збереження внутрішньої стабільності та керованості процесами, формування стійких вузлів зв'язку з «дружніми» системами.

Нелінійні процеси сприяють різноплановим трансформаціям системи. У разі їх слабкості, відсутності гнучкості – можуть спричинити руйнування та перехід під контроль іншої системи. У разі сильних зав'язків між структурними елементами, об'єднаними спільними цілями та розумінням сутності системи, її стратегічних цілей та завдань – перехід на новий рівень розвитку, який буде відповідати сучасним викликам. Як результат – збереження її цілісності та подальшого існування.

У даному контексті, інформаційну політику територій слід розглядати, як сукупність узгоджених дій структурних елементів системи з метою створення та просування смислів, що забезпечують контакт з цільовими аудиторіями, розуміння, однозначну інтерпретацію меседжів, забезпечення інформаційних потреб (доступ до важливої інформації), лояльне відношення та довіру до території. Ефективність інформаційної політики та політики брендингу залежить від швидкого реагування на зовнішні впливи, виявлення та задоволення актуальних інформаційних потреб цільових аудиторій, забезпечення та підлаштовування під існуючі умови без втрати своїх стратегічних пріоритетів та запланованих результатів.

В умовах швидкої зміни середовища, відкритості інформаційних просторів, збільшення кількості аттракторів, які намагаються змінити або впливати на динаміку та вектори розвитку систем, бренди територій будуть знаходитись під постійним впливом нелінійних процесів. Цілісність та стабільність бренду залежить від міцності зав'язків між структурними елементами, взаємопорозуміння та довіри один до одного. Саме таку комунікацію та розуміння сутності системи повинна забезпечити інформаційна політика з урахуванням інформаційно-комунікаційних потреб своїх внутрішніх та зовнішніх цільових аудиторій.

Використана література:

1. Бородкин Л. Методология анализа неустойчивых состояний в политико-исторических процессах // Международные процессы. 2005. Том 3. №1 (7). – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/seventh/001.htm>
2. Визгалов, Д.В. Брендинг города / Денис Визгалов. [Предисл. Л.В. Смирнягина]. - Москва : Фонд «Институт экономики города», 2011. — 160 с.
3. Іщенко І. В. Синергетична проєкція політико-інституційної взаємодії у нестабільному середовищі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.політ.н. : спец. 23.00.28 "Політичні інститути та процеси" / І. В. Іщенко. – Дніпропетровськ, 2015. – 30 с.
4. Комарова Ю. Деякі аспекти аналізу структурної самоорганізації політичної системи / Юлія Комарова // Політ. менеджмент — 2005. — № 1. — С. 97-112. - Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8767>
5. Нагорняк Т. Країна як бренд. Національний бренд «Україна» / Тетяна Нагорняк // Стратегічний менеджмент. - 2009. - №4(9). - С.220-229.
6. Нагорняк Т. Л. Брендинг території як напрям політики глобального, національного та регіонального рівнів / Т. Л. Нагорняк // Сучасне суспільство. - 2014. - Вип. 2. - С. 106-121. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2014_2_13
7. Нагорняк Т.Л. Брендинг території як предмет міждисциплінарного наукового знання. Активи національного бренду. // Сучасна українська політика. - Вип.24.-2011.-С.35-43
8. Нагорняк Т.Л. Зачем Донецку бренд? / Тетяна Нагорняк. – Режим доступу: <http://lifedon.com.ua/home/3503-zachem-donecku-brend.html>
9. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий. 2-е изд., дополн. – СПб.: Питер, 2006. – 416с.:

ил. – (Серия «Маркетинг территорий»)

10. Плотинский Ю.М. Модели социальных процессов: Учебное пособие для высших учебных заведений. - Изд. 2-е, перераб. и доп. - М.: Логос, 2001.-296 с: ил.

11. Почепцов Г.Г. Інформаційна політика: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. / Г.Г.Почепцов, С.А.Чукот – К.: Знання, 2008. – 663 с. – (Вища освіта ХХІ століття)

12. Пророк В. Теория хаоса и теория сетей - новые подходы к моделированию политической системы // PolitBook. 2016. Том . №1 :- С.83-91. - Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-haosa-i-teoriya-setey-novye-podhody-k-modelirovaniyu-politicheskoy-sistemy>

13. Психология массовой коммуникации: учебник для вузов / под ред. акад. РАО А.А.Бодалева, акад. РАО А.А.Деркача, д-ра психол. наук, проф.. Л.Г.Лаптаева. – М.: Гардарики, 2008. – 254 с.: ил.

14. Славина О.В. Технологічні обмеження в управлінні процесами політичних трансформацій: символічний аспект / О. В. Славина // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. - 2015. - № 4. - С. 128-135. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_4_20

15. Сулимин А.Н. Нелинейные тренды в становлении современных политических систем / Андрей Сулимин // Вестник Пермского университета. Политология. Выпуск №2 (26), 2014, - С. 98-110. - Режим доступа: http://www.polit.psu.ru/vestnik/Vestnik_2014_2.pdf

Бондаренко С. В. Информационный компонент политики брендинга территорий в условиях нелинейных процессов.

Рассмотрено влияние нелинейных общественно-политических процессов на информационный компонент политики брендинга территорий. Раскрыто содержание теоретических и практических исследований зарубежных и отечественных ученых, практиков в сфере брендинга территорий, самоорганизации систем и нелинейных процессов. Дана общая информация о понятии «бренд территорий», «брендинг территорий», «информационная политика территорий». Обозначены направления и задачи, которые стоят перед брендингом территорий в условиях нелинейности общественно-политических процессов. Доказана зависимость политики брендинга территорий и его информационной политики от нелинейных процессов.

Ключевые слова: брендинг территорий, информационная политика, политическая система, нелинейные процессы

Bondarenko Sergii, Information component of the policy of branding territories in conditions of nonlinear processes

The article deals with the influence of nonlinear socio-political processes on the information component of the policy of branding territories. This text reveals the content of theoretical and practical scientific works of domestic and foreign authors and practitioners in the field of branding territories, self-organization of systems and nonlinear processes. Also, the definition of such concepts is given in the article: "brand of the territory", "branding territories", "information policy of territories". The directions and tasks, that facing branding territories in the conditions of nonlinearity of social and political processes are outlined. The author came to the conclusion, that the policy of branding territories and its information component depend on nonlinear processes.

Keywords: branding territories, information policy, political system, nonlinear processes.

УДК 328.184 (470.312)

*Ворчакова І. Є., Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського***РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛОБІЗМ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ПРИКЛАДНОГО ХАРАКТЕРУ**

Піднімається проблема впливу регіонального лобізму на загальнонаціональну політичну систему. Обґрунтовуються шляхи та способи представництва регіональних інтересів і можливі механізми їх вирішення. Через діяльність різноманітних суб'єктів регіонального лобіювання представлені варіації успішних та проблемних лобістських практик. Показано, що саме від рівня суб'єкту лобіювання залежать результати отримані в наслідок впливу на органи влади. Доводиться залежність регіональної влади від територіально-політичної системи країни і відповідно можливостей регіональної еліти впливати на прийняття стратегічно важливих рішень для регіону. На прикладі Миколаївської області представлений прикладний характер лобістської діяльності. Підкреслюються позитивні та негативні наслідки від функціонування суб'єктів регіонального лобізму. Доведено, що на сьогоднішній день у вітчизняній практиці домінує опосередковане чи безпосереднє лобіювання своїх інтересів саме бізнес-структурами та корпораціями на всіх рівнях територіально-адміністративних одиниць. Підкреслено, що виходячи з фрагментарності дослідження регіонального лобізму у наукових вітчизняних доробках доцільним є подальше ґрунтовне вивчення даного феномену.

Ключові слова: *регіональний лобізм, суб'єкти лобізму, лобістська діяльність, політична система.*

Лобізм як політико-правове явище відіграє вагомий роль в контексті розвитку політичної культури. Актуальність даного феномену обумовлена тим, що лобізм є невід'ємною частиною становлення громадянського суспільства, виходячи з того, що є механізмом узгодження та забезпечення функціонування різних груп інтересів.

У центр наукових досліджень вітчизняних вчених потрапляють питання ролі лобізму в правовій системі, політичні можливості суб'єктів лобізму, різновиди лобістської активності, функції, принципи, механізми лобізму. На периферії дослідницьких інтересів залишаються питання практичних наслідків від латентної лобістської діяльності та порівняльного аналізу розвитку останньої з цивілізованими країнами, де лобізм набув інституціоналізованої форми чи сприймається як важливий елемент демократичного процесу. Малодослідженою на сьогоднішній день є проблема значення впливу регіонального лобізму на загальнонаціональну політичну систему. Виходячи з вищеобґрунтованого представляється доцільним розглянути лобізм в регіональному політичному процесі. Відповідно, предметом нашого наукового аналізу будуть проблеми теоретичного та прикладного характеру регіонального лобізму в сучасній політичній системі.

Нашим завданням буде показати роль регіонального лобізму в системі політико-управлінських відносин. Складність виконання такого завдання обумовлена тим, що для обраного предмету наукового дослідження проблематично підібрати спеціальні методи наукового аналізу. Так як на сьогоднішній день лобізм (і регіональний в тому числі) має в більшості випадків імпліцитний характер і оперувати фактами прояву лобістської діяльності найчастіше неможливо. Проблемним виявляється ще й такий критерій як аналіз регіонального лобізму саме в унітарних державах. У федеративних державах, де найчастіше функціонує бікамералізм, прослідкувати прояви лобізму можна через діяльність депутатів палати парламенту, які обрані від регіонів і представляють їх інтереси.

Досліджуючи регіональний лобізм як проблемний спектр наукового аналізу нас будуть цікавити питання можливостей регіонів впливати на законодавчий процес, шляхи та способи представництва регіональних інтересів на загальнонаціональному рівні, а також процес прийняття вигідних для регіону рішень на державному рівні.

Говорячи про лобіювання в даній роботі ми не будемо брати до уваги наддержавні, міжнародні структури, які теж можуть бути суб'єктами регіонального лобізму. Ми будемо

розглядати субнаціональний рівень і враховувати інтереси таких суб'єктів лобіювання як: регіональна політична влада чи просто політична еліта, яка не представлена в органах влади, але має потужний вплив на прийняття рішень (якщо б мова йшла тільки про цивілізований лобізм, то звісно, представників органів влади ми не могли б сюди віднести); тих хто представляє інтереси регіону на загальнонаціональному рівні (це можуть бути депутати національного парламенту, які обирались від конкретного регіону, губернатор); регіональні політичні партії, громадські організації; засоби масової інформації тощо. Об'єктом лобіювання найчастіше бувають центральні органи влади чи представники регіональної влади.

Як зазначалося в наших науково-теоретичних доробках раніше, соціально-політичні рішення в регіонах приймаються не через референдуми або систему громадського контролю, а міською елітою, яка часто складається не просто з державних службовців та професіоналів, а й належить до провідних економічних монополій. Часто владна еліта у регіональних спільнотах впливає на процес прийняття рішень, який не є легальним. Низька активність регіонального виборця ще більше звільняє цей процес від контролю. Однак міська еліта не може бути повністю контрольована, тому що рішення для політичного тиску мають позалокальний характер, який проявляється на більш високих рівнях влади. Інтереси міської еліти повинні бути спрямовані в першу чергу на представництво ціннісних орієнтирів локальної спільноти [1, с. 99].

Рівень та можливості впливу на прийняття рішень залежать від того, який суб'єкт здійснює лобіювання. Можливості того чи іншого органу лобіювати свої інтереси залежать і від повноважень, якими він наділений. На регіональному рівні розподіл повноважень регіональних органів здійснюється виходячи з форми територіального устрою та правління, яку має та чи інша держава. Наприклад, у федеративних державах губернатор, як правило, має набагато більше можливостей для прийняття рішень, ніж відповідна посадова особа в унітарних державах. Так, в США вищим представником виконавчої влади на рівні штатів є губернатор, який для американців є найвпливовішою політичною фігурою. Президент США не має права знімати губернаторів, відмінити їх рішення, якщо вони не порушують федеральної Конституції. Національна асоціація губернаторів є найпотужнішою лобістською групою, що представляє їх інтересів у Вашингтоні. Таким чином, як правило, виконавчий орган суб'єкта федерації з президентською формою правління формується за результатами виборів губернатора і законодавчий орган суб'єкта не може винести вотум недовіри і відправити його у відставку. Відповідно, губернатора в державах з вищезазначеною формою правління розцінюють як найавторитетніший об'єкт лобіювання на регіональному рівні.

Виконавчий орган в суб'єктах федерації з парламентською формою правління формується виходячи з результатів виборів законодавчого органу і в якійсь мірі йому підконтрольний. Наприклад, у Німеччині ландтаг (регіональний парламент) може позбавити довіри міністра, що очолює уряд землі (адміністративно-територіальну одиницю) і уряд суб'єктів федерації повинен враховувати рішення парламентської більшості. Відтак, для лобістів більш значимим за функціональною основою виявляється саме ландтаг.

В унітарній парламентсько-президентській Україні також губернатор є вищою посадовою особою адміністративно-територіальної одиниці. Однак, повноваження його обмежені, виходячи з того, що він призначається центральними органами влади. І у порівнянні з федеративними державами не має такого потужного впливу на загальнодержавні владні органи. Представницькі органи місцевого самоврядування можуть впливати на прийняття рішень територіальної одиниці, яку вони представляють.

Так як голова Місцевої державної адміністрації в Україні підзвітний уряду та вищому органу виконавчої влади і органи місцевого самоврядування можуть впливати на його призначення, то і спектр можливостей для лобіста щодо цього об'єкту лобіювання значно звужується. Тут варто відзначити, що для лобіста, який не може знайти порозуміння із місцевою державною адміністрацією, інформування та апеляція до президента та уряду як потенційних союзників може мати важливе значення для вирішення проблеми. Правильно сформульована лобістом проблема може продемонструвати вищим органам влади невідповідність звіту місцевих адміністрацій реаліям розвитку регіону.

Ще одним важливим суб'єктом лобіювання на регіональному рівні можуть бути регіональні партії чи осередки загальнонаціональних партій. Деякі вчені вважають, що їх поява в

Україні є загрозовою тенденцією. Діяльність регіональних партій обмежується кількома областями України, а інколи навіть окремими містами, де вони висувають своїх кандидатів. Регіональні партії, як правило, акцентують на своїй територіальній приналежності у їх назві. До прикладу, «Одеська партія», Одеська морська партія Сергія Ківалова, «Всеукраїнське об'єднання «Чоркашани», партія «Херсонці», «Вінницька європейська стратегія», «Українська галицька партія», «Ми-Кияни» [4, с.2]. При цьому відповідно до чинного законодавства політичні партії створюються і діють тільки із всеукраїнським статусом.

В Україні регіональні осередки політичних партій залежні від жорсткого централізованого фінансування чи від коштів приватних спонсорів. Робота офісу осередку, як правило, оплачується або з центрального апарату партії, або ж приватними зацікавленими особами. Непоодинокими є випадки, коли офіси партій розміщуються на підприємствах, власниками яких є партійні лідери або місцеві донори партій. Відповідно, зрозумілою є ціль розміщення таких організацій на відповідних територіальних об'єктах. Через політичні партії, діяльність яких фінансують бізнес-структури вони лобіюють свої інтереси.

На нашу думку, функціонування значної кількості регіональних партій в країнах Західної Європи, мабуть, виправдано культурними уподобаннями самих виборців, які вважають, що такі партії більш наближені до них і більш обізнані в локальних проблемах ніж загальнонаціональні партії. Голосуючи за регіональні партії, вони свідомо сподіваються, що такі партії в першу чергу будуть лобіювати актуальні інтереси свого регіону. Виборці, підтримуючи регіональну політичну силу вірять в те, що вони можуть бути самостійною партійною організацією, потрапити до загальнонаціонального парламенту і не мати просто формального політичного представництва, а впливати на співвідношення сил в парламенті і як наслідок успішно лобіювати регіональні питання [2, с.130].

Актуальним на сьогоднішній день є питання лобіювання своїх інтересів територіальними громадами. Процес децентралізації в нашій країні призводить до того, що нові об'єднані територіальні громади шукають нові механізми просування і захисту своїх інтересів і по суті їх також можна вважати суб'єктами регіонального лобізму. Однак, проблема децентралізації залишається найдискусійнішою як серед політичної, так і наукової еліти. В першу черги депутати Верховної Ради лобіюють питання створення територіальних громад на місцях. Більшість з них виступає за проведення реформи децентралізації, вважаючи, що завдяки останній, громада отримає повноваження відносно розподілення коштів, встановлення місцевих податків тощо. Зі свого боку територіальні громади покликані лобіювати право самостійно розпоряджатися земельними ресурсами на відповідній території, щоб саме до їх компетенції відносились питання наповнення бюджету і відповідальність за його витрати. Наприклад, Миколаївщина є аграрною областю, територіальні громади будуть в першу чергу лобіювати питання пов'язані з використанням земель сільськогосподарського призначення. Крім того суб'єктами лобізму можуть виступати «Асоціація об'єднаних територіальних громад», «Асоціація голів сільських та селищних рад».

Як на загальнонаціональному рівні, так і на регіональному, домінуючими в суспільно-політичній системі, залишаються такі суб'єкти лобіювання як бізнес-структури, представники яких найчастіше і представлені в органах влади.

Регіональна еліта, як правило, підпадає під контроль економічних груп, діяльність яких базується на існуючих у регіоні господарсько-правових механізмах. Саме тому, що економічні організації здійснюють господарське забезпечення регіону і як наслідок відповідають за економічну стабільність, вони негласно диктують правила гри на «місцевих ринках». Економічні групи дають змогу приймати рішення нелегальним шляхом, неявно орієнтуючи управління на свою користь. Таким чином, на регіональному рівні міська еліта й лідери економічних груп здійснюють регіоналізацію політичного курсу, виражають рішення локальних спільнот, представляючи їх на загальнонаціональному рівні [1, с. 99].

В даному контексті доречно пригадати тип тіньового лобіювання, який застосовують монополії, виділений вченою Л. Шачковською, який отримав назву самопротегування. За її словами, «його механізм ґрунтується на можливості певної державної структури, відомства брати безпосередню участь в економічній діяльності, наприклад, засновувати підприємства чи дотувати вже чинні. В останньому випадку відомство поєднує аж три функції: воно займається

економічною діяльністю, протегує «своїм» підприємствам, та у крайньому разі лобіює ухвалення сприятливих нормативних актів. З огляду на зацікавленість відомства у лобіюванні, така форма лобізму і називається самопротегуванням» [6, с. 133].

Серед недержавних комерційних організацій через які підприємці можуть лобіювати свої інтереси виділяють Торгово-промислову палату. Як відмічають експерти, промислові палати не тільки захищають інтереси бізнесу, але й набагато рідше займаються суспільно-політичним лобізмом, тобто просуванням приватних інтересів, що стоять за соціально-відповідальною діяльністю, або беруться за виконання соціальної функції як вимушені заходи, коли влада ставить певні умови перед бізнесом для ведення нормальної підприємницької діяльності [3, с. 132].

Регіональний лобізм тісно пов'язаний з функціонуванням неформальних політичних інститутів (партіоналізмом, клієнтелізмом, хабарництвом, пропагандою тощо). Неформальні форми політичної взаємодії на сьогоднішній день залишаються більш популярними, вигідними для лобістів і конкурентноспроможними у порівнянні з формальними правилами політичного функціонування.

Однак, в Україні ми можемо спостерігати взаємозалежність і взаємовплив центральних і регіональних органів влади на регіональний розвиток інфраструктури. Для прикладу ми можемо взяти, лобіювання законопроекту про внутрішні водні шляхи України. Конфлікт розвернувся навколо річкового збору, який просувають зацікавлені лобісти. В Миколаєві під час обговорення вказаних законопроектів основні дискусії проходили між «НБУЛОНОм» і «Укррічфлотом». Кожна компанія виступала, відповідно, за прийняття вигідних рішень не для всієї річної інфраструктури, а за отримання вигідних в першу чергу для їх кампаній результатів. Обидві кампанії використовували свої методи впливу. Однак, зрозумілим є тільки одне, що від рівня лобіювання саме певної фінансово-промислової групи залежить доля розвитку цієї галузі економіки. І рішення будуть прийматися не з врахуванням державних пріоритетів, а з кон'юктурної спроможності зацікавлених груп.

В контексті обговорення форм регіонального лобізму необхідно підкреслити і неостанню роль такого опосередкованого суб'єкту лобіювання як засоби масової інформації. На жаль, поки що в нашій країні, як тільки мова в мас-медіа заходить про прикладні форми лобізму (і регіональні в тому числі), вони постійно супроводжуються скандалами, корупційними схемами і т.д.

Таким чином, необхідно порушити проблему негативного піару, що розповсюджують засоби масової інформації і як наслідок створюють негативний імідж даному явищу серед громади. Мас-медіа приділяють значну увагу промисловим, фінансовим групам, олігархату, які намагаються здійснювати систематичний вплив на законодавчу діяльність і не популярним є висвітлення впливу громадських організацій та суспільно-політичних рухів на прийняття адміністративних рішень.

Таким чином, враховуючи вищеобгрунтоване, можна констатувати, що не дивлячись на деякі негативні прояви лобізму, більшість вчених наділяють його позитивними функціями, підкреслюючи, що останній як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівні при правильному застосуванні покликаний відігравати роль посередника між органами влади та суспільством. Зокрема, Є. Тихомирова зазначає, що «лобістська діяльність – це комунікація специфічних груп громадськості із представниками органів влади з метою вплинути на розробку і прийняття цими органами рішень у своїх чи інтересах конкретних клієнтів. Вона спрямована на поліпшення стосунків з працівниками державних структур і державних відомств на основі підвищення рівня їх поінформованості з проблеми, що лобіюється. З іншого боку, здійснюючи моніторинг роботи законодавців та представників виконавських структур щодо сфер, що торкаються діяльності організації та економіки регіону, де вони розташовані, лобісти дають можливість підвищити рівень поінформованості і замовників» [5, с. 125].

Аналіз теоретичних та прикладних засад регіонального лобізму дає нам підстави для наступних висновків:

1) сьогодні лобізм як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні в Україні не набув ще цивілізованого характеру і проявляється в латентних формах.

2) підґрунтям для подальшого вивчення політичного явища лобізму повинен стати той

факт, що на будь-яке політичне рішення, яке приймає влада здійснюють вплив зацікавлені особи.

3) аналітичне вивчення вітчизняної літератури показало, що превалює підвищена увага науковців до інституційних основ політичного лобіювання і досліджуються різноманітні його види, однак на достатньо поверховому рівні у вітчизняній науковій практиці залишаються обґрунтування питання ролі та проявів регіональних лобістських кампаній.

Використана література:

1. Ворчакова І. Регіональний лобізм як одна з форм політичного впливу / І. Ворчакова // Problems and perspectives of development of world science: materials of the X International research and practice conference (s. Donetsk, 15-17 February 2013) / Scientific journal "Aspect", V.2. – Donetsk: "Tsyfrovaaya tipografia Ltd, 2013. – 108 p. – С. 98-100.
2. Ворчакова І. Регіональні політичні партії як інститут регіонального впливу на загальнонаціональному рівні / І. Ворчакова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Політологія. Соціологія. Філософія» (Матеріали міжнародної наукової конференції «Політичні кризи в державах та регіонах Європи: внутрішні передумови та зовнішні виклики у ХХ – на початку ХХІ століття»). – 2015. – Випуск 1 (18). – С.129-131.
3. Муращенко С. В. Формирование лоббистских отношений на региональном уровне: институциональный аспект / С. В. Муращенко // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2009. – № 2. – С. 126-136.
4. Стан політичних партій напередодні державного фінансування / Дослідження Комітету виборців України [Електронний ресурс]. – 21 с. <http://glavcom.ua/pub/pdf/50/5047/partii-ukraine.pdf>
5. Тихомирова Є.Б. PR – природа сучасного лобізму // Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2003. – № 6(32). – С. 122-127.
6. Шачковська Л.С. Реалії українського лобіювання / Л.С. Шачковська // Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 5-6 лютого 2016 року). – Київ: ГО «Київська наукова суспільствознавча організація», 2016 р. – С. 133-135.

Ворчакова И. Е. Региональный лоббизм в современной политической системе: проблемы теоретического и прикладного характера.

Поднимается проблема влияния регионального лоббизма на общенациональную политическую систему. Обосновываются пути та способы представительства региональных интересов и возможные механизмы их решения. С помощью деятельности различных субъектов регионального лоббирования представлены вариации успешных и проблемных лоббистских практик. Показано, что именно от уровня субъекта лоббирования зависят результаты полученные от воздействия на органы власти. Доказывается зависимость региональных властей от территориально-политической системы страны и соответственно возможностей региональной элиты влиять на принятие стратегически важных решений для региона. На примере Николаевской области представлен прикладной характер лоббистской деятельности. Подчеркиваются положительные и отрицательные последствия от функционирования субъектов регионального лоббизма. Доказано, что на сегодняшний день в отечественной практике доминирует опосредованное или прямое лоббирование своих интересов именно бизнес-структурами и корпорациями на всех уровнях территориально-административных единиц. Подчеркнуто, что исходя из фрагментарности исследования регионального лоббизма в научных отечественных доработках целесообразно дальнейшее основательное изучение данного феномена.

Ключевые слова: *региональный лоббизм, субъекты лоббизма, лоббистская деятельность, политическая система.*

Vorchakova Irina, Regional lobbying in the modern political system: problems of theoretical and applied nature

The problem of the influence of regional lobbying on the national political system is raised. The ways and means of representation of regional interests and possible mechanisms of their solution are substantiated through the activities of the various actors in regional lobbying that presents variations of

successful and problematic lobbying practices. It is shown that the level of the subject of lobbying depend on the results obtained in consequence of influence on the authorities. Accounts for the dependence of regional authorities from the territorial-political system of the country and accordingly, the capacity of regional elites to influence policy-making decisions for the region. For example, the Nikolaev area represented by the applied nature of the lobbying activities. The positive and negative consequences of functioning of subjects of regional lobbyism are emphasized. It is proved that today in domestic practice dominates by indirect or direct lobbying businesses and corporations at all levels of territorial-administrative units. We can see that the basis of fragmentation of the study of regional lobbyism in the science of domestic gadgets is useful for further understanding this phenomenon.

Key words: regional lobbying, the subjects of lobbying, lobbying activities, political system.

УДК 329.73(438)

Окуньовська Ю. В., ДонНУ імені Василя Стуса

ВПЛИВ НЕЗАЛЕЖНОЇ САМОВРЯДНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПІЛКИ «СОЛІДАРНІСТЬ» НА СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПОЛЬЩІ

Стаття присвячена дослідженню діяльності незалежної самоврядної професійної спілки «Солідарність» та її впливу на демократичні трансформації та становлення громадянського суспільства у Польщі. Враховуючи особливості громадянського суспільства у країнах Центрально-Східної Європи досліджено так звані «хвилі демократизації» в них та причини появи опозиційних до існуючого комуністичного ладу сил.

На основі вивчення діяльності «Солідарності» у 80-х роках ХХ ст. розглядається її місце у системі владних повноважень взаємодія з правлячою силою, методи діяльності та спроби налагодження діалогу. Висвітлено зміну політичної кон'юнктури польського суспільства. Проаналізовано причини розколу незалежної самоврядної професійної спілки «Солідарність» та його значення для польського суспільства. Доведено, що розкол профоб'єднання і формування нових партій сприяли процесу політичної диференціації і формуванню громадянського суспільства в країні.

У ході дослідження визначаються основні характерні риси польського трансформаційного періоду, що включають в себе: наявність «Солідарності» як опозиційної сили, демократизацію життя та активізацію громадянського суспільства.

Ключові слова: «Солідарність», демократизація, трансформація, громадянське суспільство, «третій сектор».

Польща – країна колишнього комуністичного табору, яка довгий період часу перебувала під впливом тоталітарного режиму Радянського Союзу. Проте демократичні традиції характерні для країн центрально-східної Європи, починаючи ще від часів французької революції, увійшли у конфлікт з тоталітарним режимом.

Демократизація у Польщі пов'язана з активною діяльністю громадянського суспільства та «третього сектору». Громадянське суспільство, як правило, асоціюється з демократією в якій формою здійснення владних повноважень. Його члени демонструють високу ступінь самоорганізації, що не залежить від державних установ та організацій.

Тому громадянське суспільство вирізняється активною участю громадян у суспільному житті, воно зберігає певну ступінь автономії держави, в той час як її мета полягає в підтримці діяльності неурядових організацій. А, їх діяльність постає додатковим інститутом держави, так званим «третім сектором».

Метою статті є вивчення впливу діяльності «Солідарності» на демократичні трансформації у Польщі та становлення громадянського суспільства.

Дана мета передбачає вирішення наукових завдань, а саме: вивчення особливостей розвитку громадянського суспільства у Польщі; дослідження аспектів діяльності «Солідарності»; визначення її впливу на демократизацію польського суспільства.

Основою для дослідження стали доробки відомих польських науковців – соціологів та політологів, які займалися дослідженням громадянського суспільства. Серед них найбільш актуальними є праці: А. Подгурецького [1], П. Залеського [2], Ю. Гардайського [3]. Серед українських дослідників дану проблематику вивчали: Д.Шевчук [4], Г.Зеленько [5], В. Бусленко [6], П. Чернега [7], Я. Куронь [8], А. Телегуз [9,10], П. Чернага [11].

Польща, як країна комуністичного табору мала дещо інший розвиток громадянського суспільства, аніж її західні сусіди. Там держава та суспільство були партнерами та співпрацювали, натомість, в Польщі – ненавиділи одне одного. [1, s. 160]

Загалом для країн Центрально-Східної Європи, американський дослідник-політолог Патрік Дж. розвиток громадянського суспільства поділяє на три хвилі. Перша, була спричинена наслідками американської і французької революцій і досягла свого апогею у період з 1828-го до 1926 р. Друга, охопила період 1943-1962 рр. зумовлений закінченням війни та повоєнною зміною

політичного курсу. Третя хвиля розвитку демократії припадає на 1980-1990 рр. Для Польщі це період, що розпочав процес інституалізації громадянського суспільства та передбачав утвердження суспільно-політичних інститутів, правове і організаційне закріплення відповідних соціальних відносин, які б мали задовольняти більшість громадян. Саме в цей період з'являється організація «Солідарність», яка стала рушієм демократичних змін у країні.

На початковому етапі свого існування доба «Солідарності», не пов'язана з терміном «громадянське суспільство». Діяльність профспілки була спрямована на концепцію побудови нового самоврядування Речі Посполитої, а от інструментом виступало саме громадянське суспільство. [2, s.145]

Американський політолог, соціолог і державний діяч Збігнев Бжезінський підкреслював, що діяльність «Солідарності» — це виняткове явище в історії ХХ століття, яке поклато початок занепадові комунізму, внутрішній кризі в СРСР та краху комуністичного ладу в Польщі. Натомість, британський історик – Норман Девіс, окреслює появу «Солідарності» як час, коли Польща грала головну роль. [4]

«Солідарність» – незалежна самоврядна професійна спілка (НСПС) – була не лише профоб'єднанням, а й великим суспільним рухом, антикомуністичним повстанням і революцією. Даний рух оформився у 1980 р. Польський дослідник Ю.Гардавський, аналізуючи події того часу, називає Угоду 1980 р. класичним договором слабкої влади (насправді "партійної влади") з сильним громадським рухом. На той час профспілка діяла в 17 тис. організаціях і об'єднувала 1,3 млн членів. [3, s.118-119]

Для її діяльності характерним був пацифізм, який проявлявся у відмові від застосування силових рішень. Діяла ця організація у масштабі усєї країни і народу, спираючись на принципи громадянської солідарності, а також на моральні християнські цінності та церкву.

Важливим елементом розвитку ініціатив громадянського суспільства були тісні зв'язки між польськими борцями за громадянські права і західними організаціями, створеними емігрантами з Польщі. Не дивно, що спершу «Солідарність» багатьма дослідниками розглядалася як вирошена американськими спецслужбами контрреволюційна організація, яка скористалася довірою польського народу і помилками колишнього партійного керівництва. Однак, якими б не були версії появи опозиційних рухів, досягти подібної масовості вони мали змогу лише, за умов наявності внутрішніх передумов – формування своєрідної «революційної ситуації». [5, с. 72]

Діяльність «Солідарності» започаткувала ослаблення авторитарної влади та зміну політичної кон'юнктури польського суспільства. За що вона була оголошена поза законом. Лише у 1989 р. її було офіційно відновлено, як діяльність профспілкової організації. Розуміючи незворотність політичних змін, Польська Об'єднана Робітничка Партія (ПОРП) пішла на встановлення діалогу з «Солідарністю» у формі проведення «круглого столу». Він відбувався з 6 лютого до 4 квітня 1989 р. Зі сторони уряду перемовини очолював генерал Ч. Кіщак, від опозиції – лідер «Солідарності» Л. Валенса.

Робота круглого столу тривала близько двох місяців. Принцип відбору його учасників пізніше ліг в основу реалізованої Польщею моделі консоціативної демократії, коли екстремістські групи принципово не залучалися до переговорного процесу. Принцип консенсусу, покладений в основу реалізації досягнених домовленостей круглого столу, створив своєрідне інституційне середовище для їх відторгнення змусивши їх йти на домовленості.

За спільною угодою, уряд і «Солідарність» досягнули згоди щодо політичних та економічних змін, унаслідок котрих Польща пішла шляхом демократії та ринкової економіки. Також було сформовано перехідні Національні збори (сейм і сенат), які розпочали реформи; впроваджено інститут Президента. Важливим досягненням «Солідарності» на цих перемовинах стало надання опозиції доступу до ЗМІ, введення квоти на виборах до сейму, коли 65% місць гарантувалися ПОРП та її союзникам, 35% – опозиції. Також відбувається легалізація самої профспілки «Солідарність». Сейм пропонувалося обирати вільним голосуванням. Після перемовин 4 червня 1989 р. були проведені парламентські вибори, на яких «Солідарність» здобула перемогу. В сенаті вона отримала 99 місць зі 100 [6, с. 445].

24 серпня на засіданні Сейму 62-річний Тадеуш Мазовецький був обраний Головою Ради Міністрів ПНР. За його кандидатуру у відкритому голосуванні проголосувало 378 депутатів (4 проти і 41 утрималися)

Голосування показало, що, попри рекомендації Політбюро ЦК ПОРП, не всі члени Депутатського клубу партії утрималися від голосування і в своїй більшості підтримали це. Отже, Мазовецький став прем'єром, хоча за кілька днів до свого призначення опублікував есе, де стверджувалося, що «Солідарність» у жодному разі не має брати владу в свої руки. [7].

Опозиція могла святкувати: відновилась ідеальна рівновага, яка була порушена після закінчення виборів. Мазовецький став прем'єр-міністром, Геремек – головою Громадянського парламентського клубу «Солідарності» в Сеймі, Валенса – легендою, Нобелівським лауреатом, який дає розпорядження через братів Качинських. Уряд, очолюваний Т. Мазовецьким, був сформований упродовж 24 серпня – 12 вересня 1989 р.

Уперше за свою післявоєнну історію поляки отримали уряд, який вони хотіли і якому довіряли. Перед Т. Мазовецьким постало надмірно складне завдання. Він був першим за півстоліття некомуністичним прем'єр-міністром. Йому належало швидко сформувавши некомуністичний, а то й антикомуністичний уряд. Однак цей уряд – принаймні «силові» міністерства – мали бути схвалені Ярузельським і, певним чином, Москвою. Мазовецький не мав права забувати, що живе в центрі соціалістичного табору, адже Берлінський мур усе ще стояв, радянські військові гарнізони були повні солдат і танків, армію, органи безпеки і міліцію контролювали «автори» воєнного стану – генерали Кіщак і Сивицький. Однак його кабінет в очах суспільства вже втілював ідею «Солідарності» або незалежності. Уже тоді побутувало переконання, що відповідальність за все, що відбувається в Польщі, тепер лежить на «Солідарності». Як згадував Я. Куронь: «Коли на базарі, на вулиці, в крамниці мене почали звинувачувати в тому, що в крамницях нічого немає, я зрозумів, що, якщо люди мене обрали, значить, я для них – влада. І як представник влади повинен відповідати за пусті полиці і закриті фабрики. [8, с. 218].

Новий уряд розпочав демократичні перетворення та змінив суспільно-політичний устрій. В першу чергу було ліквідовано все пов'язане з «соціалізмом», створювалися умови для перетворення Польщі в парламентську державу західного типу. У грудні 1989 р. була змінена назва держави. Польська Народна Республіка почала називатися Республікою Польща – Річ Посполита Польська. Були змінені герб і державний прапор країни, з конституції – вилучена стаття про керівну роль робітничого класу і партії в житті польського суспільства. Відмінено святкування Дня створення ПНР (22 липня), натомість державними святами стали 3 травня (День прийняття польської конституції 1791 р.) і 10 листопада (День проголошення незалежності Польщі в 1917 році). У Війську Польському були ліквідовані політвідділи, замість них – введена посада офіцера-вихователя; військовослужбовцям – заборонено бути членами політичних партій. Функції Міністерства внутрішніх справ були розділені: створена міліція для охорони громадського порядку і служба державної безпеки, ліквідована попередня цензура на матеріали, що не містили державної таємниці.[9, С. 250]

У 1989–1990 роках «Солідарність» уявляла собою політичне об'єднання радикальних і ліберальних сил. Їхню єдність забезпечувала спільна мета – повалення комуністичного режиму. Проте, вже виборча президентська кампанія 1990 року викликала суперечності у таборі профоб'єднання щодо стратегії розвитку держави і підірвала позиції національних лідерів. У травні рух розділився на дві групи. Л. Валенса і його однодумці сформували «Центристський альянс», а прихильники Т. Мазовецького об'єдналися у «Громадський рух – Демократична дія». Після обрання Л. Валенси президентом Польщі 4 січня 1991 року Т. Мазовецький залишив посаду прем'єр-міністра. Дострокові вибори у парламент 27 жовтня 1991 року завершили процес розколу профоб'єднання, тому що лідери 7 політичних партій, які боролися за місця у сеймі, вважали себе правонаступниками профспілки.

Політичний конфлікт 1990 р. зі сторони виглядав як суперечка між Л.Валенсою і Т.Мазовецьким про компетенцію, тобто, про те, кому належить право прийняття політичних і державних рішень. Він зародився в перші дні формування уряду Т.Мазовецького і був винесений на публічне обговорення в статті П.Вежбицького «Сім'я, свита і двір» в грудні 1989 р. Його публічне визнання сторонами відбулося в червні–липні 1990 р., На сторінках польської і закордонної преси суть конфлікту зводилась або до особистих амбіцій Л.Валенси, або ж вибору шляхів подальшого розвитку країни. [11, С.144]

«Війна на горі» і розпад «Солідарності» відкрили шлях до побудови європейської

парламентської демократії, основою якої стали політичні партії. Розкол профоб'єднання і формування нових партій сприяли процесу політичної диференціації і формуванню громадянського суспільства в країні. [10, С. 18]

Після періоду трансформації, на рубежі 1989-1990 року «Солідарність» здійснює свій внесок у місцеве самоврядування та дає новий поштовх до формування громадянського суспільства, яке має такі особливості:

- досягає високого рівня соціальної організації,
- направляє позитивне ставлення до інших людей та товариств,
- стає терпимим і відкритим до раціональних аргументів, інших культур і поглядів.

Громадянське суспільство у даному контексті розглядається як багатогранна політологічна категорія. Це суспільство засноване на демократичному типі політичної та правової культури, принципах економічної автономії. В постсоціалістичній Польщі йому власиві ряд характерних рис розвитку, що проявляються у :

Суспільному житті, де відбувається розчарування у так званому реальному соціалізмі, який роками впроваджувався радянською владою у суспільно-політичне життя Польщі. Цей процес супроводжувався погіршенням економічного становища, соціальною напругою та загальним невдоволенням до політичного керівництва наприкінці 1970- х рр.

Релігійному відношенні, оскільки, поляки є ревними прихильниками католицької віри, а це вступає у суперечність комуністичним ідеалам та атеїстичній спрямованості Радянського Союзу. Вирішальну роль у релігійному питанні відіграла постать К. Войтили – краківського кардинала, якого у 1978 р. було обрано Папою Римським під іменем Іван Павло II. З цього часу польська церква виступила за повалення комуністичного режиму та стала модератором демократичного руху.

Багатопартійності, або ж політичному плюралізмі, які сприяють формуванню у поляків нового виду культури, а саме –культуру громадянськості. В 1990-их роках у країні виникають сотні громадських та суспільно-політичних організацій, повністю автономних від держави. Це правозахисні організації, екологічні об'єднання, незалежні ЗМІ тощо. Такі неурядові організації впливають на державні структури влади як в центрі, так і на місця

Соціальної структурі польського суспільства, оскільки з 1992 р., у Польщі відбувається поступове економічне зростання, спричинене падінням соціалістичного табору. Цей час стає сприятливим для формування середнього класу, який є освідченим, має певну матеріальну базу та активний у громадсько-політичному житті. Саме ця частина польського суспільства стане основою «третього сектору».

Таким чином, діяльність «Солідарності» сприяла зміні форми державного правління, внесенню змін до Конституції, запровадженню інституту президентства, підготовці законодавства про політичні партії, проведенню на багатопартійній основі вільних виборів до Державних Зборів держави. Після розколу профспілки відбулась активізація діяльності громадських організацій, які стали інструментом діяльності громадянського суспільства. «Солідарність» довела, що побудова в Республіці Польща громадянського суспільства була справою тривалою і доволі важкою, яка ускладнювалась діяльністю соціал-демократичних урядів. Діалог, який був вибудований «Солідарністю» сприяв розбудові сучасної гуманної, правової та соціальної держави шляхом об'єднання зусиль усіх політичних сил.

Використана література:

- 1.Podgyrecki A. Społeczeństwo polskie, Wydawnictwo WSP w Rzeszowie/ A. Podgyrecki - Rzeszow1995. – s. 160
- 2.Załęski P. Czy Solidarność była społeczeństwem obywatelskim? jak został zapomniany neorepublikański projekt samorządnej Rzeczypospolitej/P. Załęski //Kultura i społeczeństwo - №4. – 2010 – s.141-152
- 3.Gardavsky J. Dialog społeczni w Polsce. Teoria, historia, praktyka / Julius Gardavsky. - Warszawa, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, - 2009. - 456 p.
- 4.Шевчук Д. «Солідарність»: польський шлях до свободи// Електронний ресурс Україна Incognita. Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/solidarnist-polskij-shlyax-do-svobod.html>
- 5.Зеленько Г. Передумови формування конструктивної опозиції в країнах Вишеградської групи/Г. Зеленько//Науковий вісник:ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України – С. 64-84.

6. Бусленко В. Інституціоналізація парламентської опозиції в Польщі / В. Бусленко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2010. – № 20. – С. 444 – 453
7. Gazeta wyborcza. – 25. 08. 1989
8. Куронь Я. Семилетка, или Кто украл Польшу / Я. Куронь, Я. Жаковский // Иностранная литература. – 1994. – № 10. – С. 213–225
9. Телегуз А. Перший уряд III Речі Посполитої: польський варіант демократичної революції / А. Телегуз // дух і літера № 22. Польські студії – с. 246-263
10. Телегуз А. Роль незалежної самоврядної професійної спілки „Солідарність” у творенні новітньої польської держави (1980–1991 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.02 / А. В. Телегуз; Дипломат. акад. України при Мін-ві закордон. справ України. - К., 2009. – 22 с.
11. Чернега П.М., Телегуз А.В. Криза ідентичності та розкол антикомуністичного об'єднання «Солідарність» як наслідок політичних і персональних розбіжностей у русі в 1989–1990 роках / П. Чернега, А. Телегуз // Гілея. Випуск 65 - С. 144-149

Окуневская Ю. В. Влияние независимого самоуправляемого профессионального союза «Солідарность» на становление гражданского общества в Польше.

Статья посвящена исследованию деятельности независимого самоуправляемого профсоюза «Солідарность» и его влияние на демократические трансформации и становления гражданского общества в Польше. Учитывая особенности гражданского общества в странах Центрально-Восточной Европы исследованы, так называемые, волны демократизации стран и причины появления оппозиционных сил к существующему коммунистическому строю.

На основе изучения деятельности «Солідарности» в 80-х годах XX в. рассматривается: ее место в системе властных полномочий и взаимодействие с правящей силой, методы деятельности и попытки налаживания диалога. Освещены изменение политической конъюнктуры польского общества. Проанализированы причины раскола «Солідарности» и ее значение для польского общества.

В ходе исследования определяются основные характерные черты польского трансформационного периода, включают в себя: наличие оппозиционной силы в качестве «Солідарности», демократизацию жизни и активизации гражданского общества.

Ключевые слова: «Солідарность», демократизация, трансформация, гражданское общество, «третий сектор».

Okun'ovs'ka Y. Influence of the “Solidarity” independent self-governing professional union on the establishment of civil society in Poland

The article studies the activity of the “Solidarity” independent self-governing professional union and its influence on the democratic transformations and the establishment of civil society in Poland. Taking into consideration the peculiarities of civil society in the countries of Central and Eastern Europe, the so-called “democratization waves” in these countries as well as the reasons for appearance of the opposition to the communist regime have been studied.

On the results of studying “Solidarity’s” activity in the 1980-s, the place of the organization in the system of authority distribution, interaction with the ruling force, method of activity and attempts of starting the dialogue are overviewed. The causes of the conflict within the “Solidarity” independent self-governing professional union have been analyzed as well as its role for the Polish society.

The key characteristic features of the Polish transformation period are determined in the course of the study. These stages include the existence of “Solidarity” as an opposing force, democratization of life and civil society activation.

Keywords: «Solidarity», democratization, transformation, civil society, “the third sector».

УДК 32:329

*Краснова М. Г., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна***ФОРМУВАННЯ ПАРТІЇ ВЛАДИ В РОСІЇ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИЗАЙН**

Аналізуються причини та наслідки формування партії влади в Росії після розпаду Радянського союзу. Відзначаються основні теоретичні основи цього феномена та ознаки політичного режиму в сучасній Росії, спираючись на події останніх років. Аналізуються основні чинники, що спричинили остаточне формування сильної партійної еліти з персоналістичним характером, які в свою чергу стали причиною занедбання ліберально-демократичного партійного сектора в сучасній Росії.

Ключові слова: *партія, політичний режим, політична культура, інституціоналізація, неокорпоративізм, бюрократичний авторитаризм, одержавлення економіки*

Розвиток політичних партій є однією з найважливіших передумов демократичної трансформації режиму. Політичні партії – невід'ємний елемент будь-якого сучасного суспільства, на якому ґрунтуються відкритість державної влади. Партії агрегують інтереси різних груп населення та забезпечують їхню участь у процесі прийняття державних рішень. Будучи сполучною ланкою між виборцями та їхніми представниками у владних структурах, партії дають можливість виборцям оцінити політику влади за допомогою голосування на виборах, тим самим сприяючи підвищенню прозорості та відповідальності правління. У нових демократіях становлення партійної системи може стати важливим чинником, що визначає характеристики правління та шляхи подальшого політичного розвитку. Саме тому вивчення політичних партій у країнах, які переживають період трансформації, набуває не тільки теоретичну, а й практичну значимість.

Однією з особливостей перехідних партійних систем у пострадянських країнах, що викликали великий інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, став феномен «партій влади» – політичних організацій, створених виконавчою владою для участі в парламентських виборах. «Партії влади» стали невід'ємною рисою політичного ландшафту Росії, України, а також інших держав пострадянського простору. Для більшості дослідників поява подібних партійних утворень є ознакою порушення перебігу демократичної трансформації, збереження авторитарних практик легітимації влади, виникнення перешкод до представництва інтересів населення, розвитку ефективної партійної системи та громадянського суспільства.

Значний внесок у розвиток партіології та власне цього питання внесли зарубіжні та вітчизняні дослідники: Е. Бьюелл, Р. Гантер, Л. Даймонд, К. Джанда, М. Дюверже, С. Ліпсет, Р. Кац, П. Меір, Р. Міхельс, М. Острогорський, С. Роккан, С. Заславській, Ю. Коргунюк, А. Кулик, Р. Матвеев, Ю. Никифоров, С. Радкевич, К. Холодковський. Їхні роботи мають загальнотеоретичний характер, містять всебічний аналіз походження й розвитку партій з точки зору різних методологічних підходів, що вивчають типи партій і партійних систем, їхню залежність від характеру політичних режимів, що розкривають питання організаційних засад партійного будівництва, правового регулювання та фінансово-господарської діяльності партій.

Негативна оцінка «партій влади» зумовлює необхідність уважного вивчення природи цього феномена, виявлення причин виникнення подібних організацій, аналізу наслідків їх появи та функціонування для характеристик політичної системи. Звернення до цього питання забезпечує більш глибоке розуміння процесу розвитку посткомуністичних партійних систем, відкриває можливості прогнозування процесу перебігу демократичної трансформації.

Подолання авторитарної спадщини в нових демократіях значною мірою пов'язане з формуванням інституційних умов правління. Політична сила президента в системі поділу влади, повноваження парламенту, внутрішня організація його роботи, практика взаємодії виконавчої та законодавчої гілок влади безпосередньо впливають на процес розвитку й становлення політичних партій у посткомуністичних країнах.

У сучасній науковій російській літературі зустрічаються два основні підходи до визначення «партій влади». Іноді цим терміном позначають російську політичну еліту в цілому. Існує, однак, і більш вузьке трактування поняття, що підкреслює партійний – а не тільки владний – характер подібних утворень. Одна з основних причин утворення організаційно оформленої «партії влади»

в пострадянських країнах вказує на необхідність протистояти на виборчому полі іншим партіям, які представляють відмінні від владних еліт сегменти суспільства.

Широке розуміння партії влади виділяє еліту як актора, що реалізує свою стратегію шляхом створення партії влади та її подальшого розвитку, але залишає без відповіді питання про характер цієї стратегії. Однак важливо саме те, що «партія влади» – це організація партійного або квазіпартійного типу, створена елітою для участі у виборах. Нижче особливості російського інституційного дизайну розглядаються з точки зору тих стимулів і обмежень, які вони створюють для виникнення «партії влади» у вузькому сенсі. Обґрунтувавши раціональність стратегії, спрямованої на створення парламентської більшості, яка повністю підтримує проведений президентом курс, проаналізуємо можливості реалізації цієї стратегії за допомогою створення «партії влади», а також перешкод на шляху її здійснення.

За своїм конституційним устроєм Росія є змішаною, напівпрезидентською республікою. Типологія М. Шугарта і Дж. Кер дозволяє віднести її до числа президентсько-парламентських режимів, яким властиві такі основні характеристики:

- 1) наявність всенародно обраного президента;
- 2) надання президенту права призначати і звільняти членів кабінету міністрів;
- 3) необхідність довіри парламенту до членів кабінету;

4) право президента на розпуск парламенту [1, с.198-200]. Конституція наділяє російського президента досить значними повноваженнями, що неминуче позначається на розвитку політичних партій у країні.

Відомо, що сильна президентська влада не сприяє виникненню стійких партійних систем. Як підкреслює Х.Лінц, сама можливість існування системи дисциплінованих і «відповідальних» партій знаходиться в принциповому протиріччі (якщо взагалі сумісна) з чистим президенціалізмом [2]. З аналізу робіт цього дослідника можна зробити такий висновок: в країнах Латинської Америки саме президенціалізм породив слабкі і недисципліновані партії, нестійкі і фрагментовані партійні системи. У подібних умовах президент має можливість звертатися не до партій, а до конкретних законодавців, розподіляти матеріальні заохочення і формувати альянси на базі клієнтелістських зв'язків, що дозволяє йому успішно проводити свою політику за відсутності підтримки парламентської більшості [2]. До схожих висновків приходять і С.Мейнуарінг на основі вивчення бразильської партійної системи [3]. Відсутність за умови президенціалізму стимулів до розвитку партій пов'язано, зокрема, з тим, що кандидати в президенти не відчують потреби звертатися до них за підтримкою. С. Мейнуарінг, М. Шугарт і Х. Лінц відзначають, що положення може змінитися, якщо партійна система не дуже фрагментована, а партії досягли певного рівня організаційного розвитку. Важливим є те, що при цьому підвищується і ефективність президентської системи в цілому [4].

Контекст і функціонування партії влади в Росії неможливо розглядати без урахування основних характеристик російського політичного режиму. По-перше, це режим неокорпоративістський, що включає в себе варіацію бюрократичного авторитаризму, описаного Гільбермо О'Доннеллом на прикладі латиноамериканських країн в 1970-е [5]. Цей режим включає в себе такі риси: електоральна арена передбачена, зміна влади через вибори фактично виключена, провладна партія домінує, а більшість інших тримаються в строго позначених рамкових умовах. Настільки ж щільний контроль здійснюється над діяльністю громадянського суспільства.

У такій моделі владу повинні підтримувати всі – від парламентських партій, які в Росії є подібними до корпоративного типу об'єднання, і підконтрольних профспілок до структур, що утворюють, за класичним визначенню неокорпоративізму, «систему представництва інтересів, складові частини якої організовані в кілька особливих, неконкурентних, ієрархічно впорядкованих, функціонально різних розрядів, офіційно визнаних або дозволених (а то і просто створених) державою, що наділяє їх монополією на представництво в своїй області. Прикладами таких можна вважати Загальноросійський народний фронт і Громадську палату.

По-друге, для Росії протягом останніх десятиліть характерне наближення до персоналістського політичного режиму. Американський політолог Д. Істон, аналізуючи сучасні політичні системи відзначав, що персоналістська (особистісна) легітимність ґрунтується на моральному схваленні народом осіб, які перебувають при владі. На перший погляд, цей тип

легітимності дуже схожий на харизматичний (згідно з М. Вебером). Проте персоналістська легітимність – це не лише психологічне сприйняття чи підтримка політичного лідера, політичної еліти. Це передусім раціональне осмислення діяльності політичної влади загалом і політичного лідера зокрема.

Якщо проаналізувати соціологічні опитування то, рівень схвалення діяльності Володимира Путіна тримався вище позначки в 60% практично незмінно з моменту його приходу до влади в 2000-му, досяг максимуму після грузинської кампанії у вересні 2008 р. (понад 80%), до кінця 2011 року опустився до 63%, а після анексії Кримського півострову та початку військових дій на Сході України – піднявся більш ніж на 20 відсотків [6].

На думку більшості росіян, В. Путін не тільки верховний головнокомандувач і президент з широкими повноваженнями у сфері внутрішньої та економічної політики, а й головний символ об'єднання країни, гарант стабільності. Але ще більше підсилює персоналістський характер режиму помітна слабкість і деградація інститутів влади. Це означає, що значна частина рішень приймається главою держави «вручну».

Високий рівень персоналізації фактично ускладнює спадкоємність влади: всі інші владні фігури та інститути повністю залежать від сильного лідера, і саме на ньому побудована легітимність режиму. І на майбутніх парламентських виборах президентська влада є одним із головних ресурсів її популярності, легітимності, але найбільш ефективною залишається все ж таки фігура президента.

По-третє, в суспільстві домінують патерналістські настрої. Політична культура активного включення населення до громадянського суспільства в Росії формувалась поступово. Найбільше її прояви суспільство побачило в протистояннях на Болотній площі в 2011-2012 роках. Однак за останні п'ять років (2011-2016 рр.) її рівень критично знизився. Це пояснюється кількома причинами. За останні роки досягли максимуму процеси одержавлення економіки, знищення конкуренції і приватної ініціативи, утворився застій в малому і загалом в приватному бізнесі, де в першу чергу і формувалася ця культура. По-друге, економічна криза, викликана в першу чергу військовими компаніями. По-третє, побачивши в цьому громадському сегменті загрозу, влада навмисно перешкоджала інституціоналізації його та залученню в політику. І цікавий і здебільшого штучно зроблений так званий кримський постсиндром та ідея створення великої імперії, знизили рівень підтримки демократичних і ліберальних цінностей у політиці та економіці. Таким чином, домінуючий суспільний запит має виключно патерналістський характер.

Особливим залишається притаманний більшості пострадянських країн елемент виборчого права і сам процес виборів. Більшість населення не довіряє легітимності та значимості парламентських виборів. Заміри соціологічних опитувань в 2015 р., які були проведені Левада-центром свідчать, що після анексії Кримського півострова довіра до всіх інститутів влади в Росії виросла, у Думи це зростання виявилось куди менш вираженим (з 25% в 2013-му до 40% у 2015-му), ніж у президента, уряду і, зрозуміло, армії. Що ж стосується головних дійових осіб цих виборів – партій, то вони стабільно перебувають на останньому місці в рейтингу довіри політичних і суспільних інститутів [7].

Неоднозначним є ставлення російського суспільства і до самого процесу виборів. Воно не вірить у можливість зміни влади таким шляхом, спокійно переживає значну кількість змін до виборчого законодавства. З 2002 р. в нього було внесено 898 поправок [8].

Водночас росіяни асоціюють вибори з ритуалом участі, коли вони можуть скористатися правом висловити владі якщо не свою думку, то хоча б емоцію. Така логічна нестиковка має єдине пояснення: люди не вважають, що парламент і – навіть ширше – представництво інтересів громадян в політиці мають для їх життя хоч якесь значення. У Росії ж майже не змінювалися вже три склади Думи, швидше за все, це відтвориться і в наступному скликанні нижньої палати парламенту. Така ситуація має цілком раціональне пояснення: Конституція 1993 р. навмисно закріпила парламент інституційно слабким, для того, щоб домінуюча в ньому опозиція не змогла заблокувати політичні та економічні реформи колишнього президента Бориса Єльцина. Таким парламент залишається і при В. Путіні, тільки з опозиції Дума перетворилася на виконавця волі президента, намагаючись стверджувати свою значимість лише гучним популізмом.

Таким чином, у російській політиці домінують відносини патронажно-клієнтліського

типу, де партії стають вторинними і є результатом діяльності патронів, зацікавлених в інституціоналізації подібної системи. Моноцентричність партійних відносин у владі вигідна еліті для утримання своїх позицій, при цьому активно застосовується політико-технологічні інструменти, наприклад, партійне і виборче законодавство. Велика частина населення, керуючись патерналістськими настроями, на парламентських виборах віддає свої голоси державній владі, яка представлена в партійному просторі партією влади [9, с. 16-18].

Перші спроби створення «партії влади» в Росії виявилися невдалими: «партії влади» після розпаду СРСР не тільки не домоглися парламентської більшості, але й не змогли відігравати роль «групи вето» в парламенті. Так, наприклад, партія «Демократична Росія» знизила свій рейтинг проводячи постійні мітинги та акції, що не знаходили підтримку потенційного електорату. Партії «Демократичний вибір Росії» та «Партія російської єдності й погодження» програли ще на перших незалежних парламентських виборах до державної Думи Росії у 1993 р. В підсумку тієї електоральної компанії блок «Вибір Росії» виявився другим при голосуванні за партійними списками, набравши 15,5% голосів. Однак, враховуючи неймовірний успіх партії ЛДПР В. Жириновського (понад 22%), підсумки були розцінені скоріше як відносна невдача, ніж як успіх, що остаточно знищило будь-які політичні перспективи «Вибору Росії» [10, с.42].

Тому перші спроби створення провладної партії довелося починати тільки у квітні 1995 р. За підтримки Президентської Адміністрації було реанімовано ідею створення біпартійної прокремлівської схеми в парламенті, а саме проект керованого пропрезидентського парламенту на основі опори на так звані право- і лівоцентристські партії. У квітні 1995 р. Б. Єльцин особисто дав доручення В. Черномирдіну і І. Рибкіну створити відповідні партії. Відповідно до цього проекту – правоцентристів очолив прем'єр уряду В. Черномирдін, а партію лівого центру – спікер парламенту І. Рибкін.

Проект В. Черномирдіна виявився більш життєздатним. Спочатку передбачалося, що «Наш Дім Росія» (НДР) займе правоцентристську нішу в політичному спектрі країни. Але через те, що блок І. Рибкіна зійшов з дистанції, ідея потужного центристського проурядового тандему в парламенті так і не була втілена в життя, партії «Наш Дім Росія» довелося стати втіленням «центризму» у всій його повноті і з усіма негативними моментами цієї ситуації. Оскільки до складу НДР на правах колективних членів влилися різні громадські організації – від Російського фізкультурно-спортивного товариства «Спартак» до союзу козаків, – немає нічого дивного в тому, що прийнята на другому з'їзді НДР у вересні 1995 г. програма руху не відрізнялася особливою чіткістю і ясністю у формулюваннях завдань руху.

Слід відзначити, що програма партії «Наш дім Росія» базувалася на основних тезах щодо встановлення й збереження політичної стабільності в Росії на найближчі чотири роки. Також у програмі згадувались національно-державні інтереси, але не розшифровується їхній зміст. Цей розділ взагалі являв собою скоріше набір загальних гасел і декларацій, ніж оцінку політичних реалій і зміни міжнародного становища Росії. Рух заявив, що розглядає Росію як велику державу, виступив за відмову від практики односторонніх поступок Заходу, за активізацію ролі Росії на міжнародній арені, розвиток міцної інтеграції країн СНД під егідою Росії [11, с.7]. Але незважаючи на експлуатацію адміністративного ресурсу, на виборах 1995р. НДР отримав всього 10,1% голосів за загальнофедеральним списком. Це по суті стало завершальним етапом у політичній історії партії НДР та першої спроби створити провладну більшість у парламенті. Однак протягом ще чотирьох років фракція НДР продовжувала активно працювати в Державній Думі в якості проурядової, хоча політичні та електоральні перспективи руху виглядали більш ніж невизначено.

Чергова партія влади сформувалася в якості передвиборного об'єднання з ініціативи декількох партій буквально за два місяці до виборів в Державну Думу РФ в 1999 р. Установчий з'їзд виборчого блоку Міжрегіональний рух «Єдність» (скорочено «Ведмідь») відбувся 3 жовтня 1999 р. Тоді блок очолили міністр Російської Федерації у справах цивільної оборони, надзвичайних ситуацій і ліквідації наслідків стихійних лих С. Шойгу, генерал-майор міліції А. Гуров та багаторазовий чемпіон світу з греко-римської боротьби А. Карелін. Особливим було те, що програма блоку не визначала конкретики. Основним завданням та метою блок ставив перед собою забезпечення безпеки і дотримання національних інтересів Росії. Керівництво блоку не проявляло особливого інтересу до зовнішньополітичних орієнтирів та заявило про повну

підтримку позиції В. Путіна. Зовнішньополітична стратегія і тактика руху будувалися навколо підтримки національних, економічних і політичних інтересів Росії [10, с.49].

Головна стратегія була, як не дивно, спрямована на популяризацію та підтримку харизми молодого політичного лідера, тодішнього голову уряду В. Путіна. Блок постійно апелював до політичної підтримки і це, як показав результат виборів, виявилось цілком достатньо, щоб, беручи участь у виборах до Державної думи Російської Федерації перший раз набрати 23,32% голосів виборців по федеральному списку і сформувати другу за чисельністю фракцію в Державній думі. У лютому блок був перетворений у «Загальноросійський політичний громадський рух «Єдність».

У листопаді 2001р. на засіданні Генеральної ради спілки «Єдності» і «Вітчизни» приймається рішення про злиття двох організацій в єдину центристську партію, яка отримала назву «Єдина Росія» [12, с.60]. В грудні 2003 р. через парламентські вибори відбулися істотні перестановки сил у партійній системі Росії. «Перекроювання» електоральної карти за фактичним результатом виявилось радикальним, а саме: відбулася гранична консолідація «основної партії влади» – «Єдиної Росії». Вирішальний момент цієї консолідації – пряма публічна асоціація партії «Єдина Росія» з Президентом і владою в цілому і в результаті – завоювання ними абсолютної більшості в Думі. Ця думська компанія за електоральними вподобання виборців показала двократне ослаблення Комуністичної партії в голосуванні за списками і різке скорочення кількості її одномандатників. Також краху зазнали ліберальні течії, але на відміну від них стався несподіваний за масштабом успіх двох популістських проєктів – «ветеранів» з ЛДПР і «новачків» з «Вітчизни» [13, с.106-112].

Останнім часом у роботах вітчизняних і зарубіжних авторів чимало говорилося про деідеологізацію політичних партій і рухів у сучасній Росії. Якщо в цілому ці твердження можна оскаржити, то стосовно партій влади подібна теза, мабуть, не підлягає ніякому сумніву. Апофеозом руху до ідеологічної знеособленості стали створені дуже швидко до виборів блок «Єдність» і партія «Єдина Росія», які відкрито проголосили себе неідеологічною силою. Фактично єдиною програмною метою виявилася безумовна підтримка політики та дій В. Путіна [10, с.55].

Згідно з В.Я. Гельманом, відсутність у «партії влади» вираженої ідеології аж ніяк не послаблює її позиції, а скоріше стає однією зі складових її успіху. На тлі зниження в Росії політичної невизначеності перехідного періоду роль ідеології як продукту, привабливого для виборців на електоральному ринку, помітно знизилася. Аналіз динаміки програм російських партій на виборах протягом декількох електоральних циклів показав тренд конвергенції практично всіх партійних позицій. На цьому тлі займана ЄР позиція «медіанного виборця» виявилася для неї вельми виграшною. Ця позиція ЄР зберігає «партії влади» вельми широкі можливості для ідеологічних маневрів (симптомами чого стали ліве і праве крило), якими не володіли розрізнені сегменти опозиції. Значна ідеологічна дистанція між ними служить перешкодою на шляху формування коаліції «негативного консенсусу» з представників, наприклад, КПРФ і Яблука [14, с.53].

Прогресуюча «безідейність» залишає чимало місця для подальшого ідеологічного дизайну, але вона не здатна позначити контури загальнонаціонального зовнішньополітичного консенсусу. І, незважаючи на помітне посилення ролі «партії влади» в російській політиці за останні роки, її нинішнє місце в політичній системі навряд чи можна визнати стійким. Точніше, воно може виявитися стійким при одночасному збігу відразу трьох факторів. По-перше, соціально-економічна ситуація в країні під впливом цілющого потоку нафтодоларів повинна залишатися стабільною. По-друге, існуюча суперпрезидентська система повинна бути збережена. По-третє, владі потрібно відмовитися від продовження радикальних ринкових реформ у соціальній сфері [15, с.80-86].

Підводячи підсумки, необхідно зауважити, що «партія влади» у Росії дозволяє мінімізувати нестабільність президентсько-парламентської системи правління. Стратегія Президента, спрямована на створення такої партії, цілком виправдана, оскільки вона веде до максимізації його впливу на процес прийняття рішень. Наявність партії більшості забезпечує прийняття Державною Думою законів, внесених президентом і урядом, підвищуючи ефективність законодавчого процесу. За наявності партії більшості Президент позбавляється від необхідності

втручатися в законодавчий процес, реалізуючи своє право видавати укази. Знижується невизначеність з приводу характеру нової Думи, скликаній після розпуску колишньої. До цього слід додати, що формування «партії влади» не потребує збільшення витрат правлячої еліти на збереження своїх позицій. Таким чином, російська партійна система породжує необхідність до прийняття стратегії, орієнтованої на створення партії більшості у парламенті.

Парламентські вибори до державної думи в Росії 19 вересня 2016 р. проходили за змішаною системою. Це означає, що половина депутатів – 225 осіб – обирались в одномандатних округах, а ще 225 – за партійними списками. Щоб потрапити в Думу за пропорційною системою, партіям необхідно подолати бар'єр у 5%. Вибори не передбачали мінімального порога явки та були б визнані такими, що відбулися за будь-якої явки. У бюлетень був включений пункт «Проти всіх», але свою роль він би міг зіграти, якби «проти всіх» проголосувало більше половини виборців, тоді вибори оголосили б знову. Відзначимо, що у виборах брала участь і формально опозиційні партії, однак зі стратегічних питань вони солідарні з політикою російської влади. В першу чергу в питаннях України та анексії Криму. Також у виборчих списках були дві партії, які можна назвати ліберально-опозиційними, тобто такими, які не підтримують нинішню політику Путіна-Медведева. У тому числі і з українського питання. Це партія Явлінського «Яблуко» і ПАРНАС экс-прем'єра Михайла Касьянова. Нову Думу обрали менше 50% росіян; у деяких регіонах на дільниці для голосування прийшли менше третини зареєстрованих виборців. На виборах проголосувало менше половини виборців. Явка в цілому по Росії склала 47,8%. За результатами виборів фракції у новій Думі сформуують ті самі партії, що працювали в минулому скликанні: «Єдина Росія», КПРФ, ЛДПР і «Справедлива Росія». Інші політичні сили не змогли подолати п'ятивідсотковий бар'єр. Крім того, в новому скликанні Думи з'явиться по одному представнику «Батьківщини» («Родина») і «Громадянської платформи». Однією з несподіванок минулих виборів став успіх ЛДПР при голосуванні за партійними списками. Ця партія вперше зрівнялася за популярністю з КПРФ: відрив комуністів склав всього близько чверті відсотка (в 2011 р. він становив 5,95%, в 2007-му – 3,43%). За ліберальні непарламентські партії, зазначені вище, майже ніхто не проголосував. Жодна з них не зуміла подолати 5%-й бар'єр при голосуванні за федеральний округом. «Яблуко» набрало лише 1,91% голосів, «Парнас» – менше відсотка. Одномандатники, підтримані цими партіями і «Відкритою Росією» Михайла Ходорковського, теж не змогли отримати в Держдумі жодного місця.

Таким чином, результати парламентських виборів 2016 р. ще раз довели, що змінили політичну конфігурацію в країні сильніше, ніж це можна було припустити. По-перше, якщо дивитися з функціональних, а не з формальних позицій, то Дума стала однопартійною. Три інші фракції не мають в сумі навіть «блокуючого пакету», а отже, всі закони будуть прийматися або відхилятися голосами «Єдиної Росії». Вся формальна ієрархія, включаючи навіть пост спікера, не кажучи вже про голів комітетів, стає формальністю. З цього, до речі, виходить і те, що вся відповідальність за будь-які рішення, прийняті парламентом, лежить тепер виключно на «Єдиній Росії». По-друге, вибори у парламент за фактом виявилися референдумом про довіру політичному курсу президента. Чотири партії, що уособлювали собою «кримський консенсус», пройшли в Думу і в сумі набрали за списками 86% голосів (якщо скласти цілі числа). Жодна з партій, які критикували президента (а їх було дві), не дотягла і до 2% і не провела жодного одномандатника.

Це означає, що проблеми виборів президента в 2018 р. не існує. Можна сформулювати інакше: в політичному вимірі 2018 рік вже настав. Причому необмежений мандат довіри отримав не тільки президент, але й уряд. А саме Дмитро Анатолійович Медведев – голова «Єдиної Росії», це він, по суті, був єдиною персоною в її федеральному списку і він же тепер буде прем'єр-міністром в найближчі п'ять років. Неможливо назвати причини, за якими президент може запропонувати однопартійного парламенту іншу кандидатуру на пост, зайнятий головою цієї самої партії.

Використана література:

1. Шугарт М., Кэр Дж. М. Президентские системы: Современная сравнительная политология / М. Шугарт — М: МОНФ, 1997 . – 320 с.

2. Линц Х. Опасности президентства [Электронный ресурс] / Х Линц. – Режим доступа: <http://www.politnauka.org/library/dem/lintz.php>

3. Mainwaring S. The Dilemmas of Multiparty Presidential Democracy: The Case of Brazil [Электронный ресурс] / S. Mainwaring,. – Режим доступа: <https://www3.nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/174.pdf>
4. Mainwaring, S., Shugart, M. and Linz J. 1997. Presidentialism, and Democracy. A Critical Appraisal. — Comparative Politics, vol. 29, № 4. [Электронный ресурс] / S. Mainwaring,. – Режим доступа: http://scholar.harvard.edu/files/levitsky/files/mainwaring_shugart.pdf
5. O'Donnell G. Modernization and Bureaucratic Authoritarianism: Studies in South- American Politics. – Oakland: University of California Press [Электронный ресурс] / O'Donnell G., - Режим доступа: <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft4v19n9n2;chunk.id=0;doc.view=print>
6. Колесников А. Хотят ли русские войны. Война и террор в восприятии россиян. – Рабочие материалы Карнеги. – М.: Московский центр Карнеги, 2016 [Электронный ресурс] / А. Колесников – Режим доступа: <http://carnegie.ru/2016/03/21/ru-63077/ivnz>
7. Россияне стали больше доверять армии. — Левада-центр. — Пресс-выпуск. 7 октября 2015 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.levada.ru/2015/10/07/rossiyane-stali-bolshe-doveryat-armii/>
8. Конституционный кризис в России и пути его преодоления. Доклад. — М.: Институт современной России; Открытая Россия, 2016 [Электронный ресурс] / Режим доступа: Электронная версия: [https://openrussia.org/post/view/12766/.](https://openrussia.org/post/view/12766/)
9. Коргунюк Ю. Г. Российская многопартийность: становление, функционирование, развитие. / Ю.Г. Коргунюк, С.Е. Заславский [Электронный ресурс] / Режим доступа: Электронная версия <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1412/bg/shell/arh/mono.html>
10. Соловьев Э. Российский партии власти: в поисках внешнеполитической стратегии // Вестник Московского Университета. Сер. 18, Социология и политология. – 2005. – №2. - С.42.
11. Голосов Г. «Партии власти» и российский институциональный дизайн: теоретический анализ / Г.Голосов, А. Лихтенштейн // [Электронный ресурс] / Г.Голосов – Режим доступа: <http://www.politnauka.org/library/parties/golosov.php>
12. Лихтенштейн А. Федерализм и партия власти: география распределения электоральной поддержки / А. Лихтенштейн // Политическая наука. – 2005. – №2. – С.60.
13. Коргунюк Ю.Г. Становление партийной системы в современной России / Ю.Г. Коргунюк. – М.: ИНДЕМ, 2007. – С. 106–112.
14. Коргунюк Ю.Г. Псевдодоминантная партийная система и предпочтения российских избирателей // Полис. – 2009. – №4. – С. 15-18.
15. Рябов А. «Партия власти» в политической системе современной России // Формирование партийно-политической системы в России / Под ред. М. Макфола, С. Маркова, А. Рябова. – М.: Московский центр Карнеги, 1998. С. 80–96.

Краснова М.Г. Формирование партии власти в России: институциональный дизайн

Анализируются причины и последствия формирования партии власти в России после распада Советского Союза. Отмечаются основные теоретические основы данного феномена и признаки политического режима в современной России, опираясь на события последних лет. Анализируются основные факторы, которые привели к окончательному формированию сильной партийной элиты персоналистического характера, которые в свою очередь стали причиной упадка либерально-демократического партийного сектора в современной России.

Ключевые слова: партия, политический режим, политическая культура, институционализация, неокорпоративизм, бюрократический авторитаризм, огосударствление экономики

Krasnova M. Formation of party of power in Russia: institutional design

The article analyzes the causes and consequences of the formation of the party in power in Russia after the collapse of the Soviet Union. The author notes the basic theoretical background of this phenomenon and features of the political regime in modern Russia based on events in recent years. Analyzes the main factors that led to the final formation of a strong party elite personalistic character, which in turn caused the abandonment of the liberal-democratic party sector in modern Russia.

Keywords: party, political system, political culture, institutionalization, neo-corporatism, bureaucratic authoritarianism, state-controlled economy.

UDC 343.976+351.761.3

*Maciej Ciachla, Univeristy of Gdansk***DRUG POLICY IN SWEDEN AND THE NETHERLANDS**

This article is intended to describe and evaluate two completely different drug policies, which are exists in Europe. First drug policy which I want to analyze is Netherland's drug policy because of its permissive character. Second one will be the Swedish drug policy because of its restrictive character. The main reason to write this article was fact that two different way to deal with drug problems are creating similar effects. In this article I want to analyze how could it be that two European societies are dealing with the same problem, with two completely different policies. To get an answer for this question, first of all I want to analyze historical and cultural conditioning of their society. Another important thing is the geopolitical location of those countries. The last thing which I want to research is how those countries are dealing with addicted people problems and how are they the dealing with criminals. To gain an answer for this questions I also want to analyze their political system, especially which Ministries are responsible for creating drug policy. After analyze both examples, we can see that Swedish and Dutch drug policies are succeed because those countries have been creating their drug policy with the participation of their society. While creating drug policy, every country in the world should follow Sweden and the Netherlands' examples because it is almost impossible to create one kind of drug policy that can be introduced all over the world.

Keywords: *Drug Policy, Addiction, Prohibition, Drugs, Criminals, Harm reduction, Prevention, Drugs Market, Health care system, Sweden, Netherlands*

Introduction

The complexity of a drug policy problem is apparent while we begin to analyze how modern countries are dealing with problems caused by drugs. In the 20th century the one and only way to deal with the addiction problem was drug policy based on prohibition. This kind of drug policy was created by the USA lawmakers and in the course of time, prohibition became one and only way to deal with drugs. Unfortunately, prohibition policy caused a lot of unexpected problems. The most important side effects of this kind of drug policy are for example: disproportionate judgements for a little amount of drugs and black market ruled by the criminals. In the course of time, a lot of countries begin to realize that prohibition policy is not the right way to deal with the drugs problem. War on drugs cost a lot of money but did not solve the problem so a lot of countries have decided to change their drug policy to more permissive. In this article I want to take a look at two completely different examples how European countries are dealing with drugs in the 21st century. The First country which drug policy I want to analyse will be the Netherlands because of its permissive drug policy which is probably the most liberal drug policy in Europe. The second one will be the drug policy of Sweden because their drug policy is based on prohibitions. Two completely different ways to deal with drug problems but both of them are making positive effects on society. When we take a look at the experience that those countries gain in this topic, it turns out that the conclusions are contrary, by extension there is no global trend of war on drugs. Drug problems are different in every country so it is impossible to invent one global way to deal with it. General idea, promoted by the World Health Organization and most of the world, is still drug policy based on prohibition. Conservative drug policy is also recommended by the United Nations but still we can find some countries that find a different, more liberal way to deal with problems caused by drugs.

Chapter 1: Drug policy in Netherlands

At the international level, the Netherlands is most well-known for its cannabis policies and coffee shops, the distinction it makes in law between soft drugs and hard drugs and its harm reduction policies. Its cannabis policy is based on the intention of the law makers to avoid the criminalisation of drug consumers and the separation of markets. The Dutch drugs policies are comprehensive in that they have a criminal justice response, as well as covering prevention, harm reduction and treatment. The most popular drug among adults (15 - 64 years old) in the Netherlands is cannabis (24,3%), followed by ecstasy (7,4%), cocaine (5,1%) and amphetamine (4,4%) [1, S. 132]. Even though the Netherlands has a

special policy for cannabis, the life time prevalence for the cannabis is not the highest in Europe. Because of this special cannabis policy a lot of people think that cannabis in the Netherlands is legal but it is not true. The consumer can completely legal go to a coffee shop and buy there some weed but on the other hand the salesman has no right to supply it. In practice using, possessing and selling weed is not penalized but according to the law, it is illegal. The Netherlands is the country where people put a lot of emphasis on human rights which include civil liberties and possibility to decide about yourself. This kind of liberal policy is related to confidence that in cases of some drugs, the punishment of addicted people is not the right choice. The law that run on hard drugs in the Netherlands is very similar to the rest of European Union countries, but the law apply only to soft drugs is the thing that makes this country special. Decriminalisation in the Netherlands effects in increased marijuana demand but at the same time, despite of coffee shops presence, consumption is not bigger than in neighbouring countries like Belgium and France. The consumption level of drugs in the Netherlands is even lower than in France and the USA, despite of their more restrictive drug policy. Because of their permissive drug policy, the Netherlands is criticized by a lot of countries and international organisations. Dutch people are blamed by the other countries because of their "wrong" understanding of freedom, which can make this country the "drug capital" of Europe in the future. The Netherlands is an exporter of cannabis to the United Kingdom, Germany, Italy and Scandinavian countries. It is also an exporter of synthetic drugs with the primary destination countries being the UK and Scandinavian countries for amphetamines and Australia for MDMA. The Netherlands is also a transit country for heroin and cocaine smuggling [1, s. 136].

A plenty of the Netherlands' cities, especially Amsterdam, are considered to be an operations room for a lot of criminal groups from around the world that spread the drugs on the rest of European Union countries. Additionally a lot of countries blame the Netherlands for creating some kind of "drug touristic" because of the coffee shops system. As a counter-argument it should be pointed out that the Netherlands' youngsters consume less marijuana than their contemporaries in other European countries. In addition, most of the soft drugs in the Netherlands are not coming from coffee shops so they cannot have an impact on consumption rise [2, s. 72]. However in the Netherlands, from time to time, there are showing up some ideas about making drug policy more stringent, but it is still unlikely to change something in the nearest future. This kind of look on a problem is caused by the fact that in the Netherlands addiction to drugs is considered to be a medical and social problem [3, s.61]. Accepting this kind of assumption lead us to confidence that fighting against drugs should be in the interest of social assistance or health service and not in the interest of police and other servants. On the other way, liberal attitude to drugs in the Netherlands results from a willingness to make the drug problem more standardise. This kind of approach to the issue of drug policy is related to confidence that drugs assist people for a thousand years and still will be the integral part of human life. Postulate "zero tolerance" for drugs does not bring right consequences instead of causing a lot of unexpected problems.

According to the EMCDDA researches from the year 2005 they count that every coffee shop in the Netherlands is spent on 30 000 people. When we take a look only at Amsterdam, the scale is rising up for one coffee shop spent on 3000 people. This kind of shops provides employment for 3500 people while annual income of one shop amounts to 280 -380 thousands Euro [2, s.73]. With the benefits of hindsight we can see that the Netherlands' government did not create this system but turn a blind eye when they realized that society got positive attitude to some of the soft drugs. In the early 70's drug dealers in the Netherlands were working the same way like their counterpart in other European countries. Dealers were selling drugs on the streets, in clubs, bars or even in their own houses. Exclusively in 1976 change of the law settled up a shape for drug business. The national legislation criminalising drug-offences in the Netherlands is the Opium Act and the Opium Acts Directives. Since 1976 the Act distinguishes between hard drugs as defined in List I (heroin, cocaine, ecstasy, amphetamines, GHB) and soft drugs as defined in List II (cannabis). New psychoactive substances are regulated through amendments to relevant Schedules of the Opium Act. Drug use in not criminalised as such but can be prohibited at the local level in certain circumstances, for example at schools or on public transport. As confirmed in recent jurisdiction such prohibitions are compatible with the Opium Act if for reasons of public order. The possession of drugs is still a crime under the Opium Act. However, the possession of small quantities of drugs for personal use is not a subject to target the investigation by the police or other servants. The possession of less than 0,5g of hard drugs and soft drugs up to 5g will

generally not be prosecuted. In some circumstances the police will confiscate the drugs. In the case of hard drugs police can refer the person to a care agency. Possession of larger amounts can be sanctioned with fines, community service or in the worst cases, prison sentences.

Producing and supplying drugs, which are on List I and List II, is punishable according to Opium Act from 1976. According to the quantity and type of drug, being supplied penalties up to twelve years of imprisonment. In 2014 Opium Act was amended to include as an offence the acts of preparation or facilitation of large-scale and professional production of cannabis. Although the use of drugs is still not a criminal offence but the selling of it is. However in the Netherlands a special policy exists for the sale of cannabis under which coffee shops can sell cannabis without being prosecuted. Institutional framework for this system consists of five simple rules which were created in 1991 and then amended in 1996 [4]. First of all, coffee shops have no rights to advertise themselves or their stuff and it is forbidden for them to sell hard drugs. The building in which a coffee shop may exist must be located in a discreet place in order not to disturb the neighbourhood's peace. Next rules say that it is forbidden to sell cannabis to underage, also one adult person should not buy more than 5g of cannabis every day. In addition, the supplies of cannabis in coffee shops should not be greater than 500g. The last rule says that entry into coffee shops and sales are limited to residents of the Netherlands, but in practice, large percent of coffee shops' customers are foreigners. Police and other servants control those rules by making unexpected inspections. The enforcement of the coffee shop policy lies primarily with the mayor. Coffee shop owners need a permit from the mayor to work. If a coffee shop does not adhere to the above mentioned criteria, a mayor may close it. The public prosecutor can decide to prosecute coffee shop owners that do not keep to mentioned rules. However this policy has not decriminalise the production of cannabis, to be sold to the coffee shop, or the sale of cannabis to coffee shops. This double standard issues has been called the "backdoor problem".

This kind of drug policy has operated in the Netherlands since 1976. Although cannabis is not legal in the Netherlands, the Opium Act that relates to soft drugs must be considered as permissive act. In the Netherlands this results from opportunism rule which allows servants not to run after little drug crimes. Annual financial influence to the government budget from taxed cannabis comes to more than 400 million Euros. Thanks to this money, the Netherlands is spending the most in Europe for harm reduction programs. Despite of success of Dutch drug policy, there are still people who can see cons and dangers of permissive drug policy. Fundamental problem in the Netherlands' drug policy is the fact that the staff in coffee shops comes from illegal, indoor growing [2, s.73]. Since 2012, the discussions about change the coffee shops system are ongoing in the Netherlands. One of principal ideas is to introduce a special club-card which allows servants to control how much drugs are sold to a specific person. Club-card ideas may also reduce number of people that come to the Netherlands just for "drug-touristic". Other problems that citizens complain about are for example rioting, brawls and noise. From time to time there are showing up some ideas about making drug policy more restrictive but it is unlikely to change the Netherlands' drug policy in the future. Marijuana and coffee shops became an everyday life for a lot of Dutch people and right now it is the part of popular culture. Every year in Amsterdam there is a fest dedicated to marijuana called Cannabis Cup. During the Cannabis Cup, the best growers from around the world are showing up their new strains. Final part of this fest is a moment when the jury choose the best cannabis strain in the world and the best coffee shop in Amsterdam [3, s.63]. In the current Opium Act Directive the objective of the drug policy is described as: 'to discourage and reduce drug use, certainly in so far as it causes damage to health and to society, and to prevent and reduce the damage associated with drug use, drug production and the drugs trade.

For years Dutch drug policy has had five main objectives. First of all is to prevent drug use among their citizens. The second objective is to prevent damage to health caused by drugs and early detect and intervene of short duration. Next rule provides an adequate treatment for addicts and the last one is about harm reduction. In November 2015, Ministry of Health, Wellbeing and Sports, formulated a new policy view on drug prevention, intending among other things to curb the normalisation of drug use among young adults in nightlife settings. In order to prevent harm and to stop this normalisation the following six measures were announced by Dutch government:

1. Supporting parents in talking to their adolescent children about the dangers of drug use.
2. Informing young people about the risk of drug use by modernising the drug education programme for schools

3. Supporting municipalities in their drug prevention policies
4. Cooperating with events and nightlife industry
5. Cooperating with health sector professionals
6. Increase monitoring of the drugs market and provide warning in case of high risk drugs [1, s. 139].

In the Netherlands the responsibility of drug policy is shared between the Ministry of Health, Welfare and Sport and the Ministry of Security and Justice. The first of them is tasked with coordinating the Dutch drug policy. It is responsible in particular for the public health, addiction prevention, harm reduction, and treatment of addicted people. The Ministry of Health, Welfare and Sport also has task for ensuring the availability of reliable information, and it is responsible for innovation in the area of awareness raising, prevention and care and to ensure research and monitoring is carried out [1, s. 140]. The Ministry of Security and Justice is responsible for law enforcement and matters relating to local government with regard to drugs and the police. Another important organisation in the Netherlands that takes care of drug addiction problems is Trimbos Institute. This organisation is the national research institute for mental health and addiction and also it conducts research on issues related to mental health and addiction. The scientists at the Trimbos Institute put research findings into practice to support policymakers, well skilled educators and professionals who provide addiction services. Drug Monitoring and Policy Department is responsible for publishing the National Drugs Monitor report and also works as the EMCDA REITOX national focal point for the Netherlands [5].

There are no available data on the spending money of the Dutch government on the implementation of the drug policies in the Netherlands. The Dutch policy documents on drugs do not earmark a budget allocated for the implementation of drug policy. Moreover there is no publically available information about the evaluations of executed expenditures. The drug monitor estimated that with regards to law enforcement most money was spent on the enforcement of penalties for hard drugs offences but very little was spent on prevention, prosecution and investigation [6, s. 68]. One of the most important tasks of prevention rest with local authorities which should be supported by centres for addiction care and municipal health services. They for example invent schools educational programmes and provide assistance in its implementation. One of the most popular prevention program is Health School and Drugs Programme developed by mentioned Trimbos Institute. Unfortunately in 2014 an evaluation reported that the program was ineffective in preventing the onset of drugs. It has been suggested by Trimbos Institute experts that the awareness on drugs at too young age can have the opposite effect. As a result of the above mentioned programme it was discontinued for primary school and revised for the secondary school. Trimbos Institute in collaboration with other addiction care centres also established a Drugs Infoline which allows people to call over and ask questions about drugs. In addition, there are information brochures and websites such as: www.drugsinfo.nl

In the Netherlands drug demand reduction is mainly achieved through prevention activities. Treatment and harm reduction activities and drug supply reduction activities are in the duty of law enforcement agencies that cooperate with other agencies and local authorities. Another key feature of the Dutch drug policy is its success of harm reduction policy and activity of drug users. Moreover, the Netherlands has made good use of non-government agencies, NGOs and third sector institutes like the Trimbos Institute. They have credibility, they do not carry stigma and they are closer to drug users, which results in high quality information about social problems caused by drugs. However, the Netherlands still has to resolve the problem of the drug supply side being in the hands of criminal groups.

Chapter 2: Drug policy in Sweden

The primary objective of Sweden's approach to drug policy has been achieving "A society free from narcotic drugs". Aside from Sweden's drug policy, this country has a lot of restrictions about buying alcohol or cigarettes. Is it possible to control drug market by fully forbidding selling and possession of them? In opinion of United Nations Office of Drugs and Crime, Sweden achieved a great success by implement its "Zero tolerance drug policy". Moreover, United Nations suggest that other countries should follow Sweden's example and implement similar drug policy in their countries. However, Swedish drug policy that consists on keeping society free of drugs is not free of defects. "Zero tolerance for drugs" ideology, does not go hand in hand with harm reduction policies. The biggest defects in Swedish drug policy are apparent when we take a look at Swedish medical system. In

February 2008, Swedish Minister of Health announced that his goal for a next few years is to create a society free from drugs [2, s.88]. This idea did not meet with approval of the neighbouring countries. That is because the idea of society free from drugs is almost impossible to reach and remains in the dreams of Swedish politicians. In this kind of drug policy addicted person is deprived of free will. Addicted people's behaviours are motivated by a need to take another drug portion. To become free of addiction people need enforcement measures used by society.

Swedish drug policy is based on few simple rules. First and main goal of Swedish drug policy is to force addicted people to become free of drugs. In this kind of policy there is almost no place for harm reduction programs. In 1988 drug use in Sweden became fully forbidden. Until this time drugs policy in Sweden was regulated by Drug Use Act from 1968 [7, s.128]. In Sweden there are three kinds of drug crimes, depending on a kind and quantity of drugs. First of them, light crimes are punished with money fine or half a year in prison. Medium crimes can be punished by three years of imprisonment, and heavy crimes can be punished by ten years of imprisonment. Drug selling in Sweden usually ends up with imprisonment. Since 1993 even individual consumption can be punished by imprisonment. Swedish police have the right to run a drug test on a suspect or criminals without any special conditions. With the years Swedish drug policy became more and more restrictive, leaving no place for harm reduction programs. The assumptions of harm reduction policy are to cure addicted people so as to reduce the most of addiction effects. This kind of policy is completely unknown for Swedish people because of their faith in zero tolerance drug policy.

The dominant approach to tackling the use of drugs in Sweden is through law enforcement and the criminal justice system. In this respect Sweden's legal framework does not demand heavy sentences when compared to the rest of the European Union and a wide range of alternative sanctions. Sweden also implements other approaches to block drug use including prevention and treatment programs and harm reduction. However, prevention programmes are reported to be primarily fear-based interventions in schools [1, s.190]. Harm reduction programs such as syringe exchange programs are very limited. Although it is not possible to attribute the following indicator to Sweden's policy. Prevalence levels for drugs use are very low in comparison to the rest of European Union countries. These stats reflect the role of the criminal justice system and focus on creating a drug-free society. Important task in Swedish war on drugs is also the availability of recreational alternatives for young people. Key challenge to the Swedish drug policy is to reduce the number of drug-related deaths which is higher than in the rest of European Union. This phenomenon might be caused by the limited availability of treatment and harm reduction programmes [1, s.191].

Marijuana is the focus of the majority of Swedish reporting of drug use. Cannabis is the most commonly used drug in Sweden with a lifetime prevalence figure of 14,4% of the population. However, there are only few academic studies looking at the use of other drugs. A 2013 study found that the most common substances after cannabis in terms of lifetime prevalence are cocaine (3,3%), amphetamine (3,0%), ecstasy (2,4%), opioids (2,2%) and hallucinogens (2,1%) [1, s.191]. In 2006 United Nations commentator Paul Hunt criticised Sweden for lack of harm reduction policy. According to the stats from 2007, about 90% of people who inject drugs by syringe are infected with Hepatitis C virus. Sweden is known worldwide for its respect for human rights, that is why Paul Hunt was confused that addicted people's problems are ignored by government [2, s.89]. In 2004 Sweden signed Dublin's Declaration which committed them to launch syringe exchange programs. The main goal of this program is to stop spreading the HIV virus. Only 6% of addicted people in Sweden are covered by this harm reduction program. In 2006 there was another try to launch syringe exchange programs in Sweden but only cities of Malmo and Lund decided to give it a chance. In these two cities for 26000 addicted people there are only 1200 beneficiaries of this program. It is reported that the Hepatitis C virus is the infection that most commonly affects people who inject drugs. In 2014 Sweden reported 1768 new cases of Hepatitis C virus to the European Centre of Disease Prevention and Control. 757 of them were related to injecting drugs. Experts' opinions confirm that the proportion of injecting drug users infected with HCV is still high. In 2014, Sweden reported only 8 new Human Immunodeficiency Virus cases among people who inject drugs. However, it is reported that public awareness of HIV and its transmission is at the high level in Sweden. This phenomenon is potentially contributing the low number of new cases [8, s.55]. In 2014, 609 drug-induced deaths were reported in Sweden. This figure represents a significant increase when compared with 460 deaths in 2013. In Sweden this indicator has risen significantly since 2003

when only 211 drug-induced deaths were reported. The majority of these cases were related to opiates and many were injecting more than one drug.

As I mentioned, cannabis is the most commonly used and most freely available drug on the Swedish market. Domestic production of this drug is reported to be increasing. It is reported that this domestic production is connected to transnational organised crime, although it is reported the amount linked to local crime groups has increased in last few years. Cannabis is available to purchase in all areas of Sweden. It is reported that hard drugs, like amphetamine and cocaine and other stimulants are also available in Sweden, although use is concentrated in urban areas. Heroin use is also concentrated to urban areas. Kath and opium use is currently confined to ethnic minority communities. Key way for the importation of illicit drugs includes entry from Denmark via the Oresund Bridge in Malmo and the ferry port of Helsingborg. Second one is most likely because of the speed and availability of these transport routes. Another shocking way for accessing drugs, reported to be rapidly increasing, is the use of mail services to deliver drug orders placed over the internet. More than half of all drug seizures currently relate to postal deliveries [9, s.90]. The primary origin of Sweden's drugs imports are European Union countries. About 90% of drugs seized by Swedish authorities are smuggled from another country within the European Union. The most important sources, according to Public Health Agency of Sweden, are Lithuania (amphetamine and methamphetamine), Poland (amphetamine) and the Netherlands (amphetamine, cannabis). It is also noted that hard drugs like heroin and cocaine are imported from Central Asia and South America.

The key legislation in the field of illegal drugs includes:

1. Penal Law on Narcotics - aims to regulate drugs, their derivatives and other products that can cause harm to the life and health of individuals.

2. Act on the Prohibition of Certain Goods Dangerous to Health - stipulates that substances describe as "goods dangerous to health" may not be imported, transferred, produced, acquired, sold or possessed and lists those substances.

3. Narcotic Drugs Control Act - concerns the control of precursor chemicals including their use in industrial purposes

4. Act on the Destruction of Certain Substances of Abuse Dangerous to Health - set out the mean for the regulation of substances that are dangerous to health but are not yet defined by the law [9, s.92].

As it has been mentioned, Sweden has three levels of penalty which are the same for production, supply, use and possession. The level of penalty is dependent on quantity and type of the drug. Also it can be aggravated later by an individual's involvement in a large scale or professional activities. The outcomes by these factors are not prescribed in the legal framework but are dealt with case-by-case basis. According to the criminologist John Pratt, drugs in Sweden are associated with immigrants' habits. Abstinence of Swedish society is related with their aversion to "foreign dangerous". Committed fight with drugs in Sweden is a sign for common enemy. In that way society became more united and sense of security is rising [2, s. 90]. There is a need to ask a question, if that kind of restrictive drug policy can be effective? According to UNODC, Swedish prohibition policy is making a great success by reducing demand for drugs, while in other European countries drugs became more and more popular. However, when we take a look at some European countries, which drug policy is very permissive, we can see that the liberal drug policy does not need to go hand by hand with the rise of consumption of drugs. So how can we explain the phenomenon of Swedish drug prohibition policy success?

According to the ex-president of UNODC Antonio Costa, the main reason of Swedish drug policy success is determined by their geopolitical placement. This country is place on not popular smuggling trail. Social inequality in Sweden are lower than anywhere in the world by extension rarely comes to cases of social exclusion and unemployment level is one of the lowest in Europe [7, s.109]. In Sweden there exists some kind of social agreement about drug use. Swedish society does not allow producing, selling and using drugs. Another important factor which is the reason why Swedish drug policy is successful is enormous money which this country spends on war on drugs. In recent years, every time when Swedish government increased the budget for war on drugs, the level of their consumption decreased. Unfortunately, even the Swedish society with their restrictive drug policy is not free from problems caused by narcotic drugs. The level of hard drugs demand is similar to the rest of the European countries. Swedish police is very effective when it comes to prevent drug use, but when it comes to prevent drug users from becoming addicted, servants are not that effective. It is really hard to point out

directly connection between Swedish drug policy and low level of drug use in this country. Swedish society is homogeneous in cultural and ethnical way. Most of Swedes share similar conformist attitude and attachment to tradition. Low level of drug use in Sweden is related to historical, cultural and social conditionings. An attempt to introduce Swedish restrictive drug policy in other countries might end up with a huge disappointment.

The Swedish Government's current approach to drug policy is outlined in the 2016-2020 strategy for alcohol, narcotics, doping and tobacco. Swedish drug policy is based on six objectives that are intended to contribute to achieving the overarching objective:

1. Access to alcohol, narcotics, doping substances and tobacco must be reduced.
2. The number of children and young people who star to use narcotics, doping substances and tobacco or who have an early alcohol debut must be reduced.
3. The number of women and men, as well as girls and boys who become involved in the harmful use or abuse of or dependence on alcohol, narcotics, doping substances or tobacco must be progressively reduced.
4. Women and men as well as girls and boys, with abuse or addiction problems must be given greater access to good-quality care and support on the basis of their circumstances and needs.
5. The number of women and men, as well as girls and boys, who die or are injured as a result of their own or others use of alcohol, narcotics, doping substances or tobacco must be reduced.
6. A European Union and international approach to ANDT that is based on public health [1, s.195].

The Swedish Ministry of Health and Social Affairs is the Government's coordinating function for the 2016-2020 Strategy for Alcohol, Narcotics, Doping and Tobacco. It is supported by few national agencies, including the Public Health Agency of Sweden and the National Board of Health and Welfare. ANDT strategy is also supported by three additional government ministries. The first of them is Ministry of Justice, regarding correctional treatment, penal law a police work. In practice, Ministry of Justice is the most important in this kind of restrictive drug policy. The second one is the Ministry of Finance, regarding customs issues and legislation on smuggling. The last one, Ministry of Foreign Affairs, regarding foreign affairs and drugs-related development assistance. There is a national council for ANDT issues, the participants of which include relevant agencies, researchers, civil society representatives, and the Swedish Association of Local Authorities and Regions.

Conclusions:

In this article two European countries with two completely different drug policies have been mentioned. Surprisingly both of them, the Netherlands' and Sweden's drug policy produce similar effects. That is because both of these countries create their drug policy with the participation of their society. However there are also some important differences between those two countries. First of all Sweden's drug policy costs a lot of money. The restrictive character of Swedish drug policy is related to spending a lot of money on police, penitentiary system and the courts. The Netherlands' government thanks to the taxes imposed on cannabis, are getting a lot of money to their budget. Another difference between these two countries is the way their drug policy is dealing with addicted people. In Sweden the most important role belongs to Ministry of Justice, which regarding correctional treatment, penal law and police work. In the Netherlands the primary role belongs to Ministry of Health, Wellbeing and Sport which takes special care of harm reduction programmes. As we can see, Sweden and the Netherlands got completely different ways to deal with narcotic drugs problem but the effects of their drug policies are similar. Both of these countries can say proudly that the level of addicted people in their countries is lower than an average level in other European Union countries. They can also show off a very low level of drug related crimes and their uniformed services are one of the best in the world.

How could it be that two completely different ways to deal with the same problem produce similar effects? That is because the Netherlands and Sweden have been creating their drug policy with the participation of their society. The creators of these drug policies considered historical and cultural conditioning of their society. Another important thing is the geopolitical location of those countries. Sweden is located on an unpopular smuggling trail, while the Netherlands is located on the most frequent smuggling trail in Europe. While creating drug policy, every country in the world should follow Sweden and the Netherlands' example. It is almost impossible to create one kind of drug policy that can be introduced all over the world. Governors of the state while creating drug policy need to take

a look at public moods and dissemination of drug use. Narcotic drugs are still very dangerous but if some people want to use drugs, regardless of the health consequences, country should allow them to by creating responsible and effective drug policy.

References:

1. A review and assessment of EU drug policy [Electronic resource] / Directorate General for Internal Policies, Policy Department C, Citizens rights and constitutional affairs civil liberties, Justice and Home affairs. – Access mode:
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571400/IPOL_STU\(2016\)571400_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571400/IPOL_STU(2016)571400_EN.pdf)
2. Henry M. Narkotyki, dlaczego legalizacja jest nieuchronna? // M. Henry. – Warszawa : Wydawnictwo Czarna Owca, 2014.
3. Anczyk E. Narkotyki, dopalacze, środki psychoaktywne, Studia socjologiczne i kuluroznawcze // E. Anczyk. – Katowice : Wydawnictwo Sacrum and Authors, 2014.
4. <http://www.minibuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:58790&type=pdf>. (Holenderska Polityka Narkotykowa)
5. EMCDDA, Netherlands Country overview, last updated 20 May 2016.
6. Nationale Drug Monitor-Jaarbericht 2015 [Electronic resource] / Trimbos Instituut. – 2015. – Access mode:
<https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2015/11/09/nationale-drug-monitor-jaarbericht-2015/Jaarbericht+NDM+2015+-+Derde+druk.pdf>
7. Polityka Narkotykowa, Przewodnik krytyki politycznej. – Warszawa : Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2009.
8. 2014 National Report (2013 data) to the EMCDDA by the Reitox National Focal Point // Sweden New developments and trends.
9. Public Health Agency of Sweden (2014) 2014 National Report to the EMCDDA: Sweden, new developments and trends.

Чяхла Мачей, Політика щодо наркотиків в Швеції та Нідерландах

Ця стаття покликана описати й оцінити дві абсолютно різні політики щодо наркотиків, які існують в Європі. Перша політика – політика Нідерландів з її дозвільним характером. Друга – шведська політика щодо наркотиків обмежувального характеру. Основною причиною написання цієї статті був факт, що два різні способи вирішення проблем наркотиків створюють аналогічні ефекти. У цій статті я хочу проаналізувати, як може бути, що два європейських суспільства мають справу з однією і тією ж проблемою, з двома абсолютно різними політиками. Щоб отримати відповідь на це питання, перш за все, я хочу проаналізувати історичну і культурну обумовленість цих суспільств. Інше важливе значення має геополітичне становище цих країн. Останнє, що я хочу дослідити, – це те, як ці країни діють з проблемами наркозалежних людей і як вони діють зі злочинцями. Щоб отримати відповідь на ці питання, я також хочу проаналізувати їх політичну систему, особливо ті міністерства, які відповідають за розробку політики щодо наркотиків. Після аналізу обох прикладів ми можемо побачити, що шведська і голландська політика щодо наркотиків є успішною тому, що ці країни створюють свою політику щодо наркотиків за участю свого суспільства. При розробці політики щодо наркотиків кожна країна в світі має наслідувати зразкам Швеції і Нідерландів, тому що практично неможливо створити один вид наркополітики, який може бути впроваджений у всьому світі.

Ключові слова: наркозлочинність, наркоманія, заборона, наркотики, зниження шкоди, профілактика, ринок наркотиків, система охорони здоров'я, Швеція, Нідерланди,

Чяхла Мачей, Политика в отношении наркотиков в Швеции и Нидерландах

Эта статья призвана описать и оценить две совершенно разные политики в отношении наркотиков, которые существуют в Европе. Первая политика в разрешительная политика Нидерландов. Вторая политика – шведская политика ограничительного характера. Основной причиной написания этой статьи был факт, что два разных способа решения проблемы наркотиков создают аналогичные эффекты. В этой статье я хочу проанализировать, как может быть, что два европейских общества имеют дело с одной и той же проблемой, с двумя

совершенно разными политиками. Чтобы получить ответ на этот вопрос, прежде всего, я хочу проанализировать историческую и культурную обусловленность этих обществ. Важное значение имеет также геополитическое положение этих стран. Последнее, что я хочу исследовать, – это то, как эти страны решают проблемы наркозависимых людей и как они решают проблемы преступности. Чтобы получить ответ на эти вопросы, я также хочу проанализировать их политическую систему, особенно те министерства, которые отвечают за разработку политики в отношении наркотиков. После анализа обоих примеров мы видим, что и шведская и голландская политика в отношении наркотиков являются успешными, поскольку эти страны создают свою политику в отношении наркотиков с участием своего общества. При разработке политики в отношении наркотиков каждая страна в мире должна следовать примерам Швеции и Нидерландов, потому что практически невозможно создать один вид наркополитики, который может быть внедрен во всем мире.

Ключевые слова: наркопреступность, наркомания, запрет, наркотики, снижение вреда, профилактика, рынок наркотиков, система здравоохранения, Швеция, Нидерланды.

УДК 321.01

*Коцан Р. І., Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки***ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ**

У статті поглиблено теоретичні основи функціонування державних кордонів. Узагальнено суть поняття «державний кордон». Представлено державний кордон як поліфункціональне явище. З'ясовано і узагальнено суть головних, другорядних і специфічних функцій державного кордону. Показано взаємозв'язок перерахованих функцій з такими видами діяльності на державному кордоні, як правоохоронна, контрольно-пропускна, регулююча, фіскальна, розвідувальна, контррозвідувальна, оперативно-розшукова та іншими. Досліджено роль державних інститутів, зокрема прикордонної служби, митної служби і правоохоронних органів у функціонуванні державного кордону. Представлено державний кордон як систему політичного характеру, підсистемами якої є компонентна, функціональна та організаційно-управлінська структура. Показано вплив функціонування державного кордону на забезпечення національних інтересів та досягнення ефектів політичного, економічного, суспільного характеру.

Ключові слова: державний кордон, система, функції, державні інститути, функціонування кордону.

Постановка проблеми. Кордон – невід'ємна ознака суверенітету будь-якої держави, а також чинник формування цілісного державно-територіального організму. Під державним кордоном розуміють установлену юридично та фактично штучну лінію (на суші і воді) і вертикальну площину, що проходить по цій лінії у надрах, водах і повітряному просторі, які визначають просторові межі держави і сфери здійснення нею свого суверенітету (територіального верховенства). Кордон – це не нове історичне чи політичне явище або феномен. На нашу думку кордони – це важливі реалії конкретної геополітичної ситуації. Кордони потрібно розглядати як складовий елемент цілісної системи міжнародних відносин і цивілізаційного розвитку. Дослідження кордонів привело до формування науки про кордони – «лімології» (від лат. *limes* – границя, кордон). Лімологія, в залежності від переважання теоретичних чи прикладних досліджень, поділяється на теоретичну і практичну (або кордонознавство).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представниками теоретичної лімології розроблено більшість сучасних класифікаційних схем щодо типів кордонів, вивчено їх функції, запропоновано теорії охорони кордонів, обґрунтовано форми взаємодії у прикордонних територіях тощо. До праць такого типу можна віднести роботи А. Колчева, В. Колосова [9], І. Міроненка [8], В. Самаркіна, Л. Смирнягіна, О. Долгова [2], Б. Родомана [14], І. Долматова [3; 4] та багатьох інших. Теоретична лімологія розглядає питання встановлення та функціонування кордонів, проте в теоретичних напрацюваннях існує брак розробок щодо формування кордону і перетворення його на багатофункціональне і системне явище. У зв'язку із трансформацією функціональної складової кордонів, посиленням управлінської ланки та іншими процесами, що відбуваються на кордонах під впливом глобалізації, інтеграції, регіоналізації посиленої уваги потребує удосконалення теоретичних аспектів формування та функціонування державних кордонів. Удосконалення теоретичної лімології матиме позитивний вплив на практику управління та підвищення ефективності функціонування кордонів.

Метою даної статті є поглиблення теоретичних основ функціонування державних кордонів загалом, зокрема представлення кордону як поліфункціонального і системного явища. Для досягнення поставленої мети було поставлено ряд завдань: 1) узагальнити суть поняття «державний кордон»; 2) представити державний кордон у вигляді поліфункціонального явища і показати головні, другорядні і специфічні функції державних кордонів; 3) запропонувати принципову схему державного кордону як системи; 4) показати вплив процесу формування та функціонування державного кордону на забезпечення державних інтересів, встановлення зовнішніх зв'язків, досягнення ефектів політичного, економічного, суспільного характеру.

Виклад основного матеріалу. Кордон – невід'ємна ознака суверенітету будь-якої держави, невід'ємний і обов'язковий чинник формування цілісного державно-територіального організму. Без чітко визначених кордонів держава не може реалізувати весь комплекс своїх суверенних прав. Від функціонування кордону залежить і розвиток міждержавних відносин, зокрема

економічних, торговельних, демографічних, соціальних та інших. Головне завдання державних кордонів полягає у визначенні просторових меж територіального верховенства держави та в обмеженні приналежної їй території, котра складає матеріальну основу життєдіяльності народу і самої держави.

Необхідність забезпечення належних умов формування та функціонування кордонів держави, підтверджує той факт, що вони належним чином закріплені й визнані, визначають межі державної території, підтверджують право держави (титул) на дану територію. Адже лінія державного кордону встановлюється в результаті домовленостей між суміжними державами, тобто шляхом укладення міжнародних угод. Разом з тим вони можуть бути встановлені в результаті видання внутрішньодержавного акту.

Встановлений державний кордон, а в широкому сенсі кордон політичний, з установленими в юридичному порядку режимом та прикордонним режимом впливає на процес визначення і закріплення певних норм, правил статусів і ролей, приведення їх у систему, здатну діяти у напрямі забезпечення державних інтересів. Відбувається інституалізація кордону. Кордон перетворюється на багатоскладове і поліфункціональне явище, а у широкому сенсі – явище системне. Політичний кордон є явищем поліфункціональним, тобто виконує не тільки головні (бар'єрну, фільтрувальну, контактну) і другорядні, а й специфічні: політичну, соціальну, культурну, економічну, ідентифікаційну (психологічну), функції (рис.1), які ще можна назвати рубіжно-комунікаційними.

До головних функцій кордону держави належать – бар'єрна, контактна, фільтрувальна; до другорядних – відокремлення, регулювання, зіставлення. Залежно від геополітичної ситуації, що складається в системі міжнародних відносин, або переважає одна з цих функцій, або всі функції виконуються водночас [10].

Завдяки виконанню кордоном головних та допоміжних функцій встановлюється взаємозв'язок певної держави з міжнародною світосистемою.

Адже кордон держави виступає водночас і «визначеним» бар'єром, і спільною зоною, а також своєрідним фільтром міждержавної взаємодії в тому числі в політичній, економічній, культурній та інших сферах взаємодії.

Однією з головних функцій кордону є бар'єрна, значення котрої досить важливе, оскільки кожна країна здійснює на своїй державній території, повне і виняткове верховенство [11].

Кордон, як лінійна форма, обмежує розгортання соціально-економічних явищ, характерних для сусідніх держав. Через це дані явища розвиваються в різних політико-економічних, історичних та культурних умовах, що сформувались з різних боків кордону.

Таким чином, бар'єрна функція кордону полягає в створенні певного бар'єру між державами, що проявляється різними обмеженнями щодо його перетину, а також обмеженнями діяльності на прикордонних територіях держав.

Бар'єрна функція кордону виражається у його здатності послаблювати або навіть припиняти взаємодію між сусідніми країнами. Властивість же кордонів сприяти такій взаємодії вказує на їх контактну функцію. Співвідношення властивостей державного кордону перебувають у прямій залежності від моделі управління зовнішньоекономічними зв'язками та політичного режиму.

При централізованій моделі винятковим суб'єктом виступає держава та її уповноважені на це державні органи. У цьому випадку кордон допускає зовнішню взаємодію тільки у рамках міждержавних або міжнародних угод і програм. Для всіх інших взаємодій кордон є неконтактним. При децентралізованій моделі ситуація змінюється докорінно. Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є первинні господарські ланки – підприємства, кооперативи, асоціації, наукові установи тощо. В такому випадку властивості бар'єрності виявляються вже не у вигляді принципової неможливості зовнішньоекономічних зв'язків основних господарських ланок, а у вигляді адміністративних, економічних, прикордонних і митних обмежень щодо безпосередніх експортерів та імпортерів. Ці обмеження виступають як сукупність заходів щодо забезпечення національних економічних інтересів. Бар'єрність може виявлятися через обмеження як умов появи потоків між країнами, так і умов їх функціонування.

У першому випадку бар'єрність зводиться до відбиття, фільтрування потоків і до встановлення порога для потоків, що перетинають кордон. У другому випадку бар'єрність

зводиться до витрат на перетинання кордону.

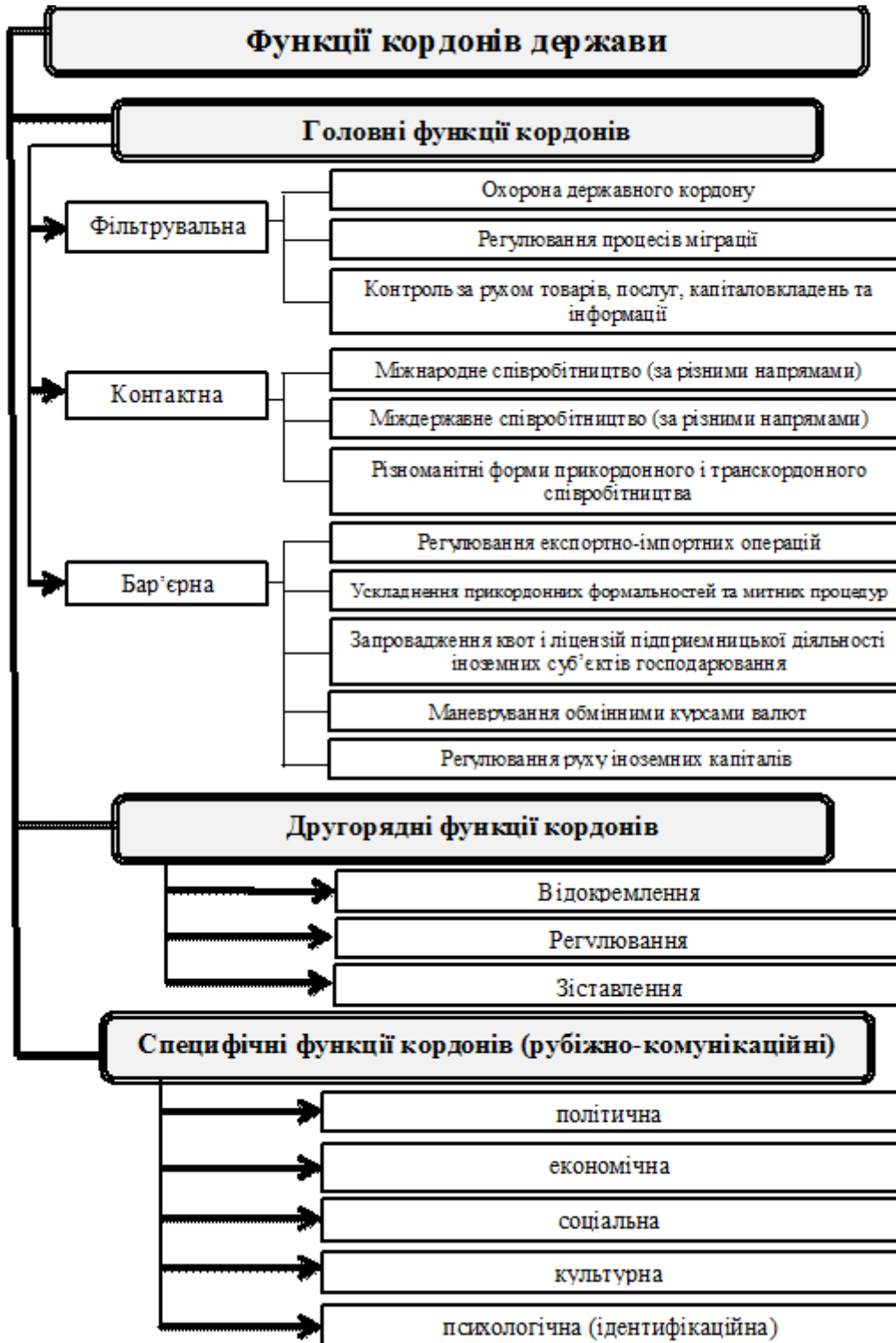

Рис. 1. Функції державних кордонів*

*Джерело: Складено автором

Відбиття виявляється у створенні несприятливих умов для розповсюдження будь-якого явища або процесу в прикордонній сфері. Фільтрування кордону виявляється у вибірковій пропускній здатності потоків (товарів, послуг, пасажирів) через кордон, здійснюється через різного роду державні, адміністративні й економічні методи контролю за зовнішніми зв'язками: ліцензування, тарифні й нетарифні обмеження, візовий та паспортний режим, валютний курс, валютну оборотність тощо.

Пороговість виявляється в тому, що для перетинання кордону необхідно подолати різницю потенційних можливостей сусідніх країн. Так, у сфері економіки подолання такого порогу можна виразити у вартісній формі: якщо витрати на його подолання занадто великі, то кордон буде мати непроникний характер.

Реалізація бар'єрної функції також вимагає значних витрат на інфраструктуру: будівництво прикордонних споруд, утримання прикордонної та митної служби. Державні кордони, будучи певним бар'єром, відіграють відому розділову роль. Однак це багато в чому залежить від рівня економічного і політичного «зрощення» прилеглих країн.

У бар'єрній функції виділяють дві ситуації: ситуація закритого та відкритого кордону. Ситуація закритого кордону характерна для недружніх країн чи може застосовуватися державою, яка хоче відгородити свій народ від зовнішніх впливів. На кордоні залишається необхідний мінімум пропускних пунктів, укріплюються природні рубежі, посилюється обороноздатність стратегічно вразливих ділянок [9].

Відкритим кордон є тоді, коли між державами існують добросусідські відносини. Кордон перетинають різноманітні комунікації, створюється вільний доступ для спілкування етнічних груп, що знаходяться по різні боки кордону.

Навіть відкритий кордон залишається перепоною, тобто виконує фільтрувальну функцію, і покликаний захищати національні інтереси держави, особливо господарські. Це завдання реалізується зусиллями прикордонної та митної служб. Кордон фільтрує потоки людей, товарів, капітовкладень та інформації. Контроль за потоками людей передбачає використання різних типів віз – для туристів, урядовців, ділових людей, трудових мігрантів тощо. В ідеальних випадках між державами можуть бути досягнуті двосторонні чи багатосторонні угоди, безвізовий режим перетину кордону. Перевезення товарів через кордон регулюються шляхом установлення розмірів мита на різні групи товарів або застосування ліцензій і квот. Оскільки рух капіталів через кордон має бути прозорим, тому переміщення безготівкових коштів є сферою компетенції міжнародних банківських систем, рух же готівки, золота та інших цінностей може бути нормованим і підлягає декларуванню. Також встановлюється карантинні, екологічні та інші обмеження.

В сучасних умовах все більше спостерігається тенденція до активізації контактної функції кордонів, в чому знаходяться відображення об'єктивні процеси інтернаціоналізації господарського життя, розвиток різносторонніх зв'язків між державами, налагодження між ними міждержавного та транскордонного співробітництва. Дія контактної функції найяскравіше проявляється в межах прикордонних регіонів.

Прикордонний регіон – територія, що охоплює одну або декілька адміністративно-територіальних одиниць однієї держави та прилягає до державного кордону [12].

Функціонування кордону впливає на розвиток прикордонного регіону до якого він прилягає, тому досить часто вчені говорять про формування так званої «контактної прикордонної території».

Поняття «контактна прикордонна територія» виступає як особлива історична і просторова категорія, оскільки її об'єктом дослідження виступають як процеси взаємодії й функціонування між контактуючими групами і центрами протягом певного історичного часу, так і процеси відтворення «образу кордону». Крім того, пояснення політичної та економічної ситуації в прикордонних контактних зонах не може бути вичерпним тільки особливостями кордонів, тому дослідження «прикордонних контактних територій» є досить актуальним і необхідним.

Аналізуючи дослідження «контактних прикордонних територій» таких авторів, як П. Бакланов та С. Ганзей [1], С. Наумкіна, О. Долгов [13], С. Ярьоменко [18], можна зробити висновки, що «контактні території», у тому числі прикордонні і міждержавні області, мають важливі функції в історії і сучасному розвитку держави. Це свого роду «мембрани», які регулюють обмін (економічний, політичний, культурний, демографічний та тощо) і знижують вплив «зовнішнього фактору» на державу. Контактний простір в цих зонах неоднорідний і багатосторовий. У залежності від політико-економічної ситуації він може перетворюватися в «бар'єр» чи «фільтр». В цілому на формування «контактної прикордонної території» впливають об'єкти трьох типів – площа (територія), кордони (лінійні контури) і столичні центри. Важливим є те, що у цих зонах інтенсивно розвивається інфраструктура, створюються підприємства, які

розраховані на використання сировини, робочої сили, матеріалів із сусідніх регіонів і країн і орієнтовані на експорт продукції. Проте вони залежні від зовнішніх джерел сировини і ринків збуту, уразливі для військових або ізоляціоністських впливів з-за кордону. Звідси випливають головні завдання «контактних прикордонних територій» – стабілізація наддержавної геополітичної системи, накопичення інтеграційного, історичного досвіду компромісів і обміну досягненнями. Важливе значення для виконання цих завдань має реалізація кордоном контактної функції.

У межах «контактних прикордонних територій» найяскравіше проявляється механізм дії специфічних (рубіжно-комунікаційних) функцій.

Формування «контактних прикордонних територій» залежить від впливу політичних, історичних, природних і географічних чинників загалом, а зокрема – від сюжетів політичної історії, етнокультурних нашарувань, соціальних і релігійних відносин в регіоні. На розвиток «контактних прикордонних територій» впливає політичний режим держави, адміністративна політика, соціально-економічний, демографічний потенціал регіону, етнокультурна єдність. Інтенсивність суспільно-політичних процесів у «контактних прикордонних територіях» залежить від геополітичного розвитку та стратегій прикордонного діалогу. В одному випадку формується «ізольоване прикордоння», в іншому – може формуватись «інтегроване прикордоння» суміжних держав.

За умови переважання бар'єрної та фільтрувальної функцій кордону на прикордонних контактних територіях суміжних держав формуються «ізольовані» регіональні соціально-економічні системи, які перебувають під впливом національної політико-економічної системи і мають слабкі зв'язки із зарубіжжям. У межах таких регіональних соціально-економічних систем формується певний «образ» кордону, відношення до власної території з конкретним рівнем соціально-економічного розвитку, до прикордонної політики зокрема і політики загалом, до політичного режиму тощо. На ці реалії нашаровуються історичні події, непорозуміння і конфлікти із сусідніми територіями по інший бік кордону, етнічні особливості, соціальні, релігійні та інші види зв'язків. Все це впливає на становлення лояльності або нелояльності до кордону. Найчастіше в межах «ізольованих» прикордонних територій дія специфічних (рубіжно-комунікаційних) функцій призводить до формування нестійкого суспільно-політичного середовища, що проявляється у порушенні режиму кордону та прикордонного режиму.

За умови переважання контактної функції кордону на «прикордонних контактних територіях» формуються регіональні соціально-економічні системи середньоінтегрованого рівня, або рівня повної інтеграції.

У таких випадках прикордонні регіональні соціально-економічні системи формують стійкі види зв'язків (політичні, економічні, культурні та інші) із суміжними територіальними утвореннями такого ж рівня, що сприяє посиленню їх ролі у державі, зростанню рівня соціально-економічного розвитку та формуванню стабільного політичного середовища.

Допоміжну роль в області функціонування кордону виконують допоміжні функції [13; 16]. Функція відділення полягає в збереженні і підтримці відмінностей і різноманітностей прикордонних територій. Функція регулювання кордону полягає в підтримці певного економічного режиму, рівноваги на державній та прикордонній територіях. Функція зіставлення виражається в тому, що існування кордону дозволяє підтримувати елементи конкуренції в світових економічних і інших відносинах, зокрема зіставляти (порівнювати) витрати, переваги і невгоди виробництва тих або інших чи товарів чи продукції виробництва.

Функціонування кордону забезпечують певні державні інститути – прикордонна служба (війська), митна служба, правоохоронні органи. Їх діяльність провадиться в межах наданих їм повноважень шляхом вжиття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів.

Виходячи з цього вважаємо, що державний кордон є системою політичного характеру у міждержавній взаємодії країн, яка супроводжується фільтруванням, регулюванням, взаємодією (й іншими функціями), за допомогою виробленого й усталеного режиму, здійснюваного державними інститутами – передусім прикордонною та митною службою. Як і будь-якій іншій

системі, державному кордону притаманна структура, що піддається спостереженню. Підсистемами державного кордону виступають компонентна, функціональна та організаційно-управлінська структура (рис. 2).

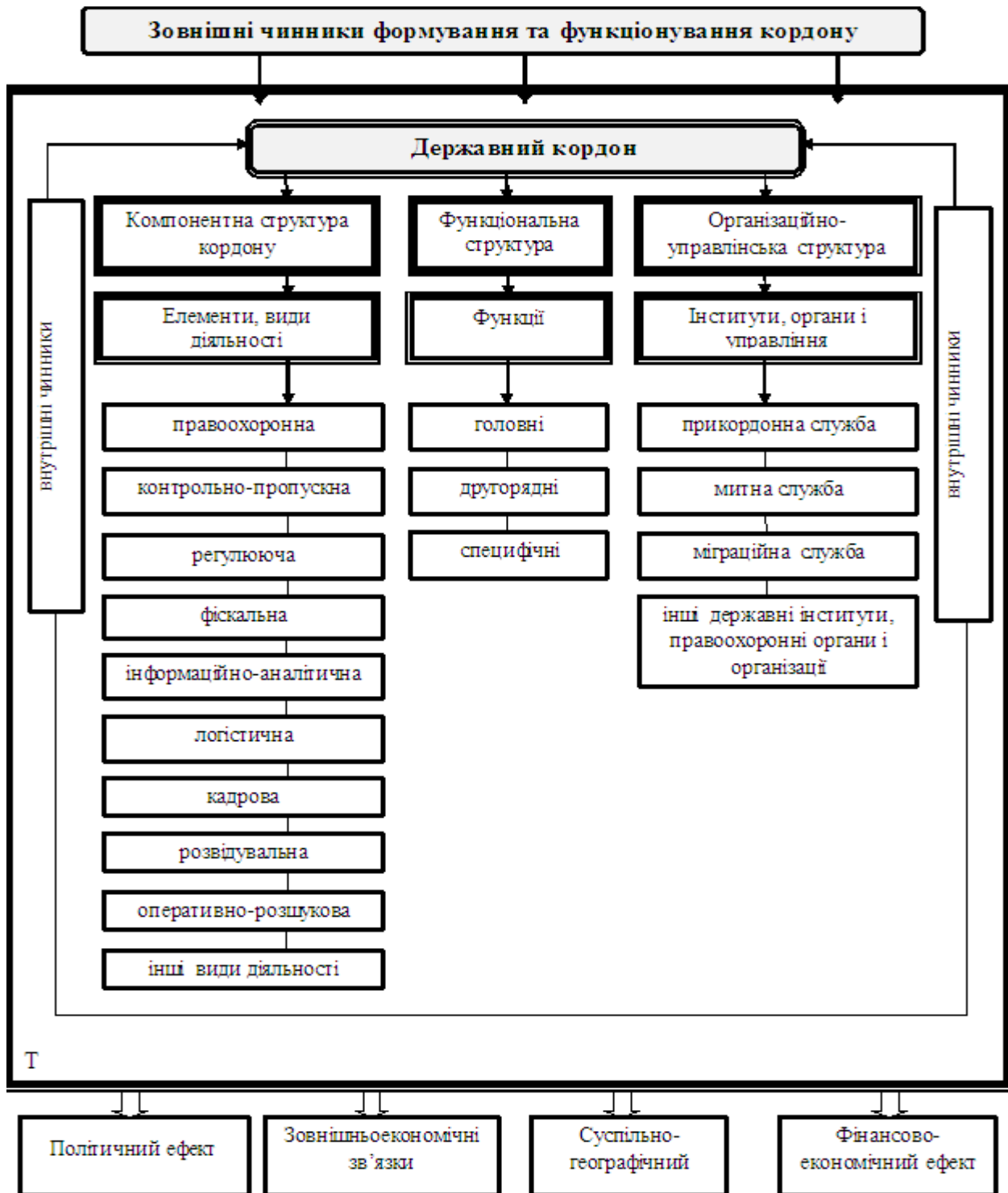

Рис. 2. Принципова схема державного кордону як системи*

*Джерело: Складено автором

Компонентна структура державного кордону – це склад, сукупність елементів (видів діяльності), які розкривають роль об'єкта в процесі міждержавної взаємодії загалом, а політичної – зокрема. Головними компонентами – складниками виступають правоохоронна, контрольно-пропускна, регулююча, фіскальна, інформаційно-аналітична, кадрова, логістична, розвідувальна, контррозвідувальна, оперативно-розшукова, а також ряд інших видів діяльності (кінологічна,

екологічна, санітарно-карантинна, природоохоронна, технічна тощо). Другою частковою структурою державного кордону є функціональна, яка представлена головними (фільтрувальна, бар'єрна, контактна), другорядними (відокремлення, регулювання, зіставлення) та специфічними (політична, соціальна, культурна, економічна, психологічна) функціями. Адекватною двом розглянутим вище структурам повинна бути третя – організаційно-управлінська, яка змістовно включає державні інститути з їх ієрархічно впорядкованими системами органів управління, з їх функціональними правовими обов'язками на відповідній території, що реалізує механізм прийняття рішень, від яких залежить досягнення поставлених цілей і кінцевий результат функціонування кордону. Формалізоване системне представлення схеми управління функціональною складовою державного кордону подано на рис. 3.

Рис. 3. *Схема управління функціональною складовою державного кордону**

О – державний кордон (керована система, блоки його структури та внутрішні зв'язки)

Е – політичне середовище

E_i – «вхід» системи (умови, чинники та зовнішні зв'язки)

E_a – «вихід» системи (реалізовані цілі, взаємовплив О–Е)

R – регулятор (керівна система, що забезпечує цілепокладання О)

d – канал передачі інформації R про стан О

f – канал передачі управлінської інформації на E_i з метою поліпшення схеми та функцій системи

*Джерело: Складено автором

Функціональну цілісність компонентної, функціональної та організаційно-управлінської підсистем державного кордону забезпечує діалектична єдність вертикальних (міжкомпонентних) та горизонтальних (внутрішньоконпонентних) зв'язків. Визначальними для функціонування кордону є управлінські зв'язки, а вагомими – техніко-технологічні, економічні, інформаційні та інші.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, державний кордон є системою політичного характеру у міждержавній взаємодії країн, яка супроводжується фільтруванням, регулюванням, взаємодією (й іншими функціями), за допомогою виробленого й усталеного режиму, здійснюваного державними інститутами – передусім прикордонною та митною службою. Як і будь-якій іншій системі, державному кордону притаманна структура, що піддається спостереженню. Підсистемами державного кордону виступають компонентна, функціональна та організаційно-управлінська структур. Цілісність останніх забезпечує діалектичну єдність вертикальних (міжкомпонентних) та горизонтальних (внутрішньоконпонентних) зв'язків. Згідно з концептуальними положеннями сутність кордону, визначення його як фізичного поняття, виокремлення кордону в технічному, політичному, економічному та інших аспектах, його існування і функціонування у просторі і часі, як і будь-

якої іншої системи, можливе лише тоді, коли він відкритий для інших, і поступово стає більш складним на шляху автономії та взаємозалежності.

Використана література:

1. Бакланов П. Я. Трансграничные территории : проблемы устойчивого природопользования / П. Я. Бакланов, С. С. Ганзей. – Владивосток : Дальнаука, 2008. – 216 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gendocs.ru/v17754/?cc=1&view=pdf>
2. Долгов О. В. Основні теорії дослідження політичних кордонів як чинника політичного процесу / О. В. Долгов. // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 145/2013. Серія: Політологія. — Севастополь, 2013. – С. 105 – 109.
3. Долматов І. В. Державні кордони в контексті лімології / І. В. Долматов // Актуальні проблеми держави і права . – 2008 . – Вип.42 . – С. 263-269. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_42_47
4. Долматов І. В. О формировании лимологии в современном государствоведении / І.В. Долматов // Правове життя сучасної України : тези доповідей Всеукр. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу. – О. : Фенікс, 2008. – С. 22-24.
5. Задорожній О. В. Поняття, види та правовий режим державних кордонів / О. В. Задорожній // Міжнародне право. – К., 2004. – С. 356–359.
6. Закон України «Про Державний кордон України» від 4 листопада 1991 р.
7. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» від 3 квітня 2003 р.
8. Колосов В. А. Геополитика и политическая география / В. А. Колосов, И.С. Мироненко. – М.: Аспект Пресс, 2001, – 479 с.
9. Колосов В. А. Теоретическая лимология: новые подходы / В. А. Колосов // Международные процессы. – 2003. – № 3. – С. 44–49. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/three/004.htm>.
10. Кордон : визначення, види, функції, проблема якості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://djerelo.com/shpargalki/128-politology/geopolituka-shulga/8523-06-kordon-vuznachennya-vyudy-funkc%D1%96yi-prob-lemma-yakost%D1%96>
11. Малиновська О. Ю. Державні кордони як лінії розмежування і об'єднання / О. Ю. Малиновська // Економічна та соціальна географія: наук. зб. – К., 2001. – Вип. 51. – С.153-157.
12. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
13. Наумкіна С. М. Роль «контактної зони» в соціополітичному вимірі суспільства / С. М. Наумкіна, О. В. Долгов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Polzap/2010_1/10.pdf.
14. Родоман Б. Б. Основные типы географических границ // Географические границы. – М., 1982. – С. 20.
15. Трохимчук С. В. Загальна політична географія з основами геополітики / С. В. Трохимчук. – Львів : ред. вид. відділ Львівського університету. – 1997. – 104 с.
16. Трохимчук С. В. Політична географія світу : [навчальний посібник] / С. В. Трохимчук, О. В. Федунь. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 422 с.
17. Цимбалістий Т. О. Державний кордон України: конституційно-правовий статус : Навч. посіб. / Т. О. Цимбалістий; Нац. акад. прикордон. військ України ім. Б.Хмельницького. Каф. конституц., адм. та фін. права. – Хмельниц., 2000. – 203 с.
18. Ярьоменко С. Вплив суспільно-географічних факторів на особливості формування геополітичних стикових зон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Chseg/2009_7/Yaryomenko.pdf

Коцан Р. И. Теоретические аспекты функционирования государственных границ

В статье углублены теоретические основы функционирования государственных границ. Обобщенна суцність поняття «государственная граница». Представлено государственную границу как полифункциональное явление. Выяснено и обобщенно суцність главных, второстепенных и специфических функций государственной границы. Показана взаимосвязь перечисленных функций с такими видам деятельности на государственной границе, как правоохранительная, контрольно-пропускная, регулирующая, фискальная, разведывательная,

контрразведывательная, оперативно-разыскная и другими. Исследована роль государственных институтов, в частности пограничной службы, таможенной службы и правоохранительных органов в функционировании государственной границы. Представлено государственную границу как систему политического характера, подсистемами которой являются компонентная, функциональная и организационно-управленческая структура. Показано влияние функционирования государственной границы на обеспечение национальных интересов и достижения эффектов политического, экономического, общественного характера.

Ключевые слова: государственная граница, система, функции, государственные институты, функционирование границы.

Kotsan R. I. Theoretical aspects of state borders functioning

In the article theoretical bases of state borders functioning are deepened. The essence of the concept of "state border" is generalized. State border as a multifunctional phenomenon is represented. The essence of the major, minor and specific features of the border are clarified and summarized. The relationship of these functions with activities at the state border such as law enforcement, checkpoints, regulatory, fiscal, intelligence, counterintelligence, operational search and others are displayed. The role of public institutions, including border guards, customs and law enforcement in the functioning of the border is studied. In the article state border is studied as a system of political nature, component subsystems of which are functional, organizational and management structures. The influence of the state border functioning on national interests and the effects of political, economic and social character achievement is investigated.

Keywords: state border, the system, functions, state institutions, border functioning.

УДК 37.014.5:(477)

Федорчук О. О., Національний університет «Києво-Могилянська академія»

**ДЕРЖАВНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
У 70-ті – СЕРЕДИНІ 80-х РОКІВ ХХ СТ.: НА МАТЕРІАЛАХ УКРАЇНИ**

Охарактеризовано стан розвитку радянського суспільства в 70 – 80-х роках ХХ ст. в Україні. Розглянуто розвиток державної політики у сфері вищої освіти, вказані її основні напрями. Зазначені характерні риси роботи вищої школи даного періоду як то: ідеологізація та політизація, жорстка централізація управління та фінансування, низький рівень академічних свобод, русифікація, нівелювання національної культури. Показані головні проблеми вищої школи, а саме: нестача кваліфікованих кадрів, падіння престижу знань, зниження рівня ефективності навчання, поглиблення розриву між освітою і практикою та спроби освітньої реформи 1984 р.

Ключові слова: державна освітня політика, вища освіта, ідеологія, суспільні науки, освітня реформа, СРСР, Україна

Актуальність теми. Освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Наразі пріоритетним завданням є модернізація вищої освіти відповідно до положень Болонської декларації, але спираючись на досвід інших країн не варто нехтувати радянським минулим: враховуючи, що радянська система вищої освіти мала як свої здобутки так і проблеми, котрі особливо загострилися в кінці 70 – на початку 80-х років ХХ ст., то на сьогодні потрібно враховувати той досвід, який був накопичений, що й визначає важливість даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно вивчення проблем державної освітньої політики у сфері вищої освіти то, в основному, це праці, які аналізують її сучасний стан [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Окремих праць сучасних науковців де б аналізувалась державна освітня політика радянського періоду немає, тому дана стаття є однією з перших спроб в цьому напрямку.

Мета статті – показати стан розвитку радянського суспільства 70 – середини 80-х років ХХ ст., охарактеризувати основні напрями державної політики у сфері вищої освіти, вказати на актуальні питання роботи вищої школи даного періоду.

Виклад основного матеріалу. Період 70 – середини 80 років ХХ ст. характеризувався формуванням застійних явищ, що в цілому призвели до формування подвійної моралі (для себе і для влади), погоджувального, пасивного, реактивного й адаптивного характеру співжиття, співіснування насамперед інтелігенції, науковців із владою, з офіційною ідеологією, що уособлювало особливий тип «радянської людини» пізньорадянського періоду[2]. На думку Ю. Левади, становище радянської інтелігенції відзначалось подвійним характером: вона ставала активним втіленням суперечності між духовним виробництвом як сферою, що відбиває соціально-політичний і класовий антагонізм (виробництво культурних основ ідеології і пропаганди), і сферою вільної незалежної творчості [3, с.29]. На межі 70 – 80 років в радянському суспільстві в т.ч. й Україні стійкого характеру набували негативні проблеми в економіці (розпочалося падіння темпів економічного зростання, фондівіддачі, продуктивності праці, національного доходу в цілому), соціальній сфері (зрівнялівка в оплаті праці, порушення принципу соціальної справедливості, зниження реальних доходів, купівельної спроможності карбованця, зростання цін і поглиблення інфляції, дефіцит найнеобхідніших товарів, гострота житлової проблеми та ін.), але особливо постраждала сфера освіти, ідеології. Відірваність від реальних проблем, догматичний схематизм у теорії, апологетика «розвинутого соціалізму», одностороння спрощеність класового підходу до складних суспільних явищ, подій і осіб, недооцінка загальнолюдських цінностей і насадження доктрини «загострення ідеологічної боротьби» породжували невір'я, нігілізм, вели до втрати ідейних орієнтирів, падіння моралі, особливо серед молоді [4, с.124–125].

В цих умовах реалізація основних напрямів державної політики у сфері вищої освіти аж до

початку 1980-х рр. супроводжувалася посиленням контролю з боку вищих органів влади і КПРС, спираючись на Конституцію СРСР та УРСР, визначала перспективи розвитку українського суспільства, керувала його творчою і науковою діяльністю. Рішення пленумів КПРС, реалізували не лише безпосередні органи управління вищою освітою як то Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР (далі – МВССОУ), а і особливі підрозділи КПУ і управління з викладання суспільних наук МВССОУ. В 70 роках ХХ ст. активність радянської влади у вирішенні проблем вищої школи виражалась у прийнятті цілої низки нормативних документів, котрі визначали стратегію розвитку системи освіти на найближче десятиліття. Так, Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 18 липня 1972 року «Про заходи з подальшого вдосконалення вищої освіти в країні» відіграла значну роль в удосконаленні методів і організаційних форм вивчення навчальних дисциплін. У 70-х роках спостерігається підвищення ролі університетів (і в Україні зокрема) у координації та проведенні наукових досліджень в галузі фундаментальних теоретичних проблем, у формуванні науково-педагогічних кадрів, в узагальненні та поширенні передового досвіду викладання [5, с.18]. Велика увага приділялась організації науково-дослідних робіт у ВНЗ. Так, з метою поліпшення організації науково-дослідної роботи в галузі суспільних наук у 1978 р. в складі Науково-технічної ради Мінвузу УРСР було створено секції з історії КПРС, філософії, політичної економії та наукового комунізму. На згадані секції, науково-методичні комісії, опорні кафедри виділено додатково понад 45 ставок доцентів. Мінвуз УРСР спільно з Республіканською радою з координації наукових досліджень у галузі природничих і суспільних наук розробили систему конкретних, заходів по вдосконаленню координації наукової роботи викладачів суспільних наук вузів республіки. У 1978 р. було розроблено і скоординовано з АН УРСР план основних наукових досліджень у галузі суспільних наук на наступну п'ятирічку (мається на увазі 11 п'ятирічка 1981–1985 рр. – О.Ф.). Згідно з цим планом було виділено провідні, базові кафедри з розробки тієї чи іншої фундаментальної проблеми. Вони здійснювали необхідні заходи із перспективного планування, координації, формуванню міжкафедральних, міжвузівських наукових колективів, з аналізу результатів досліджень, їх більш ефективному використанню в народному господарстві [6, с.82]. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про дальший розвиток вищої школи і підвищення якості підготовки спеціалістів» від 29 червня 1979 р. [7], де висувалося нове завдання – перетворити вищу школу в навчально-науковий комплекс, підкреслювалося значення підвищення теоретичного рівня та ефективності наукових досліджень у ВНЗ у тісному зв'язку із завданнями поліпшення якості підготовки кадрів для народного господарства, а також активного впровадження результатів наукових досліджень у сферу матеріального виробництва, навчально-виховний процес, створення необхідних умов для більш широкого залучення студентів до науково-дослідної роботи.

ВНЗ України виконували функцію пропаганди політики партії, історії КПРС і комуністичного виховання трудящих. Серед навчальної й наукової літератури, котра друкувалася в Україні та якою забезпечували ВНЗ, найбільший наклад мала історія КПРС і СРСР. Вимагалось у значному обсязі користуватися матеріалами пленумів та з'їздів ЦК КПРС і працями авторів марксизму-ленінізму під час написання дипломних робіт. Це стосувалось усіх дисциплін, оскільки вважалося, що цей доробок – цінне джерело наукового пошуку в будь-якій сфері знань. «Ідеологічний диктат мав для радянської вищої школи величезні негативні наслідки. Він закладав суперечності в систему вищої освіти, змінюючи, уніфікуючи і спрощуючи наукову і навчальну інформацію, і, відповідно, сам дидактичний процес, безпосередньо пов'язаний з нею. Йдеться про мінімізацію участі фахівців, науковців, викладачів у міжнародних програмах (можливість довготривалих закордонних відряджень, публікації в закордонних наукових виданнях), зв'язків з західною наукою [8].

На думку Л.В. Панасюк вища школа характеризувалась тотальною ідеологізацією та політизацією навчального процесу й виховання, наукової та педагогічної творчості; жорсткою централізацією управління та фінансування, уніфікацією й одержавленням; низьким рівнем академічних свобод, самоорганізації ВНЗ; позбавленням студента можливості будувати власну траєкторію навчання; відторгненням від національної культурно-історичної спадщини, русифікацією; відмежованістю від світової науки й освітнього досвіду [9, с.128]. В цей період «активізувалось витіснення української мови з вищої освіти та науки. Викладання в усіх вищих

навчальних закладах (крім окремих гуманітарних предметів) і професійно-технічних училищах було переведено на російську мову. Цей процес не оминув навіть Галичини. На Сході й Півдні російська мова остаточно заступила національну у сфері наукового спілкування» [10, с.70]. Т. Куцаєва, що зазначає метою державної політики було зміцнення української вищої освіти саме як дієвого елементу союзної системи. Ті ж аспекти української вищої освіти, які могли виявити різноманіття національної мови, культури і традицій, нівелювалися. Це суттєво виявилось у перерозподілі повноважень українського МВССО на користь союзних органів, у політиці русифікації вищої освіти, суперечливому впливі ідеології на царину гуманітарних наук [11]. На ідеологічному рівні перед освітою була поставлена мета змінити соціальну структуру радянського суспільства в напрямку більшої соціальної однорідності, що згідно з комуністичною ідеологією було ознакою розвиненого соціалістичного суспільства та передумовою його просування до суспільства комуністичного. Внесок у створення соціальної однорідності повинна була внести і вища освіта, так як питома вага осіб з вищою освітою безперервно зростала, одночасно із зменшенням питомої ваги осіб з більш низькими освітніми кваліфікаціями.

Для покращення роботи вищої школи передбачалося підняти якість середньої освіти шляхом «підгонки» результатів шкільної освіти до вимог вищої. У зв'язку з цим був доданий додатковий рік до середньої школи, вона стала 11-річної. Для старших 10–11 класів загальноосвітньої школи, в яких, як передбачалося, навчаються ті, хто має намір вступити до ВНЗ, була введена спеціалізація. Спеціалізація шкільних старших класів повинна була допомогти підігнати шкільну програму вимогам ВНЗ шляхом поглибленого вивчення предметів майбутньої вузівської спеціалізації. Були сформовані спеціалізовані класи за напрямками: фізико-хіміко-технічний, біолого-еколого-сільськогосподарський, гуманітарно-суспільствознавчий та атеїстичний. З метою наближення середньої освіти до вищої продовжували створюватися спеціалізовані школи, котрі тепер розглядалися не як школи для особливо обдарованих дітей, а як корисний досвід, який повинен бути поширений як можна ширше. Такі школи повинні бути доступні для всіх, хто має певні здібності до тих чи інших дисциплін, а також має намір продовжити навчання у ВНЗ з відповідної спеціалізації [12, с.197–198]. Зростання кількості фахівців з вищою освітою, розглядалось як показник збільшення соціальної однорідності радянського суспільства.

Ідеологічний диктат мав для радянської вищої школи величезні негативні наслідки. Він закладав суперечності в систему вищої освіти, змінюючи, уніфікуючи і спрощуючи наукову й навчальну інформацію, і, відповідно, сам дидактичний процес. Йдеться про мінімізацію участі фахівців, науковців, викладачів у міжнародних програмах (можливість довготривалих закордонних відряджень, публікації в закордонних наукових виданнях), зв'язки з західною наукою.

Вже на початку 80-х років в радянському суспільстві були ознаки зростаючого дефіциту освіченості професіоналізму – наявними були нестача кваліфікованих кадрів, особливо у сфері управління, падіння престижу знань, у порівнянні з утилітарними цінностями, зниження рівня ефективності навчання всіх ступенів, поглиблення розриву між освітою і практичною діяльністю, зростання опору новаторства в методиці навчання і виховання, що змусило керівників держави провести чергову реформу освіти, яка була задекларована 1984 р. Основним завданням цієї реформи було вирівнювання школи і професійної освіти за цілями, завданнями й освітніми рівнями, викликане гострою потребою в масових професіях, робітничих кадрах, тому освіта мала повертатися до професіоналізації, підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, політехнізації тощо. Тобто в черговий раз через непослідовність своєї політики, підпорядкування її ідеологічним інтересам, політичним резонам та особистим симпатіям і антипатіям, радянська освіта і наука знову опинилися в кризовому стані [13, с.20]. Як показав час, реформа була не підготовлена. В її проведенні була відсутня чітка концепція, стратегія, механізми реалізації. Спроба виходу з кризи, зроблена в ході реформи школи 1984 року, виявилася невдалою і ще більше загострила проблеми.

Висновки. Отже, протягом даного періоду державна освітня політика в Україні регламентувалася постановами і рішеннями партійних з'їздів, пленумів і конференцій, у яких питання ідеологічного впливу відігравали важливу роль. Радянська модель державної освітньої політики відрізнялася домінуючою роллю держави та ідеологічним тиском. Одним із недоліків

системи вищої освіти було те, що в ній були відсутні цілі напрями підготовки кадрів, наприклад, пов'язані політичною наукою та іншими дисциплінами, що обмежувало свободу особистого саморозвитку. Тому плюралізм думок оцінювався як інакомислення, особливо якщо студент навчався в ідеологічно важливому вузі.

Використана література:

1. Красняков Є. Державна освітня політика: сутність, поняття, системність, історико-політичні аспекти [Текст] / Є. Красняков // Віче. – 2011. – №20. – С.21-24.; Філіппова В. Д. Законодавство як чинник державної політики в галузі освіти України: нормативно-правовий аспект [Текст] / В. Д. Філіппова // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – №10. – С. 155-158.; Шульга Н. Д. Стратегії розвитку національної освіти як інструмент і засіб реалізації державної освітньої політики [Текст] / Н. Д. Шульга // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – №2. – С.135-140.; Шульга Н. Стратегія розвитку освіти як інструмент державної освітньої політики в Україні [Текст] / Н.Шульга // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – Вип.4. – С.89–96.
2. Дубин Б. Позднесоветское общество в социологии Юрия Левады 1970-х гг. [Электронный ресурс] / Дубин Б. // Вестник общественного мнения. – 2009. – №4. – Режим доступа: <http://polit.ru/resarch/2010/06/18/dubin.html>. (дата обращения: 23.02.2017) – Заглавие с экрана.
3. Советский простой человек: опыт социального портрета на рубеже 90-х [Текст]: монография / Отв. ред. Ю. А. Левада. – М.: Изд-во «Мировой океан», 1993. – 300 с.
4. Шаповал Ю. І. В.В.Щербицький: особа політика серед обставин часу [Текст] / Ю. І. Шаповал // Український історичний журнал. – 2003. – №1. – С.118–129.
5. Ефименко Г. Г. Высшее образование в Украинской Советской Социалистической Республике / [Г. Г. Ефименко, Г. А. Лилицкий, В. А. Баженов]. – К.: Вища шк.,1983. – 94 с.
6. Інтерв'ю із заступником міністра вищої і середньої спеціальної освіти УРСР Л.О.Канищенком [Текст] // Український історичний журнал. – 1980. – №3. – С.76–83.
7. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О дальнейшем развитии высшей школы и повышения качества подготовки специалистов» // Коммунист. – 1979. – №11. – С.5–10.
8. Лукин В.Н. Развитие советской высшей школы (исторический и социокультурный аспекты) [Электронный ресурс] / В.Н. Лукин, Т.В., Мусиенко, Т.Н. Федорова – Режим доступа: http://portalus.ru/modules/philosophy/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1108416880&archive=0211&start_from=&ucat=1 (дата обращения: 22.02.2017) – Заглавие с экрана.
9. Панасюк Л. В. До витоків білінгвізму в Україні: освіта в Україні 1944–1989 рр. (історико-політологічний аналіз) [Електронний ресурс] / Л. В.Панасюк // Гуманітарні студії: зб. наук. пр. – К.:Київський університет, 2014. – Вип.21. – С.125–130. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gums_2014_21_18. (дата перегляду: 23.02.2017) – Назва з екрана.
10. Масенко Л. Мова і суспільство: постколоніальний вимір / Лариса Масенко – К.: КМ Академія, 2004. – 162 с.
11. Куцаєва Т.О. Розвиток вищої освіти в УРСР (1965–1985 рр.) [Електронний ресурс]: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Т.О. Куцаєва; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2007. – 22 с. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe/ (дата перегляду: 23.02.2017) – Назва з екрана.
12. Шпаковская Л. Политика высшего образования в Европе и России [Текст]: монография – СПб.: Норма, 2007. – 328 с.
13. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції [Текст] / Ольга Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах. – Умань: [б. в.], 2014. – №1. – С.4–24.

Федорчук О. А. Государственная образовательная политика в сфере высшего образования в 70 – середине 80-х годов XX века: на материалах Украины

Охарактеризовано состояние развития советского общества в 70 – 80-х годах XX в. в Украине Рассмотрено развитие государственной политики в сфере высшего образования, указаны ее основные направления. Показаны характерные черты работы высшей школы

данного периода: идеологизация и политизация, жесткая централизация управления и финансирования, низкий уровень академических свобод, русификация, нивелирование национальной культуры. Также констатируются главные проблемы высшей школы, а именно: нехватка квалифицированных кадров, падение престижа знаний, снижение уровня эффективности обучения, углубление разрыва между образованием и практикой, а также попытки образовательной реформы 1984 г.

Ключевые слова: государственная образовательная политика, высшее образование, идеология, общественные науки, образовательная реформа, СССР, Украина

Fedorchuk O. O. State educational policy in the sphere of higher education in the 70's – mid 80-ies of the XX century: on materials of Ukraine

Characterized the state of development of Soviet society in the 70 – 80s years of the XX century. In Ukraine the development of state policy in the sphere of higher education, specified its main focus. These characteristic features of higher education of this period, such as: the ideologization and politicization, the rigid centralization of management and Finance, low level of academic freedoms, Russification, homogenization of national culture. Shown the main problems of the higher school, namely: lack of qualified personnel, falling prestige of knowledge, reducing the efficiency of learning, deepening the gap between education and practice and attempts of educational reform in 1984

Keywords: state educational policy, higher education, ideology, social science, education reform, the Soviet Union, Ukraine

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 321.01:061.75:808.51

*Мілова М. І., Стеценко М. Р., Одеський національний
університет ім. І. І. Мечникова*

«ТРОННІ ПРОМОВИ» ЯК СИМВОЛІЧНИЙ РЕСУРС ВЛАДИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

В статті з'ясовано сутність, функції та значення символічних ресурсів політичної влади як інструментів політичного управління. В цьому контексті проаналізовано зміст інавгураційних промов президентів та виступів прем'єр-міністрів України в парламенті з проголошенням програм урядів за роки незалежності як умовних тронних промов в якості необхідного ресурсу легітимації влади в нашій країні та показника сталості української демократії. Простежено еволюцію змісту промов та виступів, їх символічного навантаження, у яких відображенні різні акценти головних завдань політичного розвитку України. Проведено порівняльний аналіз програм урядів до- та післямайданівського періодів, що дозволяє більш конкретно уявити символічне поле сучасної влади та тенденції його розвитку.

Ключові слова: політична влада, символічні ресурси, політичний дискурс, тронна промова, інавгураційна промова, політична комунікація.

Зрозуміло, що влада є невід'ємним атрибутом будь-якої соціальної системи, найнеобхіднішим засобом її функціонування та розвитку. Політична влада пронизує увесь соціальний простір суспільства, використовуючи різні ресурси. Прийнято вважати, що символічні ресурси (СР) – це частина нормативних ресурсів влади, які виконують специфічні функції управління та контролю щодо поведінки людей за допомогою ідей, переконань, уявлень та владної атрибутики. Символ – це лаконічний знак, у якому може концентруватися велика кількість смислів (значень), до яких традиційно відносять державну символіку. Однак в політиці величезну роль відіграє ритуально-процесуальна (різні демонстрації, паради) та перформативна (виголошення речей, у яких важливою є не зміст вимовленого, а самий факт виголошення) символіка. Проблема ресурсів влади як інструментів політичного управління не є новою, однак залишається важливою сферою дослідження сучасних науковців, зокрема істориків, культурологів, юристів, особливо політологів, адже державотворчий процес – багатогранне, багатовимірне та динамічне явище, яке потребує глибокого міждисциплінарного аналізу.

Стратегія національного розвитку України неодмінно передбачає необхідність подальшої демократичної трансформації суспільства. Вирішальна роль, безумовно, належить політичним інститутам, зокрема інституту глави держави, який має опиратися у своїй діяльності на чітку програму дій, що окреслює перспективи суспільних трансформацій та державного будівництва в цілому. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз політичного дискурсу промов президентів України, оскільки він дає змогу з'ясувати ключові моменти суспільно-політичного розвитку країни, відстежити еволюцію поглядів партійно-політичних лідерів на ту чи іншу суспільно значущу проблему, отримати уявлення про зміст та характер політичного курсу, який вибудовує уряд разом із іншими інститутами, та сприйняття його суспільством. Тому ця проблематика є актуальною як з теоретичного, так й практичного розв'язання завдань сучасного розвитку нашої держави.

Метою роботи є спроба проаналізувати промови, виступи глав держави та глав урядів як символічного ресурсу політичної влади в сучасній Україні. Досягнення мети обумовило необхідність розв'язання наступних дослідницьких завдань:

- з'ясувати сутність символічних ресурсів політичної влади, зокрема інавгураційних промов президентів; в цьому контексті розкрити їх функції;
- методом контент-аналізу проаналізувати особливості кожної з промов та виявити їх символічне навантаження;
- обґрунтувати значення виступів прем'єр-міністрів с програмою уряду як специфічного

ресурсу в контексті завдань демократичного розвитку;

- показати еволюцію символічних кодів у риторичі політичних лідерів до- та після-майданівського періодів політичного розвитку України.

Короткий аналіз досліджень зазначеної проблеми дозволяє відзначити, що основні здобутки належать зарубіжним вченим, як з загальних проблем політичних ресурсів (П. Сорокін, П. Дракер, К. Шмітт, Р. Міллс), їх типологізації, функціональних особливостей (Р. Уайт, Р. Мертон, Ф. Селзнік, П. Бурдьє), значення символу та символізації соціального і політичного простору (Ж.Бодрійяр, Е.Царьова), так й конкретних символічних ресурсів та їх функцій (Н.Кірсанова). Особливу увагу привертають роботи фахівців з президентської риторики К.Кемпбелла і К.Джеймисона (США), однак детальний аналіз теоретичних напрацювань залишається поза межами статі. В останні роки цим проблемам приділяється значна увага в українській політичній науці. В працях Г.Дикуну, М. Кармазіної, Л.Нагорної, В.Середі, В. Кравченка проаналізовано окремі аспекти та значення символічного ресурсу у формуванні національної ідентичності. Значну допомогу у підготовці статті надали дослідження Н. Беседіної [1], Е. Мамонтової [15; 16], С.Лазарева [13;14]. Слід підкреслити, що в науковій літературі промови глав урядів практично не аналізуються, хоча окремі спроби зроблені політологами зарубіжних країн, зокрема болгарськими [18]. Проте інавгураційні промови президентів та глав урядів Україні ще не були предметом спеціального наукового дослідження, хоча окремі аспекти вивчалися, наприклад, в межах вивчення державного протоколу і церемоніалу [15], аналізу президентської риторики представниками інших дисциплін – О.Горіна, О. Спиридовський, Л.Стрій [19] та ін. У розв'язанні дослідницьких завдань та обґрунтуванні окремих положень автори спиралися на документальні джерела (програми, тексти промов), аналітичні записки тощо.

Дослідники вважають, що інавгураційна промова як жанр політичної комунікації і символічний ресурс має перформативний характер, оскільки ґрунтується на мовленнєвому акті «клятви» та одночасно є актом вступу президента на посаду. Вважаємо за доцільне розглянути інавгураційні промови в контексті функцій, які визначені О. І. Шейгалом як інтегративна, інспіративна, декларативна і перформативна [Цит. за: 19, с. 118]. Проаналізувавши тексти промов, маємо зазначити, що інтегративна функція реалізується як заклики до об'єднання українського народу та звернення до народу як єдиної спільноти, наприклад: «...сьогоднішній день є для мене датою не власного торжества, не особистої перемоги, а торжества і перемоги усієї української *спільноти*» (Л. Кучма)[12]; «Дякую всім і кожному громадянину України, за кого б він не голосував. *Моя перемога — це перемога усіх*. Кожен має право обирати шлях України, кожен може обирати ті кольори, які йому близькі» (В. Ющенко)[21]. «Я йду на посаду Президента, щоб зберегти і зміцнити єдність України. Забезпечити тривалий мир і гарантувати надійну безпеку. Знаю: мир – найголовніше, чого прагне сьогодні український народ (П. Порошенко) [7]. Цей словесний ряд передбачає насамперед декларування єдності народу, територій, а також «керівництва держави і народу». Якщо на граматичному рівні засобами вираження інтеграції є відповідні займенники (ми, всі, кожний) і дієслівні форми (1-ої особи множини), то на лексичному рівні фіксуємо такі слова, як спільний, єдиний, об'єднання, соборність, наприклад: «*Ми*, громадяни України, стали *єдиною* українською нацією. Нас не розділити ні мовами, якими ми розмовляємо, ні вірами, які *ми* сповідуємо, ні політичними поглядами, які *ми* обираємо» (В. Ющенко)[21]; «Україна — різноманітна, але вона сильна духом і духом єдина! Прагнення до миру та *соборності* нашої держави домінує в усіх областях України (П. Порошенко)[7]. У промові В. Ющенка у значенні «єдиний» вжито лексему «один», що також вказує на актуалізації функції інтеграції, - вважає дослідниця Стрій Л.І. [19, с. 120-126].

Зміст інспіративної функції полягає у затвердженні державних цінностей та закликах до кращого майбутнього, що має давні історичні традиції. В інавгураційних промовах цій функції підпорядкований цілісний структурно-композиційний елемент, що становить досить великий за обсягом семантичний блок. У цих блоках репрезентовано екскурс у героїчне минуле нашої країни і представлено сьогодні як наслідок минулого і спадщини традицій наших предків. Насамперед це представлено загальною героїзацією історичних подій та вихвалянням національних традицій: «Історична пам'ять, розуміння того, *хто ми і якого роду*, допоможуть зміцнити державу і зцементувати націю» (Л. Кучма); «Підводячи рису під своїм минулим, ми не

відрікаємося від жодної з його сторінок. Не відрікаємося від *власної історії* (Л. Кучма)[12]; «Ми зробили свій вибір, бо *пам'ятаємо хто ми*, чії діти и чії онуки. Не в минулому нам шукати відповідей на виклик майбутнього. Проте, ми завжди будемо берегти свої джерела. Тільки так залишимося самими собою. Тільки так завжди будемо переможцями!» (В. Ющенко)[21]. Як підкреслює Л.Стрій, спадкоємність сучасності і минулого становить так званий «топос спадковості» [19, с. 251], що передбачає опертя на історичне минуле та досвід попередників.

Слушною є думка І.Жиляєва [6] про декларативну функцію промов, яка пов'язана із принципами, за якими буде працювати новий президент, тобто їй підпорядкована базова програмна частина інавгураційної промови. Здебільшого цей блок ґрунтується на тих програмних положеннях, які було оприлюднені під час передвиборчої кампанії президента, тому вони мають збігатися з попередніми обіцянками політика. Кожний президент формулює під час інавгурації свій головний принцип, своєрідне політичне кредо: «Робота і результат в ім'я процвітання моєї Батьківщини — ось кредо, з яким я розпочинаю виконання своїх обов'язків на новій відповідальній посаді» (В. Янукович)[8]; «Наше місце в Європейському союзі, моя мета — Україна в об'єднаній Європі! В Європі історичний шанс України розкрити свої можливості» (В. Ющенко)[21]; «Я йду на посаду Президента, щоб зберегти і зміцнити єдність України. Забезпечити тривалий мир і гарантувати надійну безпеку»[7]. Перформативна функція вказує на те, що новий президент присягає народу на вірність, дає клятву дбати про країну і виступає як лідер держави. Вона визначає зміст політичного дискурсу влади. Знаковість цієї функції найбільша, оскільки промова має переконати адресатів у тому, що президент здатний виступити лідером, виконуючи свою високу символічну роль.

Загальною ознакою промов є те, що свою унікальну роль як новообраного Президента промовець пов'язує як з вибором народу, так і з Божою волею: «Слава вам кожному! Слава Господу Богу і слава Україні» (В. Ющенко) [21]; «Хай Бог додає нам сил у цій святій справі» (Л.Кучма)[12]; «І хай у цьому праведному устремлінні нам допоможе Господь!» (В.Янукович) [8]. Хай нас благословить Господь! (П.Порошенко)[7].

Контент-аналіз показує, що кожна з шести промов Президентів України мали свої особливості, адже містили в собі те наповнення, котре було очікуване в той чи інший період української історії. Такі слова-контейнери, як «реформи», «економіка», «європейський вибір», «політика», «український народ», «війна», «мир», «безпека» та інші мають важливе значення, адже пов'язуються із політичною стратегією обраних Президентів [9].

Інавгураційна промова, як відомо, є частиною державного символічного церемоніалу вступу на посаду. В Україні інавгурація Президента була запроваджена з 5 грудня 1991 року, коли перший Президент України Л.М. Кравчук присягав народові на Пересопницькому Євангелії. Конституція України тоді залишалася ще радянською, із наслідків внесеними в неї змінами. Відтоді усталилося приведення Президентів до Присяги у Верховній Раді. Згідно зі Статтею 104 Конституції України, «новообраний Президент України вступає на посаду не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народові на урочистому засіданні Верховної Ради (ВР) України. Приведення Президента України до присяги здійснює Голова Конституційного Суду України». Зміст присяги визначений в тексті Конституції. Недивлячись на те, що процедура строго регламентована, для кожного з п'яти президентів України вона проходило по-різному. Процедура інавгурації в Україні майже не має чітких узаконених традицій. Присягати на вірність народові вперше запропонував ще Пилип Орлик. І навіть вмістив у свою Конституцію текст присяги. Але цей його проект так і залишився проектом.

Не маючи змоги в межах даної статті детально розглянути процедуру інавгурації кожного з Президентів України, зазначимо наступне. Інавгурація виступає особливим символічним інструментом в забезпеченні процесу публічної комунікації влади і суспільства. Зміст промов відображає різні акценти головних завдань політичного розвитку України, визначаючи конкретний політичний дискурс.

Для перших президентів характерні закріплення символів державного суверенітету та посилення знаків легітимної влади (президентські регалії, герб, прапор, гімн). В промовах Л.Кравчука і Л.Кучми ще звучить радянська риторика, часто згадується український народ, українська держава, звернення до минулого, йдеться про спадковість в подальшому розвитку,

необхідність реформ. В цілому ще не має чіткої визначеності перспектив розвитку. Крім того, перші президенти не змогли запропонувати українському суспільству нову символічну реальність, яка б стала каталізатором процесу формування політичної нації. На наш погляд, можна казати як про домінування радянських та пострадянських символів та переконань, так і про деякий вакуум нових смислів та символів ідентичності, що характеризувало тодішнє політико-ідеологічне поле України.

Риторика змінюється в промові Президента В.Ющенко. Домінуючими стають поняття: українці, вільна Україна, перемога, Майдан, нація, разом, майбутнє, будемо, Європа та європейські стандарти. Формується новий символічний ряд і контекст символізації змінюється кардинально. Вперше звучить «Слава Україні!». Завданням В.Ющенко було примирення, «зшивання» суспільства, яке було розколото. Однак, як відомо, запущені деструктивні процеси восени 2004 р. не були зупинені і призвели до більш негативних процесів в символічному полі «свої-чужі», наслідки якого зберігаються ще й сьогодні. Промова В.Януковича насичена іншим знаковим кодом, зокрема: держава, економіка, Україна, управління, стратегія, будівництво, співпраця, реформування, швидко, підтримка, забезпечення, розвиток. Значною мірою це було відтворення моделі Л.Кучми, коли акцент ставився на офіційних символах та ритуалах державного розвитку, підвищення ролі держави, поза межами символів ідентичності, наголошуючи на багатовекторності розвитку та співпрацю с Європою.

В іншому політичному контексті відбувалася інавгурація і промова П.Порошенко, тому інша символічна риторика мала забезпечити політичну комунікацію влади та суспільства. Поряд із поняттям Україна, вільний, український народ, незалежність, єдність, європейській простір - вперше домінують поняття, мир, безпека, захист, агресія, жити, сильні духом та ін. Завданням Президента П.Порошенка, на думку авторів, як й в свій час В.Ющенко, було не тільки об'єднати українське суспільство, але й зберегти цілісність держави Україна. Тому символічне навантаження його промови пов'язана з іншим словесним рядом.

В контексті інавгураційних промов президентів, слід розглядати програми дій урядів, які є базовим документом державної політики, що практично легітимізує його діяльність. Порівнюючи українську практику із зарубіжним досвідом слід зазначити, що у Конституціях багатьох країн ЄС передбачена процедура схвалення парламентом Програми уряду. Тому виступи прем'єрів з оголошенням програм, їх риторика, на наш погляд, є певною мірою «тронними промовами» з відповідним символічним навантаженням, особливо в парламентських та парламентсько-президентських республіках.

Для аналізу стратегії демократичного розвитку України автори намагалися розглянути програми всіх 20-ти урядів, згрупувавши їх за певним стратегічним демократичним змістом, яким вони були наділені, але в межах даної статі врят чи можна їх проаналізувати. Тому доцільно, на наш погляд, систематизувати за їх такими етапами: 1991р. – кін. 2004.-поч.2005рр.; міжмайданівський період - революція Гідності; постреволюційний період 2014.-2017рр. Протягом першого етапу працювало 9 урядів - від В.Масола до уряду В.Януковича, котрий діяв до закінчення «помаранчевої» революції. Для всіх характерні стислий термін дії, кризи, нестабільність та невизначеність стратегій, що значною мірою може бути наслідком пострадянського розвитку. Характерними ознаками є адміністративне втручання держави, подвійна інституціоналізація у вигляді невідповідності старих практик керівництва з новими вимогами демократичного розвитку. Звідси незрозумілість «реформ», офіційне «розкрадання» державного майна, відсутність намагання формувати єдине соціально-гуманітарне середовище, яке здатне об'єднати українське суспільство і т.ін. Процедура суспільної та наукової експертизи програм була відсутня, імітувалася або ігнорувалася. Позитивний або негативний досвід програм попередніх урядів фактично не аналізувався. Незрозумілим залишається факт відсутності на урядовому веб-порталі текстів багатьох програм урядів України. Виступи Прем'єрів с програмами на цьому етапі скоріш виняток, ніж правило, але за риторикою глав урядів можна простежити головні пріоритети демократичного розвитку [1;2;3;5;17]

З перемогою «помаранчевої» революції призначено так званий «прозахідний» уряд Ю.Тимошенко, який фахівці вважали результатом компромісу, оптимального з точки зору тих політичних сил, що перемогли в «помаранчевій революції». Програма була представлена промовою Прем'єра, у якій спостерігається інший словесний ряд в межах завдань, проголошених

Президентом. Однак наступні відносини лідерів держави, як і «міжмайданівські» уряди (Ю.Єхануров, В.Янукович, М.Азаров) різні за змістом діяльності, не змогли реальними діями добитися виконання визначених завдань демократичного розвитку, які були представлені у політичному дискурсі української влади, та забезпечити «український прорив».

Постреволюційні уряди (А.Яценюк, В.Гройсман), слід аналізувати в контексті вимог Євромайдану, хоча суттєвим є зміна зовнішніх та внутрішніх умов їх діяльності. Нажаль, ці три уряди успадкували практику невідповідності між проєвропейськими деклараціями та реальною політикою, як відмічають спостерігачі[3;5]. Одним з основних стратегічних завдань урядів А.Яценюка було забезпечення суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності кордонів України, а також розслідування фактів загибелі людей під час Євромайдану. Однак ані діяльність Президента, ані «зміни» у правоохоронній та судовій системах, на наш погляд, поки не дали очікуваних результатів.

Таким чином, в промовах президентів, виступах прем'єрів та програмах урядів простежується формування та зміна кодів символічного простору сучасної України від прийняття символів державного суверенітету, збереження радянської символіки і риторики через вакуум смислів та символів ідентичності (Л.Кравчук, Л.Кучма, В.Янукович), до «зшивання суспільства», зростання патріотичних настроїв (В.Ющенко), розуміння цінності національної держави, готовності до її захисту, освідомлення самоідентичності (П.Порошенко).

Сьогодні Україна, знаходячись в кризовому становищі та зоні постійних зовнішніх викликів, як ніколи, має згуртуватися, усвідомлюючи себе єдиною нацією. В цьому контексті значення символічного ресурсу постійно зростає й має слугувати інтеграції суспільства, вихованню громадян України, їх самоідентифікації. Держава потребує іншої інформаційно-культурної політики та професійної діяльності структур, які відповідають за інформаційно-гуманітарний простір. Тому аналіз цих процесів залишається актуальною науковою проблемою і потребує подальшого дослідження.

Використана література

- 1.Беседіна Н.І. Схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України: проблеми конституційного та законодавчого регулювання // Аналітична записка / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1603/>
- 2.Гончаренко Ю. Новейшая история Украины. Правительства. Часть 20-28 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vovremya.info/>
- 3.Десять антикризових кроків уряду А. Яценюка / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ipress.ua/articles/10_antykryzovyh_krokov_uryadu_56700.html
- 4.Дикун Г. П. Демократичні та етнонаціональні цінності в політичній риториці президентів України Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету, 2012. – №9./ [Електронний ресурс] – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua
- 5.Дьяченко О. Правительство Яценюка выполнило только два пункта из программы деятельности Кабинета Министров / [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://asn.in.ua/ru/news/opinions/24427-pravitelstvo-jacenjuka-vypolnilo-tolko-dva-punkta.html>
- 6.Жиляєв І.Б. Критичний аналіз досвіду програмування діяльності уряду України / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2005/3-4/20050302.html>
- 7.Інавгураційна промова Порошенка П.О./[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://censor.net.ua/resonance/288929/inauguratsionnaya_rech_prezidenta_ukrainy_petra_poroshenko
- 8.Інавгураційна промова Януковича В.Ф./ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://censor.net.ua/video_news/114166/inauguratsionnaya_rech_viktora_yanukovicha_video_polnaya_versiya
- 9.Інавгураційні промови. Контент-аналіз текстів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kudrjashovai.livejournal.com/1028258.html>
- 10.Інавгурація першого президента України / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/02/100226_kravchuk_ie_is.shtml
- 11.Кирсанова Н.П. Символические ресурсы политической власти. Автореф. дис...к.п.н. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/simvolicheskie-resursy-politicheskoy-vlasti>

12. Кучма Л.Д. Промова Президента України під час церемонії вступу на пост глави держави / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>
13. Лазарев С.С. Концептуальні підходи до розуміння політичних ресурсів / С.С. Лазарев // Актуальні проблеми політики. - 2013. - Вип. 49. – С. 159-168
14. Лазарев С. С. Поняття і види символічних ресурсів влади / С.С.Лазарев // Освіта регіону. Серія: Політологія. Психологія. Комунікації. – 2013. - № 4(34). – С.150-155.
15. Мамонтова Е.В. Державний протокол та церемоніал як символічний інструмент забезпечення процесу публічної комунікації: витоки, структура, нормативно-організаційні засади / Е.В. Мамонтова. // Монографія. – Одеса: Друкарський дім, 2011. – 480 с.
16. Мамонтова Е.В. Смыслы Революции: как изменилось символическое поле Украины / [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://mayak.org.ua/interview/smysly-revolyucii-kak-izmenilos-simvolicheskoe-pole-ukrainy/>
17. Найєм М. Орбіти уряду Миколи Азарова / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/13/4859050/>
18. Пенев В. Тронните слова на българската демокрация / В.Пенев // Международни отношения. – №3. – 2001. – С.42-51.
19. Стрій Л.І. Ритуальний характер політичної комунікації: семіотика інаугурації президента [Електронний ресурс] // МОВА. – 2014. – № 21. – Режим доступу: <http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/Дисертація%20>
20. Царева Е.А. Фактор символического в трансформациях социокультурных практик / Е.А. Царева // Автореф. дис. ... д. п. н. – Курск, 2011. – 39 с.
21. Ющенко В.А. Інаугураційна промова / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/46511/viktor_yuschenko_inauguratsionnaya_rech

Милова М.І., Стеценко М.Р. «Тронные речи» как символический ресурс власти.

В статье рассмотрены сущность, функции и значение символических ресурсов политической власти как инструментов политического управления. В этом контексте проанализировано содержание инаугурационных речей президентов и выступления премьер-министров Украины в парламенте с представлением программ правительств как условных тронных речей в качестве необходимого ресурса легитимации власти в нашей стране и показателя современного состояния украинской демократии. Прослежено эволюцию содержания речей и выступлений, их символического наполнения, в котором отражены разные акценты основных задач политического развития Украины. Проведен сравнительный анализ программ правительств домайдановского и послемайдановского периодов, что позволяет более конкретно представить символическое поле современной власти и тенденции его развития.

Ключевые слова: политическая власть, тронная речь, инаугурационная речь, символические ресурсы, политический дискурс, политическая коммуникация.

Milova M.I., Stetsenko M.R. «Throne Speeches» as a Symbolic Resource of Power

The article discloses the essence, functions and meaning of symbolic resources of political power as the tools of political management.

In this context the authors analyzed the content of inauguration speeches of presidents as well as of prime-ministers' speeches in Ukraine in the Parliament with the introduction of the government programs as conventional throne speeches as a necessary of power legitimacy in the state as well as a criterion of the actual state of Ukrainian democracy.

The evolution of the speeches' content has been investigated, as well as their symbolic meaning, whereas various accents of the main tasks of a political development in Ukraine for the independence period were reflected.

A comparative analysis of the of the Pre-Maidan and Post - Maidan phase and their governments has been carried out, this research serves as the ground to present a symbolic field of contemporary power and the tendencies for its development.

Keywords: political power, throne speech, inauguration speech, symbolic resources, political discourse, political communication.

УДК 321.01

*Кравець А. Ю., Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара***БІОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ**

Основною метою є дослідження біологічних детермінантів політичної поведінки у сучасному біополітичному дискурсі. З'ясовано, що політична поведінка – складний для аналізу термін, адже в біополітичному середовищі постійно точаться дискусії з приводу того, яка складова – генетична чи соціальна – більшою мірою впливає на соціальну та політичну поведінку людини. Доведено, що в біополітичному співтоваристві й досі немає чіткого бачення, які ж чинники можна віднести до біологічних. Запропоновано в якості біологічних детермінант політичної поведінки розглядати генетику (спадковість); адаптацію; домінування і підкорення; інстинкти; наслідування; координацію та кооперацію; вроджені властивості мозку і психіки. Біополітики розглядають «людину політичну» як продукт біологічно-еволюційного розвитку, що має генетичну схильність до формування ієрархічних структур, соціального та політичного домінування і підкорення. При цьому людський мозок і психіка містять у собі генетичні детермінанти (інстинкти, гени, вроджені особливості), що впливають на людську соціальну і політичну поведінку.

Ключові слова: біополітика, політична поведінка, біологічні детермінанти політичної поведінки.

Біополітики розглядають політичну поведінку як різновид соціальної, яка формується в процесі еволюції людських спільнот. Так відомий біополітик Ч. Еван наполягає на тому, що «політологам «час звернути увагу на генетичні особливості людської поведінки з врахуванням останніх досліджень в цій сфері, для того, щоб вони припинили пояснювати політичну поведінку згідно з принципами XIX ст.» [7, с.134]. Р. Бланк вважає, що для розуміння політики необхідно застосовувати знання, отримані на основі вивчення природного світу, адже «людина є частиною світу природи», та виступає за необхідність переорієнтації теоретичної «парадигми» в політології з традиційних поведінкових підходів на еволюційні [5, р.15].

Серед біополітиків, що займаються цією проблематикою, також слід виокремити А. Соміта, С. Петерсена, А. Олескіна, К.Баскіна та інших. Однак, слід зазначити, що їх погляди мають як спільні риси, так і суттєві відмінності. Відповідно, наукове знання стосовно біополітичного погляду на природу і сутність політичної поведінки людини потребує подальшого наукового аналізу та поглиблення.

Метою дослідження є комплексний аналіз біологічних детермінантів політичної поведінки, що сприяє уточненню наукового знання стосовно цієї проблематики, підкреслює міждисциплінарний статус біополітики і конкретизує сферу її наукового інтересу.

Слід зазначити, що в біополітичному співтоваристві й досі не вироблено єдиного переліку генетичних чинників соціальної та політичної поведінки людини. Ми пропонуємо віднести до біологічних детермінант наступні: 1) генетику (спадковість); 2) адаптацію; 3) домінування і підкорення; 4) інстинкти; 5) наслідування; 6) координацію та кооперацію; 7) вроджені властивості мозку і психіки.

1. Так, згідно з першою детермінантою, в основі поведінки людини лежать генетичні чинники, які сягають корінням людиноподібних мавп. Даний підхід розвивався під впливом етології, здебільшого праць К. Лоуренса та теорії природного відбору Ч. Дарвіна. В даному контексті Ч. Еван зазначає, що «середовище визначає батьківський внесок, який впливає на поведінку нащадків» [7, с.134]. Класики біополітики А. Соміт і С. Петерсен підкреслюють, що «гени виступають в якості «основних одиниць, через які особливості передаються від батьків до нащадків» [8, с.1, 5]. Таким чином, ми виходимо з того, що людина генетично споріднена з іншими біологічними видами, а це неодмінно впливає на її поведінку в соціальній і політичній сфері.

2. Серед вроджених особливостей соціальної та політичної поведінки, що споріднюють її з іншими «соціальними приматами», біополітики виокремлюють також генетичну схильність до адаптації, домінування і підкорення. Але, у випадку з «людиною політичною», ми б дещо скорегували ці схильності наступним чином: біологічна й соціальна адаптація та політичне

домінування і підкорення. Феномен адаптації сягає корінням теорії природного відбору Ч. Дарвіна. Як зазначає Г. Вільямс, «ті особливості людини, які відповідають навколишньому середовищу і дають організму вижити, називають «адаптацією». Протягом довгого часу люди, в межах свого виду, розвивають адаптацію, яка призводить до репродуктивного успіху [7, с.134].

Відповідно до еволюційно-біологічної моделі, явища народжуються і формують механізми поведінки, які дозволяють їм вижити в поточних умовах. Після виявлення таких моделей поведінки, їх явища закріплюються в якості норм – аттракторів. Явища вибудовують не тільки механізми виживання, а й певні відносини, характерну поведінку, що, в решті решт, призводить до виникнення «стабільного стану» – передбачуваної поведінки. З часом явища стають настільки залежними від своєї поведінки, взаємовідносин, що не здатні швидко пристосовуватись до змін. Але люди є надзвичайно інноваційним видом, що, у взаємодії з іншими агентами мережі, створили більш складні «соціальні світи». Їх соціальні мережі стали включати все більшу різноманітність суб'єктів, а взаємодія прискорила соціально-культурну адаптацію [4, с.3-15].

3. Основними джерелами еволюції, і, як результату, виникнення соціальних і політичних ієрархій, А. Соміт і С. Петерсен бачать у тенденції до домінування (боротьбі за товари, їжу, владу тощо): «Люди – це «соціальні примати з вродженою схильністю до ієрархічних й авторитарних соціальних і політичних структур» [8, с.1-5]. Соціальні примати демонструють поведінку домінування і живуть в ієрархічних соціальних (у випадку з людським видом, політичних) структурах. Ієрархія є однією з найбільш універсальних особливостей соціальної та політичної організації. Як зазначають А. Соміт і С. Петерсен: «Природний відбір забезпечив соціальних приматів «схильністю» до ієрархічних соціальних структур ... з помітними індивідуальними відмінностями в статусі і нерівним доступом до багатьох гарних речей у житті» [8, с.8]. При цьому важливо зазначити, що з точки зору неодарвіністської теорії, ці риси не зникли з плином часу, а мають величезний вплив на сучасну політику.

На наш погляд, доречним буде також навести тезу Дж. Шефера: «Сучасне людське життя – це, переважно, знань в ієрархії підкорення: коли ми не спимо, ми проводимо більшу частину часу в ієрархіях, які розповсюджуються від корпоративної промисловості до державного управління». Б. Гінсберг висловив ту ж саму ідею більш консервативно: «У всіх людських груп є свої ієрархії поваги-домінування. Колективно й історично, такі ієрархічні організації, здається, вкорінені в біологічну природу нашого виду, і тому повинні частково розумітися в термінах еволюції» [8, с.9-10].

Звісно, ієрархія і домінування неможливі без підкорення. Так, біополітики вважають, що тенденція коритися поступово закріплюється в самій нашій природі й призводить до появи феномену «людської слухняності». Як зазначають А. Соміт і С. Петерсен, «природний відбір забезпечив нас «готовністю виконувати покірну роль» [8, с. 24]. Підтвердження цьому знаходимо і у Дж. Шефера: «Сучасне людське життя – це, переважно, наявність знань в ієрархії підкорення: коли ми не спимо, ми проводимо більшу частину часу в ієрархіях, які розповсюджуються від корпоративної промисловості до державного управління. Серед найсильніших і постійних еволюційних спадщин нашого виду є готовність «коритися тим, хто при владі» [8, с.169, 174]. Біополітики зазначають, що закони покори можуть бути двох видів. Згідно з першим, організм робить щось, що він вважав за краще б не робити; в іншому, організм утримується робити щось, що він вважав за краще б робити. У представників будь-яких соціальних видів покора виявляється по відношенню до тих, хто займає переважаюче місце в соціальній ієрархії. Люди живуть у багатьох ієрархіях, але нас цікавить тільки політична покора, тобто, дії, що вживаються підлеглими у відповідь на накази (явні або приховані), які вони отримують від тих, хто вище у політичній ієрархії. При цьому, наша генетична схильність полягає в тому, щоб коритися» [8, с.25]. Як підкреслюють Х. Келман і В. Гамільтон, один «вражаючий феномен ієрархій влади ... це готовність громадян виконувати накази, не ставлячи питань ... навіть коли ця покора тягне за собою величезні особисті жертви або необхідність вчинення дій, які за інших обставин вони вважали б аморальними...Ця одна особливість людської поведінки, яку дійсно важко пояснити: наша екстраординарна готовність підкорятися чужим бажанням». Таким чином, покора – це поведінковий корелят панування і ієрархії [6, с. 137]. Прихильники еволюційної теорії застосовують її для вивчення поведінки всіх тварин, вважаючи, що їй притаманні певні спільні риси. Біополітики ж йдуть далі, говорячи про те, що на формування людської поведінки впливає

не тільки біологія, і й виховання. Але зазначають при цьому, що зводити все лише до виховання, навчання і соціалізації, як це роблять психологи, соціологи і біхевіористи не можна, оскільки людська поведінка містить завжди не тільки психологічну та соціальну, а й біологічну (генетичну) складову. І на противагу тези Р. Дарендорфа про те, що наше тіло – це не «реальне «ми», що біологічні поняття і теорії не можуть торкнутися цілісність нашої індивідуальності» наводять контраргументи: 1. Універсальність покори вказує на те, що вона лежить в основі самої «людської природи» в якості «генетичної запрограмованості». 2. Якщо покори просто навчаються, як тоді пояснити готовність «людини розумної» демонструвати таку поведінку в усі часи в усьому світі? Великий пласт даних отриманих експериментальним шляхом свідчить про нашу схильність коритись [8, с. 26].

Підсумовуючи вищезазначене, констатуємо, що схильність до домінування з одного боку, і підкорення з іншого, генетично закладені в природу «людини політичної». Саме ці дві характеристики лежать в основі її політичної поведінки.

4. Є ще одна вроджена характеристика (детермінанта) людської поведінки, яка активно обговорюється в біополітичному дискурсі – це інстинкти. Існує точка зору, що вони більш характерні для повсякденної життєдіяльності, і їх прояви в соціальному і політичному житті зведені до мінімуму. Тим не менш, оскільки вони мають місце в житті індивіда, розглянемо їх більш детально. Так, за словами А.Олескіна, інстинкт можна визначити як «генетично детермінований комплекс фіксованих дій». К. Лоренц називає інстинкти «спадковими координаціями», що включають такі компоненти: 1) стан особини, готової до вчинення певної дії, що визначається нейрофізіологічними факторами, наприклад, голод, страх тощо; 2) ключовий подразник, що запускає інстинктивну поведінку; 3) завершальну дію; 4) пригнічений подразник: інстинкт може бути не реалізований, якщо активність особини тимчасово спрямована на іншу поведінку [3, с. 76].

Крім інстинкту, є й більш примітивні вроджені форми поведінки, такі як кінезис (зміна швидкості хаотичного руху у відповідь на стимул), таксис (спрямований рух у напрямку до стимулу або від нього), різного роду рефлексії тощо. При цьому, слід зазначити, що поведінка людського натовпу примітивніша за поведінку індивідів. Недарма К. Лоренц порівнював натовп людей у стані збудження зі зграєю риб, яка демонструє аналоги кінезису або таксису. Прикладом такої поведінки, за словами А.Олескіна, може служити «Хотинська катастрофа» й інші випадки [3, с. 76].

Таким чином, окрім ієрархії домінування і підкорення, ми можемо говорити й про інстинкти як одну з основних біологічно детермінованих компонент поведінки людини, які найяскравіше проявляють себе у стресовій ситуації як в соціальній, так і політичній сфері.

5. Наступним механізмом, що відіграє дуже важливу роль в міжособистісній взаємодії і дуже часто визначає соціальну та політичну поведінку людей, є наслідування. В. Бочаров вважає, що такий акт слугував джерелом заражаючої емоції, коли спочатку позитивна емоція виникла у індивіда, який здійснив поведінковий акт, що призвів до задоволення тієї чи іншої потреби, а тому механізм емоції слугував в якості гаранту відтворення дії, що призвела свого часу до переживання позитивних емоцій, закріпивши її в якості позитивної дії. Наслідування виявляється в різних формах: а) виконання того чи іншого поведінкового акту як реакція на подібний акт іншої людини; б) посилення реакції на об'єкт, якщо на нього реагують інші; в) імітація – копіювання (звуків, зовнішнього вигляду, манери поведінки) [3, с. 78].

Ми вважаємо, що наслідування відіграє надзвичайну роль у формуванні соціальної та політичної поведінки індивіда, адже, якщо батьки є глибоко аполітичними існує велика вірогідність того, що їх нащадок також не буде цікавитись політичним життям.

6. Кооперація (від лат. Со - разом; operare - діяти) – «об'єднання і взаємодія двох або більше особин заради виконання того чи іншого завдання. Кооперація пом'якшує собою жорсткість ієрархічних структур». Кооперація виникає навіть «в світі егоїстів» і здатна подолати агоністичні відносини, якщо дотримані умови: 1) партнери припускають, що будуть взаємодіяти тривалий час, «причому перспективи взаємодії істотні для кожного з них»; 2) «при взаємній кооперації виграв кожного партнера більший, ніж при відмові від кооперації». «Подібна кооперація не вимагає ні соціальних зв'язків, ні дружніх взаємовідносин» [3, с. 89]. В соціобіології і біополітиці з кооперацією пов'язана так звана

«дилема в'язня»: 1) існує двоє ув'язнених, що підозрюються у скоєнні важкого злочину; 2) перед ними стоїть вибір: або скооперуватися і не визнавати свою провину, або здати один одного. При цьому, двостороння відмова від кооперації веде до гірших наслідків для обох, ніж кооперація один з одним. Кожен учасник вирішує дилему, не знаючи, яке рішення прийме інший. «Дилема ув'язненого» має багато реалізацій як в біологічному, так і в політичному плані. Наприклад, дві держави можуть укласти договір про роззброєння. Якщо обидві держави-партнера дотримуються договору, вони отримують гарантію миру [3, с. 90].

Координація – це «взаємне узгодження поведінки особин в біосоціальних системах, необхідне для її виживання і успішної адаптації до мінливих умов» (від лат. *co* – спільно, *ordinare* – упорядкувати). Вивчення проблематики координованої поведінки являє собою важливу біополітичну проблему як в теоретичному (з'ясування еволюційно-біологічних коренів політичних структур), так і в практичному плані (застосування в соціальних та політичних технологіях). Однак, «координована» не завжди означає «тотожна». Часто під такою поведінкою розуміють диференційовану поведінку особин відповідно до їх соціальних ролей і функцій. Як зазначає А.Олескін: «Що стосується вищих приматів і особливо головного об'єкта біополітики – людського соціуму, то тут єдині структури можуть відповідати як матеріальним (печери, будинки, палаци і багато іншого), так і ідеальним, ментальним конструкціям (культурні традиції, релігійні вірування, ідеології, системи цінностей тощо), які об'єднують, консолідуєть людей подібно до того, як пов'язує мікробні клітини біополімерний матрикс» [3, с. 97].

Звичайно, і координація і кооперація відіграли надважливу роль у становленні і розвитку людського суспільства. Однак, слід зазначити, що вони мають і зворотній бік, а саме – можуть призводити до формування економічних та політичних кланів тощо.

«Суттєве значення для біополітики має з'ясування механізмів координації соціальної поведінки на різних рівнях біологічної еволюції. Дані останніх десятиліть дозволяють говорити про наступні механізми»: 1) координація поведінки за допомогою групової ієрархії; 2) координація шляхом локального контакту між сусідніми індивідами, за типом взаємовпливу; 3) координація шляхом делокалізованої (охоплює всю популяцію або її значну частину) передачі керуючої інформації від особини до особини по естафеті; 4) координація за рахунок дифузних стимуляторів (хімічних сполук, фізичних полів) [3, с. 97]. Людським спільнотам, на наш погляд, притаманні перший, другий і третій механізм. Перший реалізується у традиційних суспільствах з жорстокою ієрархією; другий – в демократичних країнах, де місцеві громади об'єднуються для вирішення локальних проблем і мають для цього відповідні повноваження; третій – інформаційний, коли владні розпорядження передаються «по естафеті» від центрального рівня до місцевого (найбільш розвинений в умовах бюрократії, характерний і для сучасних держав у виконавчій вертикалі).

7. Окрім усього вищенаведеного, біополітики говорять й про певні вроджені властивості людського мозку і психіки, що впливають на поведінку індивіда. Так, біологічні дані говорять про наявність загального фундаменту в низці політично значущих форм соціальної поведінки людини. Наприклад, П. Кропоткін говорив про еволюційно-біологічне походження такої політично важливої характеристики людини, як прагнення до кооперації із собі подібними [2]. Сьогодні все більший інтерес викликає генетична детермінація елементів соціальної поведінки людини. А. Зуб справедливо вказує на недостатню розробленість генетики поведінки людини. Тим не менш, генетичні дослідження 90-х рр. ХХ ст. свідчать про те, що існує біологічна детермінація базових (характерних для індивіда) концентрацій нейротрансмітерів – важливих чинників людської поведінки на нейрохімічному рівні [1, с. 64-72].

Як зазначає Р. Бланк: «Чим більше ми розуміємо функціонування мозку, тим більше ми схилиємо до думки, що нашу поведінку моделює наш мозок». В результаті, «наша інтерпретація світу, у тому числі його політичного виміру, і наші реакції на нього, залежать від внутрішньої організації мозку» [5, с. 17]. В даному випадку слід зазначити, що мається на увазі те, що мозок бере участь у формуванні кожної дії або думки, які реалізуються як процесі політичного

керівництва суб'єктом управління, так і в процесі громадської діяльності об'єкта управління. Підтвердження цієї тези надає і Ф. Фукуяма, який стверджує, що поведінку людини потрібно розглядати як результат електрохімічних реакцій в органі, який ми називаємо мозком. Як зазначає П. Шанже: «Все утворюється з поведінки, яка мобілізується чітким набором нервових осередків», а тому причини і наслідки людської поведінки слід шукати в особливостях мозкової діяльності індивіда. Мається на увазі те, що специфічна поведінка людини продукується нейронами мозку, а тому нейронна діяльність мозку – це важлива складова аналітичної моделі політичної поведінки. Як зазначає Р. Макдермотт: «Якщо ми дійсно хочемо, щось дізнатися про поведінку і біологічні субстрати поведінки, нам потрібно синтезувати рівні аналізу в різних областях наукових знань, які самі по собі є обмеженими... » [8].

Отримані в останні десятиліття нейрофізіологічні дані говорять про важливість для людської психіки подій, що відбуваються не тільки в найбільш еволюційно просунутих, а й навіть в досить древніх структурах людського мозку, наприклад, в мозковому стовбурі, лімбічній системі (являє собою функціональне об'єднання структур мозку, що беруть участь в організації емоційно-мотиваційної поведінки). Ці структури здійснюють модифікуючий і контролюючий вплив (у розвинутій формі багато з них, наприклад, мовні центри, є тільки у людини) [3, с. 22].

Таким чином, біополітики розглядають людину як продукт біологічно-еволюційного розвитку, що має генетичну схильність до формування ієрархічних структур, соціального та політичного домінування і підкорення. При цьому людський мозок і психіка містять у собі генетичні детермінанти (інстинкти, гени, вроджені особливості), що впливають на людську соціальну і політичну поведінку, не дивлячись на величезну роль соціальних чинників – виховання, соціалізацію, культуру, релігію, мораль тощо. Кожен політичний інститут, кожна політична система складається з окремих індивідів, а тому розуміння «природи» їх поведінки є надважливим завданням сучасної політичної науки.

Використана література:

1. Зуб А. Социобиология: возможности и границы в исследовании природы человека [Текст] / А.Зуб // Проблема человека в философии – М.: Университетский гуманитарный мир, 1998. – С.64-72.
2. Кропоткин П. Взаимопомощь как фактор эволюции [Текст] / П. Кропоткин – Харьков: типография В.Г. Шеншелевича, 1919 – 155с.
3. Олескин А. Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты [Текст] / А. Олескин. – Москва: МГУ, 2001. – 230 с.
4. Baskin K. The Complexity of Evolution: History as a post-Newtonian social science [Text] / K. Baskin // Social Evolution & History. – М., 2013. –№ 1. – P. 3-15.
5. Blank R. Biology and Politics: An Introduction [Text] / R. Blank // Politics and the Life Science: The State of the Discipline. – UK: Emerald Group Publishing, 2014. – 280 p.
6. Kelman H., Hamilton V. Crimes of Authority and Responsibility [Text] / H. Kelman, V. Hamilton. – NY, 1998. – P.137.
7. Peterson A., Somit A. Biology and politics: The cutting edge [Text] / A. Peterson, A. Somit. – UK: Emerald Group Publishing, 2011 – 231 p.
8. Somit A., Peterson S. The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution [Text] / A. Somit, S. Peterson. – NY: Palgrave Macmillan, 2005. – 190 p.
9. Williams G. Adaptation and natural selection [Text] / G. Williams – NY: Princeton University press. 1996. – 235 p.

Кравец А. Ю. Биологические детерминанты политического поведения

Основной целью является исследование биологических детерминант политического поведения в современном биополитическом дискурсе. Выяснено, что политическое поведение – сложный для анализа термин, поскольку в биополитике постоянно ведутся дискуссии по поводу того, какая составляющая – генетическая или социальная – в большей степени влияет на социальное и политическое поведение человека. Доказано, что в биополитическом научном сообществе до сих пор нет четкого видения, какие же факторы можно отнести к биологическим. Предложено в качестве биологических детерминант политического поведения

рассматривать генетику (наследственность); адаптацию; доминирование и подчинение; инстинкты; наследование; координацию и кооперацию; врожденные свойства мозга и психики. Биополитики рассматривают «человека политического» как продукт биологически-эволюционного развития, который имеет генетическую предрасположенность к формированию иерархических структур, социальному и политическому доминированию и подчинению. При этом человеческий мозг и психика включают в себя генетические детерминанты (инстинкты, гены, врожденные особенности), влияющие на человеческое социальное и политическое поведение.

Ключевые слова: биополитика, политическое поведение, биологические детерминанты политического поведения.

Kravets Anastasiya. Biological determinants of political behaviour

Political behaviour is the main aim of the article. The study tested that political behaviour is the difficult question for biopolitics, because in biopolitics there are many discussions about genetics and social origins of political behaviour. It is proved that a biopolitical community is still no clear vision of what kind of factors can be attributed to biology. Proposed as a biological determinant of political behaviour considered genetics; adaptation; domination and subjugation; instincts; imitation; coordination and cooperation; congenital properties of the brain and mind. For instance, any human being as any social primates has genetic inclination to adaptation, domination, subjugation. Social and political behaviour is influenced by instincts and congenital properties of the brain and mind. Human brain comes out as a center of political behavior formation and awareness of «Homo Politicus» of himself and his deeds.

Keywords: biopolitics, political behaviour, biological determinants of political behaviour.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

UDC 327.56(4+73):327.51.82

Kandyuk O., Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

TRANSATLANTIC RELATIONS IN XXI CENTURY AND THEIR IMPACT OVER CEE COUNTRIES

Today the region which often called "New Europe" is experiencing a very complex and important period of political history. The majority of these states are on a certain stage of final transformation: cutting off geopolitical forms of the Soviet period and refocusing on one or another form of regional or global integration.

A very similar situation was in the Central and Eastern Europe at the end of the XX century. In both cases the impact of foreign actors, and primarily the United Europe and the USA, whose policy mainly formed further paradigm of development in these regions, was of paramount importance. These states are actually facing the dilemma of choosing between the development of the Atlantic foreign policy vector (the position of the United States is traditionally strong in this region) and deepening integration processes within the European Union, which they mostly belong to.

Keywords: *Transatlantic relations, American foreign policy, European integration, Central and Eastern Europe transformation, Post-soviet space.*

The countries of Central and Eastern Europe while shaping their foreign policy with other European countries face the need to determine their position in relation to two strategic trends, which had been formed throughout the twentieth century – Europeanism and Atlanticism. The pro-European vector in foreign policy usually means closer integration, cooperation and implementation of common policies, whereas active support of strategic alliance with the United States is often described as Atlanticism. Both trends are interrelated and co-exist in European politics, but the degree of their expressiveness falls under both short-term oscillations associated with the political conjuncture and the effect of long-term factors, which allows speaking of more or less "pro-Atlantic" or "pro-European" states.

The discourse, which conditions the situation, has emerged with increasing integration in Europe. By the end of the 80's the necessity to strengthen relations between the European Community and the United States as two independent actors, and make these relations more institutionalized has become obvious. In 1990 the Transatlantic Declaration, which defined the main principles and content of future cooperation, was signed [1].

The declaration stated that the relationship between parties will be based on common historical heritage and common set of values and supported further liberalization of transatlantic trade. The document also outlined the prospects of cooperation in the fields of science, education and culture. It stipulated common responsibility in the fields of environmental protection, counterterrorism, drug trafficking, transnational crime and preventing the spread of weapons of mass destruction. The declaration has defined the format of regular meetings of the President of the USA with the head of the European Commission and the head of a chair-state of the European Community. And, finally, the Commission had to provide regular consultations with the U.S. secretary of state. Thus, the EU and the USA organized a permanent information exchange on all matters of mutual interest or provoke problems between the parties.

The end of the bipolarity era eliminated the need to withstand military threat of the "socialist camp" and put forward contradictions of individual interests of allies. These interests are determined by imperatives of economic development and political culture generated by certain historical experience and different views of partners on threats to European and international security.

Establishment of the European Union and its transformation into a separate center of power demanded certain adjustments in relations with the United States. So, in 1995 the "New Transatlantic Agenda" replaced the Transatlantic Declaration [2].

The document particularly confirmed the commitment of the parties to the principle of "indivisibility of transatlantic security". The text of the "New Transatlantic Agenda" shows an obvious concern about possible competition between the European Union and NATO, which had increased with the creation of the EU (and, consequently, with the appearance of the second pillar of the Union - Common Foreign and Security Policy). At the very beginning the document stresses that NATO remains the center of transatlantic security for the allies, which provides all necessary interconnection between the continents. In the "Agenda" the processes of the EU and NATO enlargement were called independent but complementing each other. In the following years such complementarities have been repeatedly confirmed in practice as NATO membership became, in fact, a prerequisite for accessing the EU for some countries. The "New Transatlantic Agenda" had outlined the prospects of economic and political cooperation between the EU and the U.S. much more distinctly than the Transatlantic Declaration. Institutional mechanisms of cooperation were amended by a provision about consultations of parliamentary leaders' of the parties.

The next important step in the development of US-European relations was made in 1998 by adopting the concept of "Transatlantic Economic Partnership" [3]. This new framework of interaction defined a range of areas of economic development and trade, in which the parties shared their fundamental approaches or needed regular exchange of opinions. Great attention was paid to the existing mechanisms of the World Trade Organization and prospects for further development of these mechanisms. In 2005, the partners approved of the "Initiative to Enhance Transatlantic Economic Integration and Growth" which gave grounding for gradual harmonization of standards and regulatory economical mechanisms on both sides of the Atlantic [4]. In 2007, the United States and the European Union created the Transatlantic Economic Council, which was intended to coordinate further development of economic cooperation [5].

END OF BIPOLAR ERA

It's no exaggeration to state that the U.S. foreign policy plays a crucial role in the transformation of the post-bipolar Euro-Atlantic relations. The "programming leadership" strategy which was formed during the first term of presidency of Bill Clinton (1993-1996) and was finally tested during the second term (1997-2000), was focused on the agenda that allowed taking common actions in the national interests of United States.

Foreign policy of the Republican administration of George W. Bush, "the mission determines the coalition" approach, Washington's desire to act unilaterally with the use of force, neglecting UN procedures, international law, as well as interests and positions of other countries, including the closest allies (with Europe being treated as a junior partner) significantly increased tension in the transatlantic alliance.

According to the German Marshall Fund surveys, a dramatic change of European public opinion towards USA from a predominantly positive to negative took place in 2003 [6]. Obviously, such transformation is directly related to the Iraq military intervention and political disagreements between the U.S. and several European countries following the campaign. Since then, policy of the American administration received consistently low scores from Europeans up to the final stage of the presidential race 2008. Negative perception of the United States was not limited only to a rational assessment of its policy. Europeans were increasingly expressing the feeling of some moral superiority over the United States and refused to consider the transatlantic partner as a model of social organization [7]. Anti-Americanism started transforming into a fashionable trend in the European politics.

We should not forget that the citizens of the United States, in their turn, formed a critical view of the European politics. American indignation by the position of France and Germany on the war in Iraq was forgotten with time, but the stereotypical perception of Europe as an obviously weak international actor remained and affected empirical politics. The images of the US being compared to Mars as the one capable of tough actions and of Europe being compared to a weak Venus, suggested by the famous American non-conservative author R. Kagan are occasionally mentioned in the expert discussions nowadays [8].

The election of Barack Obama the president of United States in 2008 undoubtedly had a positive impact on the perception of America in Europe at least in a short-term perspective. Today the majority of European countries are ready to accept leadership of the U.S. if they implement it with consideration

to the opinion of Europe. The EU in its turn expects such steps from the U.S. administration and Barack Obama, who from the very first months of his presidency has repeatedly demonstrated his respect for the partners and willingness to dialogue.

After the re-election of Barack Obama Europe felt a great relief. Although the European support of foreign policy implemented by the Obama administration dropped in 2009, a vast majority of Europeans preferred Obama to his opponent, a Republican candidate Mitt Romney. According to a survey conducted in 12 EU countries before the election, 75% of Europeans responded that they would have voted for B. Obama if they had such an opportunity, and only 8% of respondents would have supported M. Romney [9].

However, the warming of relations has not meant a return to the Cold War agenda. It is necessary to take into account that in Post-cold-war world, Europe is no longer a major U.S. geopolitical priority and this fact can not be masked by positive rhetoric about shared values.

Furthermore, American citizens have become more concerned about domestic policy. As Robert Kagan pointed correctly: "A majority of Americans may prefer a minimalist foreign policy in which the United States no longer plays a leading role in the world and leaves others to deal with their own miserable problems. They may want a more narrowly self-interested American policy" [10].

American strategic "turnover" toward Asia poses a certain dilemma to the Europeans. As it has been pointed out by the Secretary of State Hillary Clinton: "America has not turned from Europe to Asia, it has turned together with Europe to Asia". But it is unclear whether the Europeans want to be part of such a turn. Europeans definitely want to increase their trade with Asia, but not so many are willing to help the U.S. in the "pacification" of China, and be involved into a strategic confrontation in the region. At the same time, the Europeans are afraid of inequality with the "G-2", which is controlled by China and the United States.

Not willing to join the Asian turnover, Europeans, however, can take responsibility for solving problems with their eastern and southern neighbors, which were previously utterly dependent on the United States. As it was stated by the former German Foreign Minister Joschka Fischer: "Europe must grow up and develop its own possibilities of self-defense since others will soon have neither the desire nor the possibility to do it for us" [11].

European integration as an unprecedented form of globalization has dramatically changed the political and economic realities of the continent. Europe is becoming more and more self-absorbed and too focused on its own internal processes to pay enough attention to the Euro-Atlantic Partnership. All-European structures are becoming more powerful, so more intensive and deeper integration process require the creation of new, more effective institutions. All of this stimulates processes of gradual disintegration of transatlantic relations in the form they were first made and functioned successfully during the Cold War.

A significant factor in those processes is foreign policy of the U.S., which appears in a certain duality. On the one hand, all American administrations irrespective of their political party affiliation supported and continue to support closer European integration and consider the European Union as their main geopolitical partner. On the other hand, the realities of global politics are forcing the United States to strategic "turnover" toward the Middle East and the Pacific Asia, which automatically brings European vector out of the U.S. foreign policy focus.

In such geopolitical situation especially difficult and controversial is the position of the new democracies of the Central and Eastern Europe. These states are actually facing the dilemma of choosing between the development of the Atlantic foreign policy vector (the position of the United States is traditionally strong in this region) and deepening integration processes within the European Union, which they mostly belong to. Most indicative in this sense is the case of Poland.

POLISH EXPERIENCE

Experts noted some evidence of independent Polish foreign policy already in the 1950s – 1980s. In particular, its vision of the United States as a support provider, which was unacceptable to the Soviet Union. Small countries in the first half of the 60s both in the East and the West feel like hostages of superpower confrontation. Thus, the policy of Poland reflected their increasing desire of autonomy and cooperation beyond the coalition [12].

Analysis of the political discourse inside the country shows that Poland has made a right choice

after the collapse of the USSR. Taking into account distant perspectives of European integration and weakness of WEU as a framework of European security, Warsaw has chosen NATO as a major acting European security institute. Such a choice became possible as a result of dissolution of the "Eastern threat" and was necessary to neutralize the "German factor" through co-membership with Germany in same military and political alliance. Choosing the NATO as the main partner meant choosing the US as a strategic ally at the European and international arena.

It should be noted that priority was given to relations with the NATO and the United States despite the fact that in the 1990s Central and Eastern Europe, as well as Poland, believed that America and Europe simply shared leadership in the region and therefore the task of joining the NATO and the EU were complementary and did not presume any competition. But even then such Atlanticism in the system of objectives of the Polish foreign policy promised serious challenges to the future of Poland's membership in the European Union, and particularly in light of plans to establish an independent European security policy. Domination of the NATO and the US in the foreign policy of Poland in the 1990s was formed due to several factors. First, Polish people considered cooperation with the United States as the most reliable security guarantee because of a very negative European historical experience of Poland: "US holds a distinctive place in the Polish strategic policy. If we refer to history, the idealism of President Wilson, America's involvement in World War II, the Cold War announced to the communism, and the expansion of NATO – all this indicate the US as an advocate of a free and democratic Poland... Europe on the contrary has a mostly unattractive historical image: It indulged Hitler, tolerated Stalin's regime, and in 1939 left Poland stand alone. United States seems to be more trustworthy in terms of security... [13]." That is why Poland believed that the presence of the US and the NATO in Europe should be an essential component of the European security. Poland expected to use the United States as the guarantor of its own security, not only in relations with Russia, but also in its relations with Germany. As an example of typical statements on this matter we can quote Krzysztof Pilawski, an editor of the «Trybuna» newspaper (Warsaw): "Poland is situated between Germany and Russia, and we have a sad experience. Historically, Poland lost its independence several times because of it. And all politicians, right and left, thought and still think that America is the main guarantor of security for Poland [14]." Second, the primacy of the NATO in the Polish foreign policy was closely connected with the expectations that the United States will be interested to have additional support in the European Union represented not only by Poland but also by new EU members from the Central and Eastern Europe. Finally, we should take into account almost ten million of the Polish Diaspora in the United States.

The Pro-American foreign policy stance promised to cause problems in the relations between Poland and the EU. The European countries at last found the opportunity to increase its international weight significantly beside NATO, and even in spite of the "superpower" of the US. In the context of essential reformation of the international relations the dynamics of integration processes determined the role the United Europe would be able to play by the beginning of the XXI century. The European Union was given a chance to oppose the American concept of the "unipolar world" with its own concept of the "multipolar" world with the EU being one of the "centers of power". Eastern expansion from the viewpoint of the European leaders was meant to contribute to the implementation of this chance. Thus, the position of Poland, as an ally and an "agent" of the US in the region raised serious concerns in 1990s that echoed in 2007, when a discussion about the deployment of the US missile defense had started in Poland. The opponents of the project in Europe described Poland as a country which is not totally European and wants to betray the unity of the continent in exchange for a promise of closer relations with Washington. The predominant commitment of Poland to the United States, especially in the aspect of European security, provoked speculation that the apparent Poland's pro-atlantic position undermines the unity of Europe and thus upsets the plan to transform Europe into one of the "centers of power" that would counterbalance the hegemonic aspirations of the United States.

However, if on the issues of security the USA were stronger, in terms of a possibility to satisfy the longstanding national ambitions in Europe priority was given to the European Union. The desire to join the EU, among other things, was caused by an ambitious goal of Poland to affect the formation of the eastern EU policy. Such an intention seemed quite reasonable – Poland's eastern border became the longest eastern border of the EU. The new eastern neighbors of the European Union are the old neighbors of Poland, with whom it has been connected by centuries of rather complex relationships.

Undoubtedly, Poland had every right to expect that its interests would be considered while forming the Eastern policy of the expanded European Union.

Poland cannot change its geopolitical position and this position alongside with its historical experience left no alternatives for the country in the early 90s. Survival under the conditions of external and internal instability resulted in both the Atlantic and the European choice of Poland. This choice could really guarantee security and provide a unique opportunity to affect the relations between the West and Russia in a way that does not pose a threat to the interests of Poland. That choice has both challenges and opportunities.

Opportunities of Poland to ensure security and gain influence on the formation of the EU's eastern policy, however, depended on relations between the European Union and the United States, between Russia and the "old" EU member states. In this situation, especially in the case of shortsighted foreign policy decisions, Poland could face a very painful choice between the US and Europe, and the relationship between the European Union and Russia in this case could be formed without consideration of interests of the Polish side.

After joining the NATO, basic directions of the Polish foreign policy, which had been determined back in the 90s, have become even more evident: reliance on the NATO and the US, active support of further NATO expansion to the east, as well as ambitions of becoming a regional leader in the so-called "New Europe". Poland's joining the EU coincided, on the one hand, with the emergence of new global threats, and the increase of global leadership and unilateralism of the United States, but on the other - with the aggravation of the transatlantic controversy, especially with regard to the US military operations in Iraq. It seriously encumbered Warsaw's ability to maintain balance in the Euro-Atlantic relations, which was the basic principle of its foreign policy. The loss of US interest and weakening of the NATO became Poland's biggest concern because of its inability to adapt to a new situation in the field of international security.

Strictly speaking, Poland's NATO-centrism, Atlanticism and pro-Americanism increased after the events of September 11, and even more – during the war in Iraq. But practically, during this period Poland's NATO-centrism did not correspond either to the US approach, relying on ad hoc coalitions, or to the concept of the European leaders (primarily Germany, France) interested in strengthening the role of the European security structures. These external circumstances, as well as a distinct vision of the situation in the country led to changes in the foreign policy with the advent of the Donald Tusk government. A more open pro-European position and certain warming of relations with Russia didn't mean, however, the rejection of the traditional Polish Atlanticism.

Thus, despite the relative dichotomy in the Polish foreign policy, Warsaw has done a lot on the international arena. Poland remained if not the most loyal (considering Baltic States and Romania's position) but anyway the most powerful American ally and lobbyist in Europe. At the same time it managed to engage in the European integration process to the uttermost and earn maximum benefits, with regional leadership in so-called "New Europe" and the role of a locomotive of the EU's eastern policy to be named among the major ones. As Polish political scientist Bartłomiej Nowak aptly remarked: "Poland had gotten unstuck from its "Post-Cold War warrior" label and, for the first time in its history, did not feel that its geographic location between Germany and Russia was geopolitical determinism" [15].

In addition to the traditional objective of restraining Russia and expansion of the Western borders to the East, the priority of the Eastern vector in the Polish foreign policy is also conditioned by the fact that Warsaw is considering Eastern policy as an instrument to restore the Euro-Atlantic balance. Long-term intentions presume that interests of the United States and Europe on the post-soviet territory coincide in many respects. Eastern policy, according to the aspirations of Warsaw, will allow taking its place in the NATO and the EU, and also implementing its foreign policy ambitions. Poland is seeking to acquire a special function in the European Union using the "Eastern policy" and the "Neighborhood Policy" and it largely succeeds in it, despite the fact that the Eastern policy itself is far from ideal.

STRATEGY FOR UKRAINE

It's interesting that in the first decade of the XXI century the new independent eastern European states (the Baltic States, Ukraine, Moldova, and maybe eventually Belarus) have started playing the same role in determining the European foreign policy and security structure, as it was played by Poland

and other CEE countries in the 90s. Being an object of “integration competition” between Russia (CIS) and the West (NATO, EU), the European NIS as independent, sovereign entities significantly affect the policy of Russia, the EU and the United States and the relationship between them.

As a key state, Ukraine has always been a country the position of which the region's future depends on. Trying to maneuver between Europe and Russia, Ukraine is trapped in his own uncertain foreign policy and has become hostage of its geographical position. In addition, it has become the last frontier for Russia. To retain control over Ukraine for the Russian Federation is the question of taking back Soviet Empire or geopolitical collapse.

Key recommendations for Ukraine in this difficult geopolitical situation could be the following:

- While looking for support in foreign policy, priority should be given to the United States. First, because American interests in the region sound more in tune with the Ukrainian ones (restraint of Russia and weakening of the Putin regime); Second, the USA have turned out much more prepared for the Russian aggression than Europe.

- Ukraine should strongly support and boost the development and institutionalization of relations within the framework of the so-called "New Europe". This format will allow developing a consolidated position and creating an additional instrument to influence the countries of the "Old Europe" in terms of defending Ukraine's interests. Besides, the understanding of region's importance comes over Atlantic. As AEI fellow Dalibor Rohac mentioned: "Instead of reinvigorating NATO and the EU, "New Europe" risks becoming a liability" [16].

- Nevertheless, the official foreign policy position should be strictly focused on the European integration and becoming a member of the European Union. This is the imperative of striking importance, because it's Europe that responsible for Ukraine's geopolitical future. As former Secretary General of NATO Javier Solana underlined: "...Ukraine's problems are properly our problems. A Ukraine that is politically stable, independent, and economically prosperous—and has good relations with Russia and the EU—is crucial to the security of the Eurasian continent" [17].

Thus, the experience of Poland is rather useful for Ukraine with regard to determining its foreign policy that would be based on the achievement of its national interests using the balance between the Atlantic and the European components. With a similar paradigm, Ukraine could build a far-reaching foreign policy strategy that would remain relevant within at least a couple decades.

Summing up, it should be noted that the newly appeared "Russian threat" has consolidated transatlantic partners, and despite some discrepancies in the methods and estimates, Americans and Europeans have come to share a common vision of the situation for the first time in many years. Although, it should be understood, that the Russian Federation will not become a new Soviet Union and, being unable to produce enough threat, will not be able to unite Europe and the United States for a long time. Therefore, the coming decades will inevitably pass in an atmosphere of US-European competition. In such a geopolitical situation the most appropriate foreign policy approach for the new democracies of Post-Soviet space is the one of balanced partnership with the US and the EU.

References:

1. Transatlantic Declaration on EC-US relations, 1990. – Available at: http://ec.europa.eu/external_relations/us/docs/trans_declaration_90_en.pdf
2. The New Transatlantic Agenda. – Available at: http://ec.europa.eu/external_relations/us/docs/new_transatlantic_agenda_en.pdf
3. Transatlantic Economic Partnership, 1998. – Available at: http://ec.europa.eu/external_relations/us/docs/trans_econ_partner_11_98_en.pdf
4. The United States and the European Union Initiative to Enhance Transatlantic Economic Integration and Growth, Washington, June 20, 2005. – Available at: <http://www.eurunion.org/partner/summit/Summit0506/EconomicInitiative06-17.doc>
5. Framework for advancing transatlantic economic integration between the European Union and the United States of America, Washington. April 30, 2007. – Available at: http://ec.europa.eu/external_relations/us/sum04_07/framework_transatlantic_economic_integration.pdf
6. Transatlantic Trends. Key Findings 2008, German Marshall Fund, 2008. – Available at: http://www.gmfus.org/trends/doc/2008_English_Key.pdf
7. F. Romero, What do we share? Friends again? EU-US relations after the crisis, Ed. by M.Zaborowski, Paris, EU Institute for Security Studies, 2006, P. 32 – 33.

8. R. Kagan, *Of Paradise and Power: American and Europe in the New World Order*, New York: Alfred A. Knopf, 2003, 176 p.
9. 75% of Europeans Would Vote for Obama: Report. – Available at: <http://www.cnn.com/id/49003594>
10. R. Kagan, *President Obama's foreign policy paradox*, Washington post, March 26, 2014. – Available at: https://www.washingtonpost.com/opinions/west-must-prepare-for-a-long-struggle-with-russia/2014/03/26/5901d78c-b4fc-11e3-b899-20667de76985_story.html
11. J. Fischer, *Provincial Europe*. – Available at: <http://www.project-syndicate.org/commentary/europe-s-missing-foreign-and-security-policy-by-joschka-fischer>
12. *Foreign Policy of the Republic of Poland in 1991 / Sejm Expose by the Polish Foreign Minister Krzysztof Skubiszewski* Warsaw, June 27, 1991, *Poland's Security Policy. 1989-2000*, Ed. By Roman Kuzniar, Warsaw. – 2001, P. 567-569
13. L. Kulesa, *Missile Defense Dossier. The Polish Perspective*, PISM papers, 2007. – Available at: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=141188>
14. K. Pilawski, *Wypędzona historia*, Tygodnik Przegląd, Luty 21, 2011. – Available at: <http://www.tygodnikprzeglad.pl/krzysztof-pilawski-wypedzona-historia/>
15. B. Nowak, *Polish Foreign Policy: End of the "Golden Years"*, January 27, 2015. – Available at: <http://www.transatlanticacademy.org/node/771>
16. D. Rohac, *What Happened to New Europe?*, *The American Interest*, May 8, 2015. – Available at: <http://www.the-american-interest.com/2015/05/08/what-happened-to-new-europe/>
17. J. Solana, *Ukraine: Just a little historical perspective*, July 13, 2015. – Available at: <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/07/13-ukraine-historical-perspective-solana>

Кандюк О. Трансатлантичні відносини в XXI столітті та їх вплив на країни Центральної та Східної Європи.

Сьогодні регіон, який часто називають "Новою Європою", проходить дуже складний період політичної історії. Більшість держав цього регіону знаходяться на певній стадії завершальних перетворень, долаючи геополітичні форми радянського періоду та повторно фокусуючи на тій або іншій формі регіональної або глобальної інтеграції.

Подібна ситуація склалась в Центральній і Східній Європі у кінці XX століття. В обох випадках вплив іноземних акторів, і передусім Євросоюзу та США, чия політика головним чином сформувала подальшу парадигму розвитку в цих регіонах, мав першорядну вагу. Ці держави фактично стояли перед дилемою вибору між розвитком атлантичного вектору (позиція США традиційно сильна в цьому регіоні) зовнішньої політики та поглибленням процесів інтеграції в межах Євросоюзу, до якого вони здебільшого належать.

Ключові слова: *трансатлантичні відносини, зовнішня політика США, європейська інтеграція, Центрально- та Східноєвропейські трансформації, пострадянський простір.*

Кандюк А. Трансатлантические отношения в XXI столетии и их влияние на страны Центральной и Восточной Европы

Сегодня регион, который часто называют "Новой Европой", испытывает очень сложный период политической истории. Большинство государств региона находятся на стадии заключительных преобразований, преодолевая геополитические формы советского периода и повторно фокусируя на той или иной форме региональной или глобальной интеграции.

Подобная ситуация сложилась в Центральной и Восточной Европе в конце XX столетия. В обоих случаях воздействие иностранных актеров, прежде всего Евросоюза и США, чья политика главным образом сформировала дальнейшую парадигму развития в этих регионах, имело первостепенную важность. Эти государства фактически стояли перед дилеммой выбора между развитием атлантического вектора (позиция США традиционно сильна в этом регионе) внешней политики и углублением процессов интеграции в пределах Евросоюза, к которому они по большей части принадлежат.

Ключевые слова: *трансатлантические отношения, внешняя политика США, европейская интеграция, Центрально- и Восточноевропейские трансформации, постсоветское пространство.*

UDC 327.5:329.7:94(612)

*Bartosz Wiącek, University of Gdansk***GADDAFI ON THE INTERNATIONAL ARENA**

Gaddafi was an important person on the international arena. Due to his multifaceted presentation he cannot be judged by using one criterion. In Europe he was known for his eccentric behavior, breaking the established human laws, and supporting terrorism. In Africa Gaddafi was seen as a great friend, sometimes called the king of Africa due to his engagement in defending the interests of the African continent. As a leader of Libya he became one of the most influential people of his region. Gaddafi was supported by the monetary wealth that was gained from natural resources present in Libya. This monetary wealth was added to the already existing budget as well as to his account for a direct use. The accumulation of wealth contributed to his importance on the international arena. The LAAICO foundation, which was established by Gaddafi, helped to elevate lives of many residents of the Dark Continent. The areas that benefited from his investment consisted of infrastructure, communication, hotel industry, and many others. Due to the increased investments in the African continent, many African countries benefited from it. Unfortunately, some of the accumulated wealth went also to terrorist and nationalistic organizations all over the world which used them to support their violent ways and political agendas. Gaddafi tried to resolve many international problems by becoming a conflict mediator but simultaneously he also became a catalyst of other significant international political difficulties.

Keywords: Gaddafi, terrorism, attempt, sponsorship, king of Africa, integration, LAAICO.

Introduction

Gaddafi knew from his own experience, that you cannot beat your opponents without money. While his country has been on its way to wealth, he decided to play the role of a *good uncle* but it was not altruistic behaviour. He did not put region limits to his actions. Armed forces from all over the world could count on his help. He financed governments, national independence movements and also terrorist organisations. Because of his sponsoring he became the enemy number one in the West. The USA called „cancer“, who needs to be get rid off [1].

Chapter 1. Supporting the terrorist organisations and national independence movements

Groups like: the Basque Country (ETA), the Kanak's movement in New Caledonia, Nihon Sekigun¹, Islamic fighters from Thailand, Indonesian separatists, the Italian Red Brigades, the German group Baader Meinhoff or the Corsican Nationalists can be counted to the circle of revolutionary movements supported by Libya. Revolutionists from Guatemala, Salvador, Equador or Columbia in Latin America could count on his help. *Why should not I help the revolutionists? The American are financing many antiarabic groups* – he explained his involvement. One of the first groups he teamed up with was the Irish Republican Army. He called them: people who fight with an imperialist force, who struck a blow for the Arabic society. He treated the support of the Irish people as a revenge for the colonization period against the Brits. In 1972 the colonel had Joe Cahill and Dennis McInerney² as his guests. He astonished his visitors while greeting them: speak in your national language, stop talking in English! He offered weapons and army training to the heads of this armed force. Three years later he made a transfer of 3.5 million dollars to their bank accounts. The Revolutionists visited Libya regularly to gain the knowledge from their military. Enjoyment of what they experienced made them to create a country based on the one which Gaddafi has ruled and their first move had to be the appointment of committee for revolutionary. In March 1973 exploding materials and also other equipments of the Army have been intercept by the British special force on their way from Libya in the SS „Claudia“ ship. Despite this accident it has not stopped the cooperation between Libya and Ireland. In the '80s Thomas

¹ Nihon Sekigun – Japan Red Army. Gaddafi published in 1973 an agreement, that the hijacked plane by Nihon Sekigun could land in Trypolis. The plane exploded after the landing. Nihon Sekigun is also being accused of assassinating the embassys of the USA in Madrid, Rome and Djakarta that Muammar Gaddafi ordered.

² Joe Cahill and Dennis McInerney – the bosses of the IRA staff.

McMurphy, who has been training in the Libyan camps, took over the leadership in the Irish Army. Gaddafi offered him more help. 10 Million Dollars and 300 tons of armaments had come to Ireland in a few hires. The first convoys came in 1985 and 1986 with AK-47 machine guns, grenades and explosives semex type. In 1987 the fifth delivery under the Panama flag has been intercept by the French army. 150 tons of equipment e.g. Kalashnikov and different missiles. Three years later colonel cut off from his Irish friends and condemned the assassinations in public, despite the fact that the most were financed from his money. Gaddafi's actions had their consequences later when the families of the victims demanded compensations. He was also forced to show the weapon list he transferred to the IRA organization [2, s.169; 3, s.53; 4, s.273].

Ilijcz Ramirez Sanchez, known as Carlos the Jackal, who comes from Venezuela is the one of the most known terrorists in the world. He grew up in London and studied in Mosque. His name Ilijcz was given by his Marxist father to honor Lenin. He was connected to the Popular Front for the Liberation of Palestine and also trained on the territory of the Polish People's Republic [5]. Many things prove that the main sponsor in many assassinations was Muammar Gaddafi, despite that the Libyan leader often denied it. As the beginning of the acquaintance with Carlos can be the kidnapping of the Arabic ministers from the OPEC headquarters in Vienna. The terrorist sent to lifetime sentence testified that he met with Gaddafi and received essential information to implement the plan and also the weapons and money¹. It was the punishment to Saudi Arabia for the drastic decrease of the oil in the world. As it was proved the whole essential equipment was delivered to Vienna by the embassy of Libya in Syria and Austria². The kidnapping was done by 6 people of different origin. There were some casualties in the accident, among those the assistant of the Libyan minister. The hostages were to be transported on a plane which was flown by Gaddafi's personal pilot – Neville Atkinson. The plane landed in Algeria and the kidnapers asked for a political asylum. Gaddafi never confessed he took part in this operation because his arguments were that Libya would not have any interests in it, but in 2010 an Olivier Assayas movie about Carlos came out, in which he said that he got support from Saddam Hussein, confessing, that the colonel was his main sponsor. Ilijcz Sanchez was told to execute different orders of the Libyan leader, among those the execution of Sadat³.

On the 11th of July 1972, Muammar Gaddafi gave a famous speech, in which he was talking about a fight with the Jewish nation. He announced help to anyone who would want to fight for Palestine [6]. He always kept his word in this matter. The year 1972 was the year the Olympic Games in Munich where a terrorist attack was made. At 4 a.m. the group Black August snuck into the Olympic village and kidnapped the Israeli sportspeople. They were made to be the exchange object between the Palestine and Israeli. The assassins immediately ordered them to free the Arabic prisoners kept in Israel. It never came to the transaction because the German policeman took a shot to free the sportspeople. By this operation 11 hostages and 5 terrorists were killed. After the sad incident the Olympic Games continued. It was for sure no accident bringing the bodies of Palestinian to Tripolis, where royal funerals were made. Gaddafi paid a high price for this act. In the same year died the leader of the Popular Front for the Liberation of Palestine, Awad Zajd. Responsible for it was the Israeli Mosad. A year later Israeli fighters shot down in Egypt a Libyan Arab Airline with 75 people on it [7; 8].

Israel is as such eliminated from Africa. I want to say, that we do not believe in it that this exact road is leading free Palestine. Even if we manage to liquidate the embassies everywhere in Israel, even if the whole world would stop regard the Israel country, it will still last⁴ – said Gaddafi after two American planes were shot down near the Gulf of Sirte. A little bit later three diplomats from Palestine were killed by a Palestine group in Chartum. Arabic countries saw the involvement of Gaddafi in the Palestine case and placed embargo on the oil delivery to the USA and the Netherlands. It was one of the source of the crisis in the `80s. The action had on mind the discouragement of these countries in the involvement of protecting Israel. He did not like the approach to the conflict of a different Arabic leader

¹ Carlos is doing life-sentence for killing two French agents in 1994. The French law does not respect the law of death penalty.

² One of the ambassadors Ezzedin al-Ghadamsi was murdered soon after the action, the people of the colonel murdered him.

³ In the interview with Stephen Smith, the editor of some famous French articles, said Carlos that he was offered to kill Sadat by Gaddafi and not like it was supposed by KGB. Interview in *Le Point*.

⁴ Quote from Gaddafi, Messenger tu desert (Bianco Mirella).

– Jasir Arafat. He criticized him for submission and suffocating the Resistance of the Arabic. In 1985 he acquainted with another Palestine defendant. Abu Nidal is the founder of the Fatah organisation, known for his cooperation with the Assad regime in Syria. Brought to Tripolis by the Libyan leader, he could count on a luxurious apartment and a high payment for his services. He was the founder of the training base in the desert, in which his young adepts grew up, later known terrorists. In his first year of duty for Libya, he and his people made an attack on Israeli air companies in Rome and Vienna. Because of it 18 people died and 138 were injured. A little bit later, at the request of his superior, he abducted two British teachers who worked in Lebanon. Abu Nidal could count on the help of the Libyan Abdullah al-Senussi leader of the special forces, who was the brother-in-law of Gaddafi. It came like this to many other abductions e.g. of British journalists or American tourists. The new task they both wanted to act was hijacking of an American plane from the airport in Karachi who was scheduled to fly to New York. During this action 16 people were killed and 100 were injured. In 2002 Abu Nidal died in Iraq in unexplained circumstances. Many facts are proving that Gaddafi could have eliminated him after the situation in Lockerbie. The colonel made the solving of the conflict between the Arabic world and Israel as his priority. His desire to create a common country *Isratin* did not help. He used different assets, he was not lacking in. His support for Palestine costed in the whole about a billion dollars and 26 organisations who worked against the Israeli regime had their headquarters in Libya. He convinced 30 governments to cut off their relations with Israel during his rule time [9, s.68-69].

Another target in the foreign policy was Lebanon. In the years 1975-1990 went on a civil war between two religions: Islam and Christianity. Many groups took part in it. Gaddafi did also participate. He supported financially many Libyan and Palestinian religions and political groups. The Leader of the Druze, Kamal Jumblatt, who met the colonel and received from him a merits-related help (the Druzes – confession and ethnic group, that came from the Egyptian ismailism [10]), was also taking advantage of his help. Remarks directed to Jumblatt aroused indignation so the Libyan leader had to promise different methods of help. The son of Kamal - Walid talked about the support of the Libyan National Movement and Socialist Progressive Party in an interview he gave the Arabic television in February 2011¹. Gaddafi has never hidden his close contacts and he confessed in interviews his support for the Libyan: We will give them access to unlimited funds so they can intensify their resistance towards the Israeli occupation and the shameful treaty, Tel-Aviv dictated the Beirut government². The colonel delivered a big amount of weapons and ammunition, made transfers of hundreds of million dollars and that all made the war to last that long. In return he could count on the support of the Libyan and Palestinian in his operations e.g. in Chad in the years 1986-1989 in which 10 thousand envoys took part in from whom 500 were Jumblatt fighters, members of the Communist Libyan Party, Baas party and also organisations: Fatah, As-Saika, Popular Front for the Liberation of Palestine. Some asked why they fight for Libya answered that they followed Gaddafi because they fought with the imperialism [9, s.70-71].

The actions of the Libyan leader led to the destabilization in the region. He supported actively Islamic opposition groups. People accuse him of trying to depose legally elected rulers and as well of helping in assassination attempts on people who influenced the politics in the Middle East and the Dark Continent. Hassan II, the king of Morocco, was one of those leaders who nearly lost his life in 1974. Gaddafi's relationship with Morocco was from the beginning doomed to failure because of the form of rules – monarchy, even when later the Arabic Maghreb Union was set up between both countries. The situation got worse after the *Green March*³. The king wanted to connect the West of the Sahara, the Spanish colony, to his country. He achieved his goal and after that the POLISARIO front fought for the independence of this territory, who is supporter the colonel was⁴. The relationship between those both countries improved after the Moroccan monarch promised to not support POLISARIO and turned Umar al-Meheichi to the Libyan. Gaddafi helped to organize the assassination attempt on the president of the Sudan, al-Nimeiry, despite he helped him earlier to hijack a plane with al-Att on board. He attempted

¹ The information was confirmed by the president of Lebanon, Amin Djumajjil.

² Interview for „Le Monde” from the 21st of July 1983.

³ *The Green march* – a freedom demonstration of the Morrocans, who went to the Spanish collony of the West Sahara in orer to take it over.

⁴ The Polisario front – an army-political organisation in West Sahara, that was foinded in 1973. It aim was the liberation fight with the Spain collony (from 1975) and continued later with Mauretania and Morocco that took over the West Sahara after Spains withdrawal.

also to murder the Egyptian president Sadat. The Ethiopian guerrillas, Southafrican Liberation Movement and the opposition fractions in Nigeria and Mali fighting with the regime of Haile Selassie could count on his support [11, s.315; 12, s.353].

The Libyan leader did not accept objection against the government so that is why the functioning of the opposition was not possible. All opponents were murdered or were in prison. Among those people were diplomats and servants accused of betrayal e.g. Mansur Kikia the Libyan secretary of state, who was abducted in Egypt and murdered. Other ministers Muhammad Harati, Attie Kasseh, Ibrahim Bechari were killed in car accidents. 35 oppositionists lost their life outside the country (The list of the murdered opponents of Gaddafis regime was set up by the opposition [13, s.212]).

Gaddafi did not only sponsor terrorism but he could also become the victim. According to the relations of Italian servants in 1980 it was decided to make a hijacking of a plane on which the Libyan was on board. As it came out, a civil plane DC-9 was shot down on its way from Bologna to Palermo. 81 people died and researches stated it was an accident. In 1987 Italian wanted to clear up the case and got money to get the wreck from over a 3700m under the sea level. They found explosion marks and Italians, who were working in this case, said that the plane was shot down in consequence of war operations. As a study result it was stated that the rocket was launched by NATO and the target was the Libyan air force which flew at the same time. The Italian judge Priore said, that it was an attempt to kill Gaddafi. 12 people connected to this case died in weird circumstances e.g. pilots and controllers, who were witnesses in this case. The French are the one who are blamed, because they knew that Gaddafi would fly at this time. Furthermore the situation took place in the time where the conflict with Chad has worsen the French-Libyan relationship. Marco Risi made a movie about the continuous mystery in this case called *Il Muro di gomma* (Rubber wall). In 2009 after officers were confessed, it was acknowledged that Libya shot down the plane. It was meant to be retaliation for the negotiations between Italy and Malta about the agreement about the force cooperation in case of violation of the sea law by the Libyan. No one know which version speaks the truth. What is certain is that there were several attempts to assassinate Gaddafi. Between 1994 and 1998 there were three not successful attempts [14; 15, s.286].

Chapter 2. The fight with terrorism, charity work and the desire to integrate Africa, that is the warming of the image and the fight for contacts

The unknown face of Gaddafi showed after the 11th of September 2001 attack on the World Trade Center. He declared himself then as an opponent for Al-Qaeda. He declared war to the organisation, what caused the warming of his image on the international arena. He defeated the Islamic Liberation Party in 1982 and did not allow the expansion of the Salafist movement (the God Guerrilla Group – a group that wants to return the basic Islam from Mahomet times [16, s.123-128]). He has beaten the Libyan Islamic Fighting Group in 1998, whose members participated in the war actions in Afghanistan, who struck terror in Cyrenaica, mainly in the Benghazi streets¹. The extremists were defeated by the Libyan army in the Jebel Akhdar mountains. The restriction of the functioning of this group released Libya from the spread of Islamic radicalism. After the downfall of Jamahiriya the fighters began to have an active effect on the politics of the country. The most members of the group joined the opposition fighting with Bashar Al-Assad. Gaddafi was the first person who gave through INTERPOL an arrest warrant for Osama Bin Laden, after German were murdered in Libya [17]. The son of Muammar-Saif grounded a foundation in 1997 and called it the World Islamic Call Society which is known for charity work. The foundation led missionaries, formed scholarship programs for poor students, built mosques in European countries. The organisation was also called as a great tool for a dialogue between the Islam and Christianity. The words of praise came from the Vatican and from the USA. But nowadays people say that the organisation financed Palestinian terrorists [18]. The relations between the USA and Libya became better within every year. Libya became a privileged economic partner for the USA companies. In 2006 Libya gave the USA companies 11 from 15 permissions to extract oil. In the same year Jamahiriya was scratched out from the list of countries sponsoring terrorism

¹ Libyan Islamic fighting Group– the biggest radical Islamic group in Libya. It was leading djihad against Gaddafi. It cooperated with Al-Kaida. It was illegal after the attack on the WTC in 2001. Ammar Aszur al-Rifaji was leading the group while being in the Central Asia, known as Abu Laith al-Libi (Libyan), a close Bin Ladens co-operator.

and George Bush agreed to help in building a nuclear power station.

Gaddafi was best known for sponsoring terrorism but he entrusted the Libyan money also for other things. The value of his empire was valued to 120 billion dollars. To realize his politics he used e.g. Libyan Investment Authority financial funds (Libyan Investment Authority – the fund was on the 12th place in the world in the assets terms. The value was 70 billion dollars). He invested almost everywhere and he gained actions of famous groups e.g. the Rusal company, the biggest producer of aluminium, whose owner Oleg Deripaska was, one of the most wealthy people in the world and also a friend of the Libyan leader's son, Saif (Saif was celebrating his 37th birthday together with the Russian oligarch in 2009). A big part in Gaddafi's interests, mainly in the oil and gas extraction sector as well in the infrastructure and telecommunication, had the members of his clan. The colonel deposited his money in real assets and tourism in cooperation with another financial giant in the Middle East – The United Arab Emirates. He became famous for, among other things, rebuilding of the hotel complex in Italy for 21,9 million dollars Olympics [9, s. 201-203].

For Gaddafi, Africa was not only meant to be the centre of the world on the map. The main investments aim was situated on the Dark Continent. The Libyan Arab African Investment Company fund was used in the fulfillment of the venture. LAAICO possessed 19 branches and functioned in 25 countries. It was a tool, which strengthened the influence of the colonel in Africa. Gaddafi was not only interested in the mining industry. He financed many sectors, beginning in agriculture and ending in hotel business, where he stuck his most money in. He saw the future of the African tourism in it. He saw the problem of the emigration of Africans to Europe so he wanted to make more work places and at the same time improving the life of the people. 23 luxurious hotel complex in various countries were built on his initiative: in Tunisia, Tanzania, Uganda, Rwanda, Gabon, Congo, Burkina Faso, Chad, the Central African Republic, Ghana, Gambia, Guinea, Mali, Togo and South Africa. The Libya Africa Portfolio was entrusted with controlling all Libyan enterprises in Africa. LAP held care above the Afriqiyah Airways, Oil Libya Holding Company, which was the owner of 1.2 thousand gas stations, the Sahel-Sahara Bank of the Green Networks mobile network company. Libya was above it all owner of the 67-floor Gaddafi Tower in Senegal's Dakar, 69 president villas in Benin, the Congo and Gabon forests and a very famous bottled drink-water company in Ethiopia. They owned also the actions of the Mobil Oil Cameroon mogul. The Libyan government sponsored also the 250km long oil-pipeline from Rwanda to Burundi. Thanks to the mentioned funds, Gaddafi could buy famous hotels, e.g. a 35 floored Hotel du Favrier in Lome or Gambia's Jerma Beach, Atlantic and Deram Park. He allocated 30 million dollars to Libya, to help in rice cultivation. He built there an India rubber company. Big financial outlays went to Malia. Five luxurious hotels were invested there what had a positive effect on the tourism in this country. The cost of the investment was 24 million Euros. Libya owned The Commercial Bank of Sahel like the most shares in the tobacco companies, which costed 70 million dollars. The colonel became also involved in building of Malias ministries. There were 14 huge buildings which surrounded the seat of the president. Agriculture made a big support in the Libyan-Malaysian company, which took care of the right functioning of the cultivation of rice, corn, sugar cane and millet. LAAICO sponsored a four-path alley in Burkina Faso- Ouagadougou, the biggest tourism complex in the country Libya Hotel Sofitel and a huge shopping centre Al-Fatah, under the name of Pascal Zagre. They got to see of rebuilding a 14km long section, which was very important for the society of this side of the canal. Libyan Foreign Bank was the owner of many African bank shares e.g. Commercial Bank of Zimbabwe Holdings or the Burkina Trade Bank. Gaddafi played a very important role in the development of telecommunication. His LAP Green Networks developed networks in Niger (Sonitel, Sahelcom), Uganda (UTL), Rwanda (Rwandatel), on the Ivory Coast, in the Sudan Sierra Leone, Chad, Zambia, where 75 shares from Zamtel were sold for over 390 million dollars (Zamtel is the leader of telecommunication in Zambia. The shares were bought by Libya in 2012). Libya invested also in telecommunication satellites for RASCOM. The African could not count on bigger help like this from any other ally. Niger requested in 2006 a broadcast of the Olympics of the French speaking countries. The leader of the Revolution sent to Niamey 3 specialist trunks and a team of 40 people, who operated the Olympics [9, s. 201-209].

Helping the African was connected with a fight for connections on the continent. Gaddafi's investment of the money in the dark continent improved the life quality of the inhabitants but also took away their independence. The countries became dependent on Libya and had to agree to their foreign

policy, which the Libyan leader was leading. In addition, every year libyans investors created other conditions like dismissal from customs charges and taxes. Bigger advantages had the colonel himself as well as his family, what was proven in 2011 while the revolution, when Gaddafi's and his family accounts had been frozen. Not big advantages had the Libyan inhabitants. Many Libyans lived in poverty, even when the cumulated money from selling oil reached in 2009 1000 billion dollars [19]. Would the income be divided into every inhabitant, then each of them would have 150 thousand dollars. The government did not look after the people and their needs rather it subsidized other countries, parties and groups. In addition to that, the purchase of conventional and unconventional weapons were counted to the expenses. Many funds went also to the victims of terrorist attacks who were compensated for it. The system, in which no one but Gaddafi's clan could look into the country's budget, was very opaque. There was no chance to find a border between Gaddafi's fortune and the country's funds, which were one big quota. The family hid very well its fortune and no one could ever think that they treat Libya and the oil fields as their own property. The colonel was very good in playing the role of a poor person, he never boasted with his wealth to his people. He made an impression of an ascetic while often wearing bedouin's clothes, uniform of the Army or sleeping in the tent. He often showed that the only money that was represented by the monthly salary of the colonel [20]. *I call on the whole world, to prove me, that I have more than one dinar on me! The blocking of planes is an additional air piracy, a seizure of money that belongs to Libya. They want to steal the money of Libya by saying it belongs to the leader! Shall here be also an investigation which will prove to whom the money belongs. I am calm. I only have this tent* [21].

Kwame Nkrumah is a person, who opened the door to freedom to all Africans during the reign of colonization. His dream was to connect all Africans and to create a strong community, which could fight with the world's power like the USA or the Soviet Union. He believed, that he could become a mentor for Africa like Lenin and Marks were for Europe and like Mao Zedong for China. Gaddafi wanted also to follow the idea of Pan-Arabism and Pan-Africanism. He formed in 1988 in Tripolis the Sahel-Sahara Union, which was being financed in over 80% by him. 28 countries of the Dark Continent belonged to the Union. The guidelines of the association were the endeavor to the introduction of the economic union and assurance of free trade and free capital. The Organisation of the African Unity with its capital in Addis Abeba was formed in 1963. It succeeded in calming the Algerian-Moroccan conflict or in ending the fight between Somalia and Ethiopia. It ended colonialism, fought with racism and improved the cooperation between the countries of the Union. Unfortunately it did not prevent genocide and many disputes but it gained a new name 'The dictators club'. Muammar Gaddafi wanted to continue the integration process calling himself the Messiah, named King of Africa by many African leaders or even sometimes the King of Kings. In July 1999, while the summit meeting in Algier, Gaddafi announced that the OJA does not fulfill its guidelines so a new organisation should be formed, that would be able to integrate. He mentioned in his speech an idea to form a federal country – the United States of Africa. It was acknowledged that the idea was too far-fetched but the colonel was heard and founding act of the African Union, which was based on the European integration experience, was signed on the 26th of May 2001 and in July 2002 the organisation started to function [11, s. 153-154].

The Libyan leader thought this innovation would be temporary, that would go into the federal direction based on the Americans. The aims, that the Union wanted to achieve, were the promotion of democratic solutions, mutual help of the members on the economic and social level, fight with poverty and corruption, common jury and banks and actions that would prevent from conflicts on the continent. Gaddafi did not manage to become the leader. Thabo Mbeki, from South Africa, got the position, though the colonel aspirations, who was called a terrorist. But Gaddafi was always fighting for Africa's interests on the United Nations assemblies. In 2009, after paying all the insurances and resigning from the nuclear plan, he became the leader of Africa. Even some leaders did not welcome him enthusiastically, 200 African leaders called him their king. Gaddafi's ideas were among others: a common currency (afro) of all member countries, a common army, a common passport. He was also the founder of institutional African Union. Above it all, Libya financed 15% of the organisation actions, even if the country was only 1% of the population. He initiated the common mission of UA and UN in Darfur and he financed the soldiers. The Union stood on the side of the Libyan while the Arabic war, seeing their own interests in it. All knew that after Gaddafi would be taken down, the Union would not be working that well, because of lack of funds. In July 2011, the members of the UA did not regard the

arrest warrant passed by the International Criminal Court and demanded from the Safety Council UN the ending of the MTK process against Libya. They said in the conference that the dismissal of the colonel would complicate the access to the conflict solution in the country. His disapproval mentioned the then president of the commission, Jean Ping from Gabon: *only the Africans are being judged. Are there only in Africa problems? What about Afghanistan, Pakistan, Gaza, Chechnya?* Mediations were the rebellions and members of the government offered [11, s.153-154; 22; 23, s.135, 157; 12; 24].

Conclusions

It is very hard to judge the Libyan leader, because his rules had many faces. On the one hand, he was treated as a liberator, statesman, father of the Libyan nation, human, who united 140 tribes and introduced civilization in a desert country. On the other hand he was a dictator without morals, who was in disposal of the country budget and treated it like its own property. He was the Messiah for the Africans, who wanted the Dark Continent to be the centre of the world, who was standing for the interests of the Africans. By the leaders called a friend and sponsor, who did not shun charity work. But he was known for supporting terrorists as the good uncle, client of many assassinations, imperialist who wanted to increase his influence and a criminal.

There is no doubt that Gaddafi contributed to the improvement of the life quality of the Libyans, Africans and many other societies, but he did it very often by using other groups. He was developing the African economy but put also big amounts of money in weapons. He supported national independence movements but took away the freedom from other people. He wanted to improve the situation of Africa on the international area, wanted to integrate his regions, but thought also about improving his influence. He tried to be a mediator in conflicts but he, himself was a provocateur. He fought imperialism, but wanted to rob other countries. He was the one, who was promoting gender equality, but was raping young women in his palace.

References:

1. Szalony pies z Libii [Electronic resource] // Historia Uwazam Rze. – 19th of February 2014. Access mode: <http://www.historia.uwazamrze.pl/artukul/1087594>, [dostęp: 12-05-2017].
2. Vandewalle D. History of Modern Libya / D. Vandewalle. – 2011.
3. Kawczynski D. Seeking Gaddafi / D. Kawczynski. – 2011.
4. Anderson B. Joe Cahill: A Life in the IRA / B. Anderson. – 2002.
5. Kamiński R. Pleśniak R. Szkoła zbrodni [Electronic resource]. – Access mode: [Wprost.pl](http://wprost.pl) 39/2001 (983). [access 2010-10-11]
6. The New York Times, 12th of June 1972.
7. Atkinson N. Death on Small Wings: Memories of a Presidential Pilot / Neville Atkinson. – Libaro Publishing Ltd, 2006.
8. Times, 6th of November 1972.
9. Najjar A. Anatomia tyrana / A. Najjar. – Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2011.
10. <http://jcpa.org/arabism-islam-where-druze-fit/> [dostęp: 12-05-2017]
11. Meredith M. Historia Współczesnej Afryki / M. Meredith. – 2011.
12. Oliver R., Atmore A. Dzieje Afryki po 1800 / R. Oliver, A. Atmore. – 2007.
13. Mukarief J.M. Zbrodnie komitetów rewolucyjnych / J.M. Mukarief. – Centre for Libyan Studies, 2009.
14. McMahon B. The mystery of flight 870 / B. McMahon // Guardian, 21 lipca 2006.
15. Pesnot P. Les Dessous de la Francafrique / P. Pesnot. – Paris : Nouveau monde, 2010.
16. Sfeir A. Dictionnaire geopolitique de l'islamisme / A. Sfeir. – Bayard, 2009.
17. Die Welt, Gaddafi Terrorchef Osama Bin Laden jagte.
18. Stefanicki R. Stypendia, łapówki, zamachy... Nieznana historia fundacji Kaddafiego, [Electronic resource] / R. Stefanicki // Gazeta Wyborcza. – 31.03.2012. – Access mode: http://wyborcza.pl/1,76842,11455411,Stypendia_łapowki_zamachy___Nieznana_historia_fundacji.html, [access: 14-05-2017].
19. La Revue, April 2011, s.38.
20. Interview with Gaddafi for "Al-Majalla", 29th of January 1985.
21. Interview with Gaddafi in „Le Journal du Dimanche”, March 2011.
22. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Skutki ewentualnego obalenia Muammara

Kaddafiego dla kontynentu afrykańskiego, 23 maja 2011, nr 51.,

23. J. Kukułka, Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945-2000 / J. Kukułka. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2007.

24. Konarski M. Muammar Kaddafi nowym liderem Unii Afrykańskiej [Electronic resource] / M. Konarski // Portal Spraw Zagranicznych. – Access mode: <http://www.psz.pl/130-afryka/muammar-kaddafi-nowym-liderem-unii-afrykanskiej>, [access: 12-05-2015].

Бартош В'ячек, Кадафі на міжнародній арені

Кададафі був важливою людиною у світовій політиці. У Європі він був відомий своєю ексцентричною поведінкою, порушенням встановлених людських законів і підтримкою тероризму. У Африці Кададафі вважався великим другом, якого іноді називали королем Африки внаслідок його участі в захисті інтересів африканського континенту. Будучи лідером Лівії, він став однією з найвпливовіших осіб у своєму регіоні. Кададафі зміг вдало використати природну ренту від природних ресурсів, наявних в Лівії. Накопичення цих ресурсів сприяло зростанню його впливу у світовій політиці. Фонд Лівійської африканської інвестиційної компанії, створений Кададафі, допоміг підняти рівень життя багатьох жителів Африки. Зокрема його інвестиції сприяли розвитку сфери інфраструктури, комунікацій, готельного бізнесу та ін. На жаль, частина накопичених коштів потрапила в руки терористичних та націоналістичних організацій у всьому світі, які використовували їх для реалізації своїх політичних програм. Кададафі намагався вирішити багато міжнародних проблем у ролі посередника в конфліктах, але одночасно став катализатором інших важливих міжнародних політичних труднощів.

Ключові слова: Кададафі, тероризм, спонсорство, король Африки, інтеграція, Лівійська африканська інвестиційна компанія

Бартош Вячек, Кададафи на международной арене

Кададафи был важным человеком в мировой политике. В Европе он был известен своим эксцентричным поведением, нарушением установленных человеческих законов и поддержкой терроризма. В Африке Кададафи считался великим другом, которого иногда называли королем Африки из-за его участия в защите интересов африканского континента. Будучи лидером Ливии, он стал одним из самых влиятельных людей в своем регионе. Кададафи смог умело использовать природную ренту от природных ресурсов, имеющихся в Ливии. Накопление этих ресурсов способствовало росту его влияния в мировой политике. Фонд Ливийской африканской инвестиционной компании, созданный Кададафи, помог поднять уровень жизни многих жителей Африки. В частности его инвестиции способствовали развитию сферы инфраструктуры, коммуникаций, гостиничного бизнеса и др. К сожалению, часть накопленных средств попала в руки террористическим и националистическим организациям во всем мире, которые использовали их для реализации своих политических программ. Кададафи пытался решить многие международные проблемы в роли посредника конфликтов, но одновременно стал катализатором ряда иных международных политических проблем.

Ключевые слова: Кададафи, терроризм, спонсорство, король Африки, интеграция, Ливийская африканская инвестиционная компания.

DIASPORA ENGAGEMENT POLICY: A NEW TYPE OF TRANSNATIONALISM

In this globalized world, millions of people live outside their country of origin. Today, almost every country has a diaspora. The past two decades have seen a significant increase in the number of states engaging members of their national communities who reside outside the state's borders. A growing body of researches conducted by numerous academic institutes has turned the attention of policymakers to the role that migrant and ethnic communities and individual migrants play in the development of countries of origin, of host countries and their influence on interstate relations. The article brings together two concepts – diaspora and transnationalism, which talk about similar categories of persons involving forms of forced and voluntary migrations, reveals similarities as well as differences between them. The paper also presents an original typology of diaspora engagement policies and provides a theoretical framework for understanding why and when states increase their engagement with populations abroad and what factors affect the implementation of diaspora engagement policies.

Keywords: diaspora, transnationalism, migrants, kin population.

Diaspora and transnationalism are part of a growing array of concepts that strive to deal with national minorities and their impact on international relations. Over the past decades, these 2 concepts have served as prominent research lenses through which to view the aftermath of international migration and the shifting of state borders across populations. Although both terms refer to cross-border processes, diaspora has been often used to denote religious or national groups living outside an (imagined) homeland, whereas transnationalism is often used both more narrowly – to refer to migrants' durable ties across countries – and, more widely, to capture not only communities, but all sorts of social formations, such as transnationally active networks, groups and organisations. Moreover, while diaspora and transnationalism are sometimes used interchangeably, the two terms reflect different intellectual genealogies. Diaspora has become a politicised notion while transnational approaches have not yet found entry into public debates to the same degree.

While diaspora is a very old concept, transnationalism is relatively new. Transnationalism has had a strong career as a concept in quite disparate fields of academic study. Probably the three most important ones are the following: first, international relations, where the concept began to be used as early as the 1970s to refer to the growing importance of non-state actors, such as multinational corporations and international NGOs, in the international arena; second, social movement studies, which were interested in political mobilisation across borders; and third, migration studies. Transnational relations were accordingly distinguished from international ones by insisting that at least one of the actors involved in the former be a non-state entity.

Diaspora is an old concept whose uses and meanings have recently undergone dramatic change. Originally, the concept referred only to the historic experience of particular groups, specifically Jews and Armenians. There has been a veritable explosion of interest in diasporas since the late 1980s. That time, in general, the literature on diaspora defined a diaspora almost exclusively by its migrant origins or the far-reaching dispersal of an ethnic community to multiple points. Diaspora was viewed as a social-political formation, created as a result of either voluntary or forced migration. At present, in academic works, as well as journalistic, nearly every migrant group is referred to as a diaspora proving that the term is under threat of concept stretching. The main concern with the definitional ambiguity of the term is the extent to which diaspora is an essential or a constructed category. One might argue that the emergence of diaspora groups could be explained by the essentialist point of view: a natural and an automatic result of migration, exile or dispersion. Others argue that diaspora is more than an essentialist form of ethnic group members. It is an elite mobilized political project, and diaspora identity is constructed, rather than a natural result of mass migration. Today, the constructivist approach to diaspora is dominant in academic discourse. More and more political researches define diaspora as a political project. Diaspora is not a natural result of mass migration and there is a difference between migrant communities and diaspora groups. Diasporas are composed of certain members of immigrant communities who maintain ties to the homeland with a strong sense of belonging, no matter whether the

homeland are an existing country, an imaginary one, or one that is to be saved. They show this sense of belonging by actively participating in their hostland's political or social spheres. They try to become involved in homeland politics, try to affect decision making in both home and host countries.

Through diaspora is an artificial and constructed phenomenon more attention is now given to the homeland state as an agent in constructing diasporas and shaping the membership of those abroad in social, economic and political spheres between homeland and host states. More and more states are constructing ties to populations abroad, and those populations are making more assertive claims for recognition of their unique status as members of cultural and political communities bridging more than one sovereign state. In the post-communist world, the liberalisation of politics and the end of Soviet domination brought renewed attention to the relationship between potential kin states and the trans-border ethnic groups created through the dissolution of multinational states and empires. And in other areas of the world, political and economic changes have encouraged states to rethink their previously informal or even exclusionary stances towards migrant populations residing abroad. While the concepts of diaspora and transnationalism are very popular in western academic researches there is a certain gap in understanding it in Ukraine. Some questions remain unresolved: why and when states increase their level of transnational engagement, who the state targets, how states create and maintain ties with those members abroad. In order to get complete picture of the role of the homeland state in shaping transnational practices we should bring the three sets of literature into dialogue with each other: the literature on diaspora, transnationalism and kin states.

Those who study the relationships of kin states with «stranded minorities» across the border have not, for the most part, adopted the diaspora terminology. Unlike migrant diasporas, external kin are the product of borders moving across populations. Migrant diasporas form gradually and voluntarily, are territorially dispersed and members often maintain the citizenship of their country of origin. «Accidental» diasporas, on the other hand, happen suddenly and largely against the will of their members, tend to be more territorially concentrated and often have the citizenship of only their new state of residence [3]. A kin-state refers to a state that shares ethnic, cultural or religious bonds with co-ethnics abroad, and in which the political actors within the state have a commitment to their well-being. Analyses of kin states and trans-border diasporas offer a wealth of historical and contemporary examples of the state's role in structuring ties to those abroad, which can aid in creating useful models of state-led transnationalism. The state of national origin is often a key player in shaping trans-border ethnic ties, particularly in cases where the homeland state is the politically and economically strongest actor in the triadic relationship between host state, homeland and trans-border minority. It is important to distinguish kin-state diaspora engagement policy and migrant-sent diaspora-engagement policy, since it makes a big difference whether the relation to an external homeland has come about through the movement of people across borders or of borders across people, and whether their situation in the «hostland» is one of recent arrivals and territorially dispersed immigrants or of a settled minority that has lived continuously in a particular territory over many generations. The most prominent examples of kin-state diaspora engagement policy provide Hungary, Bulgaria, Romania, India. Such countries as China, Mexico, Turkey actively act as a migrant-sent countries, engaging their migrant diasporas.

Diaspora engagement policies should not necessarily be seen as part of a unitary, coordinated state strategy. Rather, they form a constellation of institutional and legislative arrangements and programmes that come into being at different times, for different reasons, and operate across different timescales at different levels within home-states. The capacity of a home-state to implement diaspora engagement policies is dependent firstly on the imagined (or discursive) existence of a cohesive transnational community, based around a common, state-centric national identity, towards which policies can be directed. Secondly, it depends on the existence of corresponding governmental apparatuses within the home-state system. In other words, it can be named as symbolic nation-building and institution building. Symbolic policies discursively attempt to produce a homogenous national diaspora, with close ties of allegiance to the home-state. They comprise of a broad range of initiatives and programmes to increase emigrants' sense of belonging to a transnational community of co-nationals, and to boost the profile of the state within this community. Home-states attempting to engage with their diasporas often make rhetorical or symbolic gestures aimed at (re)including the diaspora within national population that the state claims to represent and govern. Some home-states attempt to reinforce claims of shared national identity by establishing or supporting programmes to teach national

language and history amongst diaspora populations, and prominently observing national celebrations and cultural events within diaspora communities. Home-states often play role in shaping expatriate-targeted media, communications and public relations – partly to support these general aims of producing a homogeneous population, but also to send more specific messages aimed at mobilizing expatriates in particular ways, such as to return home, to remit money, or to help advance national interests abroad. Institution-building policies furnish the state with technologies – systems and institutions – to «govern» diaspora populations. A first step for many states is the implementation of surveillance. Monitoring efforts are typically conducted through the foreign service or the immigration bureaucracy, and aim to collect statistics on which to base strategic orientations towards emigrants. This process is often not merely a way of collecting inert data, but a way of selecting actors whom it would be profitable to deal with and forming long-term relationships with these actors. Monitoring efforts frequently stimulate greater state involvement with a wider range of emigrant associations, resulting in increased consular work – in some cases to the extent that state representatives are present at most or all emigrant association events and meetings – and expansion of budgets to cope with this increased activities. A growing number of origin states have established formal diaspora engagement institutions (diaspora institutions) of various kinds, ranging state-funded quasi-governmental organisations, to councils, committees and units within origin-state legislatures and executive bodies, to fully-functioning diaspora political departments, some with ministerial-level importance. Dedicated government offices, sometimes with ministerial level competencies, are common to almost all countries that provide diaspora engagement policy. Institution building aims to construct objective capacities to realize relations of power, and symbolic nation-building policies aim to produce a relationship of communication, the extension of rights and the extraction of obligations – or the transnationalization of citizenship – constitutes the «finalized activities», or «specific effects» of the exercise of power. Insofar as transnationalizing citizenship extends «thin membership» to the diaspora, it also extends a kind of thin sovereignty over non-residents [8]. Home-states also seek to create means of empowering these diaspora-oriented institutions with governance capabilities in the absence of territorial monopolies on violence. Discussion of diaspora engagement policies usually highlights the home-state's extraction of economic and political benefits from the diaspora. The former are extracted through investment policies, while the latter are pursued by the promotion of external expatriate lobbies.

In looking at the entire universe of potential diaspora members for any given country, it becomes clear that many states cannot so easily be classified as either «ethnic kin state» or «migrant-sending state». Many states have current or historical relationships with populations in other countries for various reasons, including the redrawing of international boundaries, sporadic and voluntary dispersal and state-sponsored emigration. Some states that are usually thought of primarily as emigration states have had the potential to act as protectors of members of the national community who reside on territory that was once part of the national homeland. And many kin states also have substantial economic and political migrant populations. Some states have policies that extend to both cross-border minorities and migrant communities, but most have chosen to target only one or the other for specific purposes. The targeting reflects what the homeland state wants from its engagement with certain diaspora populations, as well as the feasibility of integrating external communities without risking tensions with other states. Shifts towards increased diaspora engagement are driven in large part by the interests and perceptions of homeland state political elites. These motives can be grouped into three main sets of interests and 'resources' represented by diasporas: the extraction of material resources for economic gain, the creation or maintenance of domestic and international political legitimacy and the utilisation of those abroad as a culturo-linguistic resource to be used in defining the boundaries of national identity. Diaspora communities are often sources of important material resources through remittances they send back to the homeland state, in the form of diaspora-led investment or by offering the homeland state expanding markets for its exports, cultural output and even a temporary labour pool. Most migrant-sending countries, like the Philippines, Turkey and many Latin American, Middle Eastern and South-Eastern European countries, rely heavily on the emigrant diaspora working in richer economies to contribute to the country's GDP. Diaspora engagement also plays an important role in political legitimation, both domestically and geopolitically. Reaching out to those abroad and establishing cross-border ties can be a way for governments and political parties to redefine the bases of their legitimacy at times of economic or political crisis, or when the sovereignty of the state is being weakened by external

forces. Maintaining the loyalty of emigrants to their home country, and thereby securing access to those communities and their resources, can be a vital «part of the process of nation-building and maintaining elite dominance at home» [1]. Populations abroad are also strategically important because of their culturo-linguistic function, particularly their role in state-building, national identity construction and cultural reproduction. The diaspora can serve prominently in the construction of national myths, which are used to legitimise nationalist political agendas and the modes of inclusion and exclusion that designate who will have access to political power and the resources of the state. External populations are often incorporated into narratives identifying forces that threaten the survival of the cultural or linguistic nation, broadly defined as extending beyond existing state borders. The continued existence of a group beyond the border that maintains its cultural identity and connections to the homeland by resisting assimilationist pressures offers a defence against fears of cultural dilution and a source of national pride. One of the main triggers for utilising the diaspora to bolster state legitimacy is political liberalisation through institutional or regime change, which subjects control over the state-diaspora relationship to more intense political contestation. The diaspora resources become prizes to be captured within the context of domestic political competition. Reframing a discourse of the nation and national identity that invokes those beyond the border can provide a unique source of legitimacy for some new political actors. They can position themselves as «nationalising elites» or as saviours of the nation who can now right the wrongs of the past [4]. Post-communist Hungary, Mexico, El Salvador, Haiti and the Dominican Republic have seen electoral campaigns spill over into diaspora communities, with party elites hoping to capture the endorsement of diaspora leaders and their formal and informal organisational networks, as well as to control the discourse of national interests and priorities by embracing the diaspora. External actors and the actions of the state in which diasporas reside can also cause shifts in the opportunity for elites to engage those abroad. If the degree of access to, and availability of, diaspora resources becomes constrained, then the homeland state is likely to increase its level of engagement. For example, if homeland state elites see that new integrationist or assimilationist policies are being put into place by host states, they may respond by trying to «pull» the diaspora back to the homeland through transnational connections and feelings of loyalty.

In order to shape these relations, states extend their sovereignty and redefine the boundaries of citizenship and membership to include targeted members of populations abroad through institutionalized packages of engagement policies. All states have available a similar toolkit of policies they can choose from in shaping relations with populations abroad. Homeland states can:

- (1) seek to change host state policies through diplomatic advocacy or treaty protections;
- (2) fund diaspora community organisations and the creation of educational, cultural, political and entrepreneurial institutions;
- (3) offer full or limited forms of political citizenship, such as voting rights, special forms of representation, dual citizenship or dual nationality;
- (4) offer full or limited forms of social citizenship through welfare state and labour market access and direct subsidies to diaspora members; or
- (5) extend the benefits of cultural and symbolic membership through rhetorical inclusion, ethnic identity cards and trans-border cultural exchanges.

The most powerful – and controversial – of these policies is the expansion of citizenship through dual nationality legislation, giving those abroad preferential access to entry and the state's political community. Kin states use «ethnizenship» for those who do not reside in the country granting the status as a form of symbolic membership and nation-building. States may allow for multiple citizenship or preferential naturalisation for ethnic kin as a form of minority protection, providing an «exit option» for national minorities facing discrimination and assimilation. In migrant-sending states, external citizenship is meant to create a relationship of rights and obligations with emigrant non-residents in order to tie potentially reluctant or increasingly distant (in time and space) populations abroad to the state or origin.

Not only in public debates but also in academic analysis, the terms diaspora and transnationalism have fuzzy boundaries and often overlap. While the term 'diaspora' always refers to a community or group and has been heavily used in history and literary studies, concepts such as transnationalism – and transnational spaces, fields and formations – refer to processes that transcend international borders and therefore appear to describe more abstract phenomena in a social science language. The term diaspora is

now applied to all forms of migration and dispersion of a people, even where no migration is involved. Due to the dominant constructivist approach diasporas are constructed bodies and the state of origin plays a key role in this process. Diaspora engagement policy can be regarded as a type of transnationalism that comes from the state – «transnationalism from above». Analyzing diaspora engagement policy four sets of arguments can be made. First, while states often utilise a rhetoric of engaging the «global nation», their policies target specific populations abroad, depending on what these populations can offer the homeland state. Depending on the type of population that is engaged states can be classified as either «ethnic kin state» or «migrant-sending state». Second, states increase their engagement with specific external populations because it serves a specific political and strategic purpose. Third, diasporas represent a set of unique cultural, material and political resources, which homeland state elites come to recognise and seek to capture. States expand the boundaries of citizenship and membership in order to co-opt and control access to diaspora resources. Finally, this new engagement involves the expansion of the political community. The development of diaspora policies is often a contested process, which can lead to a backlash against diaspora engagement and a disconnect between rhetoric and the substance of policies.

Використана література:

1. Adamson F. Constructing the diaspora: diaspora identity politics and transnational social movements / F. Adamson // *Politics from afar. Transnational diasporas and networks* / T. Lyons, P. Mandaville. – London: Hurts & Company, 2012. – С.25 - 45.
2. Bauböck R. Cold constellations and hot identities: Political theory questions about transnationalism and diaspora / R. Bauböck // *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods* / R. Bauböck, T. Faist. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010. – С.295 – 323.
3. Brubaker R. Accidental Diasporas and External "Homelands" in Central and Eastern Europe: Past and Present [Електронний ресурс] / R. Brubaker. – Vienna: IHS Political Science Series, 2000. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/19_Accidental_Diasporas.pdf
4. Brubaker R. National minorities, nationalizing states, and external national homelands [Електронний ресурс] / R. Brubaker // *IHS Reihe Politikwissenschaft*. – 1993. – № 11. – Режим доступу до ресурсу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.458.3988&rep=rep1&type=pdf>
5. Bruneau M. Diasporas, transnational space and communities / M. Bruneau // *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods* / R. Bauböck, T. Faist. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010. – С.295 – 323.
6. Faist T. Diaspora and transnationalism: what kind of dance partners? / T. Faist // *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods* / R. Bauböck, T. Faist. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010. – С. 9 – 35.
7. Gamlen A. Creating and destroying diaspora strategies [Електронний ресурс] / A. Gamlen // *International Migration Institute Working Papers*. – 2011. – No. 31. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.migration.ox.ac.uk/odp/pdfs/WP31%20Creating%20and%20Destroying%20Diaspora%20Strategies.pdf>
8. Gamlen A. Diaspora engagement policies: What are they, and what kinds of states use them? [Електронний ресурс] / A. Gamlen // *COMPAS Working Paper*. – 2006. – No. 32. – Режим доступу до ресурсу: http://essays.ssrc.org/remittances_anthology/wp-content/uploads/2009/08/Topic_19_Gamlen.pdf
9. Ionescu D. Engaging Diasporas as Development Partners for Home and Destination Countries: Challenges for Policymakers / D. Ionescu // *IOM Research Series*. – 2006. – No. 26 – 86 с.
10. Popovski V., Turner N. Blood across borders: The role of the kin-state in minority protection / V. Popovski, N. Turner // *Blood and borders. The responsibility to protect and the problem of the kin-state* / W. Kemp, V. Popovski, R. Thakur. – Tokyo: United Nations University Press, 2010. – С. 231 – 240.
11. Schiller G. N., Basch L., Blanc C.S. Transnationalism: a new analytic framework for understanding migration / G. N. Schiller, L. Basch, C.S. Blanc // *Annals of the New York Academy of Sciences*. – 1992. – Vol. 645, No. 1 – P. 1 - 24.
12. Swain A., Baser B. Stateless diaspora groups and their repertoires of nationalist activism

in host countries [Електронний ресурс] / A. Swain, B. Baser // Journal of international relations. – 2010. – Vol. 8, No.1. – Режим доступу до ресурсу: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/14820/Baser_Swain_StatelessDiaspora36-59.pdf?sequence=2

13. Udrea A. Kin-state responsibility, reparations, and extraterritorial citizenship: a comparative analysis of Romania's and Hungary's legislation on kin minorities. / Ed. Agarin T., Karolewski I.P. – London: Rowman and Littlefield International, 2015. – С. 23 – 43.

Волкова Я. О. Політика залучення діаспори: новий тип транснаціоналізму

У сучасному глобалізованому світі мільйони людей живуть за межами країни свого походження. Сьогодні майже кожна держава має свою діаспору. За останні два десятиліття кількість держав, які проводять політику залучення своєї національної спільноти за кордоном, істотно збільшилася. Зростаюча кількість досліджень, проведених численними академічними інститутами, звертає увагу політиків на роль, яку відіграють мігрантські і етнічні спільноти, а також окремі мігранти в розвитку країн походження, приймаючих країн та їх впливу на міждержавні відносини. У даній статті поєднані дві концепції - діаспора і транснаціоналізм, які мають справу з однією і тією ж категорією осіб, пов'язаних з примусовою та добровільною міграцією, розкриваються подібності, а також відмінності між ними. У статті також представлена оригінальна типологія політики залучення діаспори і викладена теоретична основа для розуміння того, чому і коли держави посилюють свою взаємодію з населенням за кордоном і які чинники впливають на здійснення політики залучення діаспори.

Ключові слова: діаспора, транснаціоналізм, мігранти, споріднене населення.

Волкова Я.А. Политика привлечения диаспоры: новый тип транснационализма

В современном глобализованном мире миллионы людей живут за пределами страны своего происхождения. Сегодня почти каждое государство имеет свою диаспору. За последние два десятилетия число государств, которые проводят политику задействования своего национального сообщества за рубежом, существенно увеличилось. Растущее количество исследований, проведенных многочисленными академическими институтами, обращает внимание политиков на роль, которую играют мигрантские и этнические сообщества, а также отдельные мигранты в развитии стран происхождения, принимающих стран и их влияния на межгосударственные отношения. В данной статье соединены две концепции - диаспора и транснационализм, которые имеют дело с одной и той же категорией лиц, связанных с принудительной и добровольной миграцией, раскрываются сходства, а также различия между ними. В статье также представлена оригинальная типология политики задействования диаспоры и изложена теоретическая основа для понимания того, почему и когда государства усиливают свое взаимодействие с населением за рубежом и какие факторы влияют на осуществление политики взаимодействия диаспоры.

Ключевые слова: диаспора, транснационализм, мигранты, родственное население.

УДК 327(73:55)

*Pavliuk O. I., Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”*

CONCEPTUAL APPROACHES OF U. S. POLICY TOWARDS THE PERSIAN GULF COUNTRIES ON THE EXAMPLE OF RELATIONS WITH IRAN

У статті досліджуються основні чинники формування політики США щодо країн Перської затоки, стратегії та механізми її здійснення на прикладі відносин з Ісламською Республікою Іран. Аналізуються концептуальні підходи політики Сполучених Штатів у регіоні Близького і Середнього Сходу. У постбіполярному світі стримування Ірану стало для США основним компонентом політики в близькосхідному регіоні. З точки зору Сполучених Штатів, це обумовлено тим, що Іран продовжує підтримувати міжнародний тероризм, прагне до експорту ісламської революції, нарощує свої військово-технічні можливості, включаючи розвиток ядерної програми, перешкоджає врегулюванню палестино-ізраїльського конфлікту. У відповідь, здійснюючи тиск на іранську економіку, США намагаються обмежити фінансові можливості Ірану спонсорувати свою протиправну активність. Автор стверджує, що стабільним і пріоритетним чинником формування політики США щодо вказаного субрегіону виступали економічні інтереси, обумовлені наявністю тут величезних енергетичних ресурсів. Найважливішим із економічних інтересів був і залишається доступ до нафтогазових запасів, а саме видобуток, переробка і реалізація арабської нафти.

Ключові слова: зовнішньополітична концепція, США, політична доктрина, Перська затока, Ісламська Республіка Іран, зовнішня політика.

In the last decades of the twentieth and early twenty-first centuries the Persian Gulf region attracted considerable attention of the leading countries primarily due to the presence of significant oil and natural gas fields. This has an impact not only on the process of price-formation in the energy market, but also has a strategic importance for international processes regionally and at the global level. Since the 1970s, oil mining and exporting Gulf countries occupy a prominent place in the global system of international relations, in the balance of military and strategic counterpoise worldwide, in the development of political, cultural and spiritual traditions of the nations in the East. This region is special because of its geographical position at the crossroads of the Middle East. Setting control over it allows influencing the political processes that concern a large territory. However, the US show a significant interest in the region that produced a strategy for a number of Gulf countries in recent decades, in particular Iran.

The acuteness of the topic of our research is determined by the fact that the scientific understanding of contemporary political processes taking place in the Middle East, a comprehensive study of US influence on these processes is not possible without consideration of the impact of the largest country of the Gulf region – the Islamic Republic of Iran (IRI). The doctrine of President George W. Bush enrolled Islamic Republic to the so-called “axis of evil”, perceiving it as one of the main sources of instability [2]. The main focus of President B. Obama’s Middle East policy concerned the problems of combating nuclear-armed Iran. So it is obvious that for the US the Gulf region remains at the forefront of the global fight with terrorism and regimes that support it.

The aim of the article is the determination of the main factors in the formation of the US policy towards the Persian Gulf, as well as strategies and mechanisms of its implementation on the example of relations with the Islamic Republic of Iran in 1970 – 2000’s. The foreign policy of the United States has always been and still is of particular interest of political scientists, historians, economists and lawyers. Among the Ukrainian researchers of the problem the works of I. M. Koval, V. V. Glebov, B. M. Gonchar, V. A. Shved, D. V. Kushnir, V. V. Grebtsov should be singled out. Among foreign researchers works of H. Kissinger, K. Katsmana, Z. Brzezinski, G. Yuldasheva, G. Sik, R. Ramasani, R. Haass, T. Flynn, M. Ledeen draw the attention. However, the US policy regarding the Gulf countries (especially Iran) has not found the proper coverage and has not become the subject of a special study in Ukrainian political science.

The US activity in the Persian Gulf in the 1970s was determined by the desire of the ruling circles

of Washington to maintain and, if possible, to increase their control over natural resources and the countries of the region. The concept of “twin pillars” on which the United States tried to implement a policy of “accommodation” in the Persian Gulf, caused the shift to Saudi Arabia and Iran’s Shah a large proportion of the burden and costs related to the implementation of the US strategy in the region [16]. Namely, based on this concept these countries had to act as instruments of US policy in the Middle East. However, development of events in the Persian Gulf forced Washington to resort to additional methods of influence, in particular, to establish relations with feudal monarchy countries, primarily the United Arab Emirates, Bahrain, Oman, Qatar and Kuwait, based on “principle of partnership” which included their economic and social development under the control of the United States.

US Secretary of State C. Vance in the early 1970s formulated the importance of the Shah of Iran in the context of US strategic interests: his leadership ensured the necessary economic assistance to countries in the region, helped to reduce tensions in South East Asia, furthered the suppression of the rebellion in Oman, supplied oil to the West, refusing to join oil embargo of Arab countries in 1973, was a major supplier of oil to Israel [9, p. 64]. Thus, the policy of “accommodation” provided the full support of the Islamic Republic of Iran and the maximum financial and material, consultative, political and military assistance from the United States.

In the second half of the 1970s, Washington made the transition from policy of adaptation to direct pressure and attempts to legitimize the “right” of US to direct military intervention in their internal affairs. Control of the Persian Gulf area during the presidency of J. Carter (1977-1981) was seen by Washington as an integral part of the global strategy. Such actions of the United States indicated the intention of the state to make an even greater emphasis on the power factor, which was reflected in the Carter Doctrine, which declared the Persian Gulf area to be of vital interest to the United States. Under this doctrine Washington expressed readiness to use all necessary means, including military force in case any outside force attempts to gain control over the Persian Gulf [10].

The United States did not support the idea of the Islamic revolution in Iran and did not want to recognize past mistakes against the IRI, linked to boycott of Iranian oil in the early 1950s and involvement of the US in the intervention in the internal affairs of the Islamic republic, which culminated in the removal of Iranian Prime Minister M. Mosaddegh from power and converting the country to shah absolutism. Washington also suspended logistics assistance, did not consider the issue of the deportation of supporters of the shah’s regime, repatriation of R. Pahlavi’s funds and did not make serious efforts to establish cooperation with the authorities of revolutionary Iran.

One of the most important stages in the history of the US-Iranian relations was the hostage crisis, when on November 4, 1979 in response to the approval of the US leadership to host the Iranian Shah for treatment, 80 Iranian students took over the US embassy in Tehran and took hostages – 52 employees of the diplomatic mission. In response, the United States first introduced economic sanctions against the IRI. President J. Carter banned US trade with the Islamic Republic and froze \$12 million, which Tehran put into US banks. In Executive Orders of April 7 and April 17, 1980 J. Carter expanded sanctions to include a ban on all trade and tourist travel between the two countries [3, p. 73].

Carter Doctrine laid the foundation of the policy of neoglobalism, the aim of which was to achieve global influence of the US, which was supplemented in the Reagan administration (1981-1988) by the deployment of military bases’ structure, the creation of the Joint Central Command and the introduction of the nuclear deterrence element in military policy in the Gulf area. R. Reagan’s policy was based primarily on the fact that the Gulf region received absolute priority in the system of American interests [14, p. 91]. In our opinion, it is due to its geo-strategic location and the presence of significant energy and transport branches.

In January 1984, the US Secretary of State J. Schulz declared Iran a country that supports international terrorism, which further limited the development of relations with this country. Since 1984, economic restrictions on trade with Iran were steadily growing. On October 6, 1987, Congress passed a special resolution and on October 29, 1987, President Reagan signed Executive Order to ban almost all types of imports from Iran. Foreign companies that, according to the US, supply technology and military goods to Iran later also became the objects of sanctions [11, p. 85].

However, if we analyze the Middle East strategy of the US in the 1980s, it can be concluded that by the summer of 1990 the US policy towards the Persian Gulf was ineffective, as any of the negotiations or any of numerous US diplomatic initiatives with any partner in the region was not

successful. Therefore, George H. W. Bush's administration (1989-1993) received the information about the Iraq's attack of Kuwait with "some relief" as it allowed the USA to move issues of the Arab-Israeli settlement into the background [1, с. 128].

During the administrations of Ronald Reagan and George H. W. Bush a list of so-called "rouge states" was formed; states that violate certain international standards, including sponsoring international terrorism, provoking regional conflicts, trying to acquire weapons of mass destruction. These states were declared the "axis of evil", to which the United States included the Islamic Republic of Iran.

After the death of Ayatollah Khomeini in 1989, and after a more pragmatic politician H. Rafsanjani came to power in Iran, the US again began discussions about possible rapprochement with the IRI. However, according to American authorities, official rhetoric is at odds with the actual actions of Iran.

Efforts of Tehran to acquire weapons of mass destruction appeared to be of the particular concern to the United States [13, p. 185]. The United States were convinced that, if to maintain a strict position towards Iran, it will have to normalize relations with the West on American terms. In addition, a greater role of Washington in Middle Eastern politics began to use natural rivals of Iran – Saudi Arabia and Iraq, which gradually turned into instruments of US policy in the region.

During the administration of W. Clinton (1993-2001) the basis of the US policy in the Gulf region was the concept of "dual containment", which included a set of economic, political and, if necessary, military measures to neutralize the negative impact on security in the region by local power centers, Iraq and Iran. The concept of "dual containment" was radically rethinking some starting points of Carter Doctrine, but the continuity of the basic points of the two concepts suggests that it is a modification of its predecessor, being a response to political changes in conditions of the regional system of international relations functioning [12, p. 14].

With the formation of independent republics in Central Asia the conservative leadership of Iran gained new opportunities to export Islamist ideology and strengthen its position in the Islamic world through the including the countries of the region in the sphere of its influence. Thus, Iran is trying to create a new power center in the Middle East by involving Central Asia and Transcaucasia [9, p. 63].

In the light of these events, on January 10, 2007 the US President George W. Bush in the State of the Union accused IRI of trying to create weapons of mass destruction, supporting terrorist organizations (Hamas, Hezbollah), supporting the Shiite militia, which arranged the attacks in Iraq and appeals to destroy Israel. [15]

After the events of September 2001 global terrorism was recognized as the main threat to the US security, and in 2002 a new concept of national security of the United States was adopted, known as the Bush Doctrine. It has become an ideological and conceptual core of US policy in the region and was further developed and specified in the strategy of "promoting democracy" in the Middle East [21].

The Iranian issue, especially after the election of Iranian President M. Ahmadinejad – the representative of the radical wing – became one of the most important and the most difficult ones for the United States in the Middle East. This is primarily due to Tehran's nuclear program, which, according to American government, aims to develop nuclear weapons, as well as Iran's attempts to become a leader not only in the Middle East but throughout the Muslim world. US National Security Strategy of 2006 clearly states that no other country poses such a threat to the US as Iran [22].

In order to fulfill its tasks concerning Iran the US make the main bet on intensifying integrated pressure against the Iranian regime. This pressure includes a wide range of activities – from the creation of powerful strike group of the US Navy with several aircraft carriers and permanent "emissions" in media reports about the alleged planned attack against Iran's nuclear facilities, to a more comprehensive sanctions regime which includes economic, financial and technological sanctions.

At the same time, the US demonstrates the increasing support of the official opposition human rights, national, cultural and other organizations; this support also includes engagement in extensive information and propagation work aimed at Iran. In addition, the United States actually managed to form a military-political alliance, consisting of eight leading Sunni Arab countries, the six member countries of the Cooperation Council of Arab Gulf States, Egypt and Jordan – "6 + 2". This alliance has a clear focus and anti-Iranian direction that is designed to prevent the spread of influence of Tehran in the Arab world, especially in the "crucial" states such as Iraq, Lebanon and Palestine.

According to the State Department in 2002, the United States spent \$1.5 million on support of

Iranian human rights, humanitarian and other non-governmental organizations. In 2006 the size of these allocations has been increased to \$10 million, and in 2007 the Congress passed a law to allocate \$75 million to development of democracy in Iran [20].

After B. Obama came to power, American foreign policy toward the Middle East has undergone some changes, in particular, it was announced that the President and the government will actively work on the final settlement of the Palestinian-Israeli conflict and the existing interdependent problems of Afghanistan and Pakistan [4, p. 7].

In this case, Iran will act as a factor of stability in the region. The newly elected president said he plans to make progress in talks with Iran's nuclear program by the end of 2009. In his Cairo speech he expressed his intention to resume dialogue with Tehran and to find approaches to solve its problems through negotiations. He promised economic assistance to the Iranians if they modify their nuclear program and stop supporting Hamas and Hezbollah [17, p. 23]. However, the proposal of Washington found no response from the Iranian leadership.

In October 2009 the plan that called for sending most of Iran's uranium to another country for enrichment was developed in Vienna by the United States, Russia and France. This could have significantly reduced the concerns about the opportunities of the Islamic Republic to create its own nuclear weapons. However, Tehran refused to accept the plan, playing for time and actively continuing its nuclear development [4, p. 9].

Unable to reach progress in the negotiations regarding Iran's nuclear program and progress towards normalization of US-Iranian relations, Barack Obama initiated the introduction of new, more stringent economic and political sanctions against Iran in 2011, thus recognizing the ineffectiveness of the US earlier strategy, which managed to cause significant damage to the US interests. In our opinion, the policy of dialogue with Iran has significantly ruined the friendly relations of the US with the Middle East countries such as Israel and the Arabian monarchies, for which the regional ambitions of Iran are a direct threat to their national security. In addition, failure to stop Iranian nuclear program significantly increased the threat of proliferation of weapons of mass destruction in the region, pushing other Middle Eastern countries to accelerate finding an adequate response to Iran, which certainly increases the potential for regional instability.

Thus, US policy in the sub-region of the Persian Gulf and the Middle East has been formed under the influence of multiple determinants of circumstances, including political, military-strategic and ideological factors and interests.

Modification of the regional policy largely concerned the relations of the US and Iran, as the "Iranian factor" has been one of the most important ones in the regional system. The dynamics of the evolution of US political thought on the role of Iran in the regional system is similar to the Middle East transitional official concepts on this issue. With some convention the following periods of evolution can be distinguished: 1) 1950-1979 – period of prevalence of the pro-Iranian sentiments. 2) 1979-1993 – drastic transformation of the perception of Iran, which is regarded as one of the main opponents of the US in the region. 3) 1993-2001 – dominance of tough anti-Iraq positions with the gradual development of a more balanced approach to the region-wide processes. 4) 2002-2012 – commitment to military intervention to solve the problem of nuclear weapons of IRI. 5) 2013-2015 – intensive negotiations to halt Iranian nuclear program and preparation to sign the agreement.

It should be noted that during the study of the US security interests in the Persian Gulf, American political scientists put forward various plans of action that have later been used by Washington in other parts of the world (in Somalia, Bosnia, Yugoslavia, Afghanistan, etc.).

Moreover, the economic interests, due to the presence of huge energy resources in this region, have been the priority and a constant factor in shaping the US policy during the studied period. The most important part of the economic interest was and remains the access to oil and gas reserves as well as production, refining and selling of Arab oil.

References:

1. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія / Рада нац. Безпеки і оборони України, Нац. ін.-т пробл. між нар. безпеки; Відп. Редактор Б. О. Парахонський. – К.: ПЦ «Фоліант», 2008. – С. 159
2. Бртерский М. В. Политика США в отношении стран «оси зла»/ М. В. Братерський // США – Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2003. – №4. – С. 39-57

3. Геттемюллер Р. Иран и американо-российское сотрудничество/ Геттемюллер Р. // Pro et Contra. – 2008. - №4. – С. 70-80
4. Захарченко А.М. Близькосхідна стратегія Б. Обама: традиції та інновації в американських підходах до регіону / А.М. Захарченко // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – 2010. - №11 (112). – С. 3-15.
5. Ініціативи Ширшого Близького Сходу і Північної Африки, 20 червня 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2005/20-06-05.html>
6. План “Дорожня карта” - единственный путь к достижению мира на Ближнем Востоке, 23 Июня 2004 [Електронний ресурс] / Цент новостей ООН. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/news/printnews.asp?newsID=2201>
7. Швед О. В. Близький і Середній Схід у контексті Стратегії національної безпеки США: висновки для України / О. В. Швед// Стратегічна панорама. – 2006. – № 2. – С. 88-97
8. Хаас Р. Новий Близький Схід [Електронний ресурс] / Р. Хаас. – Режим доступу: <http://www.centrasia.ru/newsAphp?st=1165917600>
9. Юлдашева Г. И. Ирано-американские отношения: история и современность / Г. И. Юлдашева // США-Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2008. – №3. – С. 53-71 [С. 64]
10. Cambanis T. The Carter Doctrine: A Middle East strategy past its prime, 13 October 2008 [Електронний ресурс] / Cambanis T. // The Boston Globe. – Режим доступу: <http://www.bostonglobe.com/ideas/2012/10/13/the-carter-doctrine-middle-east-strategy-past-its-prime-the-carter-doctrine-middle-east-strategy-past-its-prime/xkDcRIPaE68mFbpsUoARI/story.html>
11. Clawson P. U.S. Sanctions on Iran / P. Clawson. – Emirates Center for Strategic Studies and Research, 1997. – P. 85
12. Klare M. T. The Clinton Doctrine / T. M. Klare // The Nation. – 1999. – 1 April. – P.14
13. Lieber R. Eagle Rules? Foreign Policy and American Primacy in Twenty-First Century / Lieber R; U.S. Prentice Hall. – Pearson Education, Inc, 2002. – p. 185
14. Pratt L. The Reagan Doctrine and the Third World / L. Pratt // Socialist Register . – 1987. – March. – P. 91
15. President Bush’s Address to the Nation, 10 January 2007 [Електронний ресурс]// The New York Times. – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2007/01/10/world/middleeast/10cnd-ptext.html?pagewanted=all&_r=0
16. Ravenal E. G. The Nixon Doctrine and Our Asian Commitments [Електронний ресурс] / Ravenal E. G. // Foreign Affairs. – 1971. – January. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/24219/earl-g-ravenal/the-nixon-doctrine-and-our-asian-commitments>
17. Schenker D. Obama in Cairo: Another Step toward Rapprochement? / D. Schenker // Washington Institute for Near East Policy Watch № 1523. – 2009. - May 29. – P. 11-26.
18. Shenon P. North, Poindexter and 2 others indicted on Iran-Contra fraud and theft charges [Електронний ресурс] / P. Shenon // The New York Times. – 1988. – 17 березня. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/1988/03/17/world/north-poindexter-and-2-others-indicted-on-iran-contra-fraud-and-theft-charges.html>
19. Singh M. Broadening the U.S. Approach on Iran / M. Singh // Washington Institute for Near East Policy Watch № 1578. – 2009. – September 15. – P. 57-68.
20. Supporting Human Rights and Democracy 2005 [Електронний ресурс] / U. S. Department of State. – Режим доступу: <http://www.state.gov/j/drl/rls/shrd/2005/63942.htm>
21. The National Strategy of the United States of America, September 2002 [Електронний ресурс] / The White House. – Режим доступу: <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>
22. The National Strategy of the United States of America, March 2006 [Електронний ресурс] / The White House. – Режим доступу: <http://www.comw.org/qdr/fulltext/nss2006.pdf>
23. Zbigniew Brzezinski: How Jimmy Carter and I Started the Mujahadeen [Електронний ресурс] / Interview of Zbigniew Brzezinski// Le Nouvel Observateur. – 1998. – 15-21Jan. – p. 76. – Режим доступу: <http://consultingbyrpm.com/blog/2010/02/zbigniew-brzezinski-how-jimmy-carter-and-i-started-the-mujahadeen.html>

Pavliuk O. I. Conceptual Approaches of the U. S. Policy towards the Persian Gulf Countries on the Example of Relations with Iran

The article studies the main formative factors of the U.S. policy toward the Persian Gulf, strategies and mechanisms for its implementation on the example of relations with the Islamic Republic of Iran. The conceptual approaches of the United States' policy in the region of the Middle East are analyzed in the paper. In the post-bipolar world containment of Iran was a major component of the US policy in the Middle East. According to the United States, it is due to the fact that Iran continues to support international terrorism, seeks to export the Islamic revolution, increasing its military and technical capabilities, including the development of a nuclear program and prevents the settlement of the Palestinian-Israeli conflict. In response, making pressure on the Iranian economy, the US is trying to limit Iran's financial capacity to sponsor its illegal activity. The author argues that a constant priority factor in shaping US policy in this subregion was given to economic interests, determined by the presence of huge energy resources here. The most important economic interest was and remains the access to oil and gas reserves, such as production, refining and selling of Arab oil.

Keywords: foreign policy concept, the USA, political doctrine, the Persian Gulf, the Islamic Republic of Iran, American foreign policy.

Павлюк О. И. Концептуальное обеспечение политики США в отношении стран Персидского залива на примере отношений с Ираном

В статье исследуются основные факторы формирования политики США в отношении стран Персидского залива, стратегии и механизмы ее осуществления на примере отношений с Исламской Республикой Иран. Анализируются концептуальные подходы политики Соединенных Штатов в регионе Ближнего и Среднего Востока. В постбиполярном мире сдерживания Ирана стало для США основным компонентом политики в ближневосточном регионе. С точки зрения Соединенных Штатов, это обусловлено тем, что Иран продолжает поддерживать международный терроризм, стремится к экспорту исламской революции, наращивает свои военно-технические возможности, включая развитие ядерной программы, препятствует урегулированию палестино-израильского конфликта. В ответ, осуществляя давление на иранскую экономику, США пытаются ограничить финансовые возможности Ирана спонсировать свою противоправную активность. Автор утверждает, что стабильным и приоритетным фактором формирования политики США в отношении указанного субрегиона выступали экономические интересы, обусловленные наличием здесь огромных энергетических ресурсов. Важнейшим из экономических интересов был и остается доступ к нефтегазовым запасам, а именно добыча, переработка и реализация арабской нефти.

Ключевые слова: внешнеполитическая концепция, США, политическая доктрина, Персидский залив, Исламская Республика Иран, американская внешняя политика.

УДК 327.5:355.02

*Літвін Л. А., Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля*

МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Метою роботи є проаналізувати моделі національної безпеки провідних держав світу, вивчити досвід іноземних держав у забезпеченні ефективної реалізації національної безпеки. Розглянуті такі моделі національної безпеки держав як модель світового панування, регіонального лідерства, ядерного стримування, нейтральну і колективну моделі. Охарактеризовані особливості цих моделей. Зазначено, що вивчення особливостей світових моделей національної безпеки надасть змогу виробити оптимальну модель національної безпеки для сучасної української державності.

Також розглянуті більш конкретні можливі моделі національної безпеки України, запропоновані українськими дослідниками. Окреслені чотири варіанти стратегічного вибору можливої моделі національної безпеки для України: неприєднання / нейтралітет; європейська інтеграція без членства в НАТО (так звана «фінляндизація»); двосторонні союзи та субрегіональне партнерство; вступ до НАТО.

Зазначено, що на даному етапі розвитку національна безпека української держави не належить до вищезазначених моделей у чистому вигляді. Національну безпеку України доречно віднести до гібридної моделі. На сучасному етапі Україні необхідно чітко визначитися з моделлю національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, модель національної безпеки, національна безпека України.

Сучасні геополітичні та внутрішньодержавні процеси вимагають від держав мистецтва поєднання суверенітету й незалежності та глобалізаційного виміру міжнародних відносин, активної дипломатичної діяльності, консенсусу. Тут визначальну роль відіграє таке явище як національна безпека. Саме національна безпека слугує орієнтиром у зовнішній політиці та збереженні національної ідентичності.

Без реалізації основ національної безпеки держава припиняє своє становлення й існування як самостійний політичний інститут і актор на міжнародній арені, не можуть розвиватися та реформуватися окремі сфери життя суспільства. Конфлікт, що триває на сході України протягом останнього часу, економічна та політична нестабільність, відсутність консенсусних практик, ризику соціального вибуху є прямим свідченням того, що реалізація та збереження основ національної безпеки української держави є неефективними.

Історична світова практика надає можливість розглядати певні моделі національної безпеки, що були відпрацьовані провідними державами протягом свого розвитку. Вивчення особливостей світових моделей національної безпеки надасть змогу виробити оптимальну модель національної безпеки для сучасної української державності. В цьому полягає актуальність даного дослідження.

Метою дослідження є проаналізувати моделі національної безпеки провідних держав світу, вивчити досвід іноземних держав у забезпеченні ефективної реалізації національної безпеки.

Сучасні українські наукові школи мають певні доробки з приводу моделей національної безпеки. Так, відомий український дослідник В. Ліпкан ґрунтовно розглядає складові національної безпеки, питання управління останньою, пропонує інноваційні технології забезпечення національної безпеки. О. Коломієць аналізує концепції та моделі національної безпеки багатьох держав світу (таких як США, Великобританія, Китай, Бразилія, Румунія та інші), розглядає їх характеристики та пропонує класифікацію моделі національної безпеки країни, а також оцінку її стратегії в якості можливої загрози національній безпеці України, вивчає особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації.

Інший відомий дослідник Г. Почепцов розглядає основи національної безпеки України, інформаційну безпеку та інформаційні війни як складову національної безпеки. Фундаментальних питань національної безпеки торкаються в своїх працях і такі українські

дослідники як М. Ожеван, О. Литвиненко, О. Хилько, В. Ціватий, Л. Чекаленко та інші.

При цьому залишається відкритим питання забезпечення ефективної національної безпеки України, для чого необхідні вивчення та системний аналіз моделей національної безпеки, а також обґрунтування можливості використання певних моделей для сучасної дійсності України.

У Законі України «Про основи національної безпеки» дається визначення поняття національної безпеки: національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства, держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [1].

Модель національної безпеки можна розглядати як сукупність концептів, мотивів, а також заходів і процедур, що забезпечують той чи інший рівень функціонування національної безпеки держави.

Український дослідник О. Коломієць пропонує розглядати безпекові моделі на глобальному, регіональному та національному рівнях. У свою чергу на національному рівні безпекові моделі дослідник розподіляє на модель світового панування, регіонального лідерства, ядерного стримування, нейтральну і колективну моделі [2, с. 3].

Так, національна безпека моделі світового панування характеризується такими особливостями як: стратегія демонстрації військової потужності; адекватний рівень фінансування оборонно-безпекового комплексу; сильна економіка, високий рівень життя; відповідний рівень економічної та інформаційної безпеки; орієнтація на збереження й зміцнення домінуючих позицій; позиція «стримуючого потенціалу»; теза «хочеш миру, готуйся до війни»; реалізація програми «Партнерство заради миру»; участь у воєнно-політичних блоках; постійний моніторинг та протидія загрозам регіональній та світовій безпеці; розповсюдження власних цінностей; відповідний рівень дипломатичної майстерності; важливим інструментом реалізації національної безпеки є розвідка та контррозвідка. Модель національної безпеки світового панування притаманна таким державам як Великобританія та США.

Основним завданням національної безпеки моделі регіонального лідерства є політичне домінування в певному регіоні, а також функціонування як один із полюсів у багатополлярному світі. Стратегія національної безпеки за цією моделлю характеризується достатнім рівнем фінансування оборонно-безпекового комплексу; партнерськими відносинами з іншими державами; підтриманням високого технологічного потенціалу; підтримкою миру в регіоні; орієнтацією на демократичну та консенсусну взаємодію. Модель національної безпеки моделі регіонального лідерства притаманна таким державам як Бразилія, Франція та іншим.

Основною характеристикою національної безпеки моделі ядерного стримування є дотримання стратегії ядерного стримування. Ядерне стримування – запобігання будь-яких дій противника за допомогою загрози застосування ядерної зброї. Під заборону мається на увазі, що володіння ядерною зброєю будь-якою країною викликає страх інших і отже гарантує їй безпеку і захист від нападу агресорів. Інші характерні особливості національної безпеки за цією моделлю є тотожними з особливостями національної безпеки моделі регіонального лідерства. Модель національної безпеки моделі ядерного стримування притаманна таким державам як Китай, Пакистан, Індія та іншим (стратегії національної безпеки цих держав можна віднести також і до моделі регіонального лідерства).

Національна безпека держави за нейтральною моделлю характеризується наступними особливостями: забов'язання не втручатися в буд-які війни, не вступати до воєнно-політичних блоків, покладання на внутрішні воєнно-політичні сили, але партнерство з міжнародними організаціями та воєнно-політичними блоками; відмова від розміщення військових баз на території держави; виступ проти зброї масового знищення; партнерство та співробітництво з іншими державами; достатній рівень фінансування оборонно-безпекового комплексу; адекватний рівень економічного розвитку. Така модель притаманна Фінляндії, Швеції, Швейцарії, Австрії.

Національна безпека держав за колективною моделлю ґрунтується на ідеї загального розвитку групи держав або держав світу. Наприклад, національну безпеку таких держав як Італія й Німеччина вважають колективною в рамках НАТО та Європейського Союзу. Характерними особливостями національної безпеки держав за цією моделлю є ліберальний підхід до міжнародних відносин, глобальний транснаціоналізм, пріоритет закону над силою, апелювання до таких засад міжнародної безпеки як демократичність та колективність.

У Проекті «Стратегічний вибір: основні моделі національної безпеки та зовнішньої політики України» розглянуті більш конкретні можливі моделі національної безпеки. Представлені для порівняння чотири варіанти стратегічного вибору моделі безпеки: неприєднання / нейтралітет; європейська інтеграція без членства в НАТО (так звана «фінляндизація»); двосторонні союзи та субрегіональне партнерство; вступ до НАТО [4]. У всіх моделях за цим переліком є як позитивні, так і негативні риси. Автори Проекту схиляються до моделі євроатлантизму, але дана модель потребує довготривалої підготовки, якісних змін.

Таким чином, розглянута класифікація є досить ґрунтовною та змістовною й дозволяє зробити висновок, що на даному етапі розвитку національна безпека української держави не належить до вищезазначених моделей у чистому вигляді. Національну безпеку України, як і політичний режим, доречно класифікувати як гібридну. Так, рівень воєнно-економічного розвитку України не дозволяє віднести її національну безпеку до моделі світового панування та регіонального лідерства. Модель неприєднання для України є раціональним і ефективним вектором розвитку, але лише в тому випадку, якщо держава є об'єктивно суверенним і незалежним актором на міжнародній арені, самостійним суб'єктом прийняття рішень. Тому наразі більшість дослідників схиляється до колективної моделі національної безпеки. Модель регіонального лідерства може стати стратегічною ціллю розвитку національної безпеки. Для цього необхідно вирішити внутрішньополітичні й економічні проблеми, забезпечити територіальну й національну єдність, впровадити консенсусну модель взаємодії, забезпечити ефективність оборонно-безпекового комплексу тощо.

На сучасному етапі Україні необхідно чітко визначитися з моделлю національної безпеки в стратегічному й тактичному сенсі з урахуванням національних особливостей, ґрунтовних питань та синергетичних чинників, що є перспективою подальшого дослідження.

Використана література:

1. Закон України «Про основи національної безпеки» №964-IV від 19.06.2003 р. зі змінами від 07.08.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Коломієць О. В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації : Автореф. дис... д. політ. наук: 23.00.04 / Олег Валерійович Коломієць; Одеса, Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 38 с.
3. Коломієць О. В. Концепт міжнародної безпеки в контексті глобалізації : [монографія] / О. В. Коломієць. – К. : Вид-во КиМУ, 2013. – 427 с.
4. Ліпкан В. А. Національна безпека України : [навчальний посібник] [Електронний ресурс] / Володимир Анатолійович Ліпкан. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/368-nationalna-bezpeka-ukrani-lipkan-va.html>
5. Національна безпека Великобританії – стратегія демонстрації військової потужності [Електронний ресурс] // Військова панорама. – Режим доступу : <http://wartime.org.ua/1861-nationalna-bezpeka-velikobritaniyi-strategiya-demonstratsiyi-vyskovoyi-potuzhnost.html>
6. Ниязов Х. Национальная безопасность и национальные интересы: взгляд из Запада и США / Х. Ниязов // Гілея : науковий вісник : Збірник наукових праць. – 2017. – Вип. 117. – С. 295 – 300.

7. Сайт Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/>

8. Стратегічний вибір: основні моделі національної безпеки та зовнішньої політики України / Центр дослідження міжнародних відносин за підтримки The Black Sea Trust for Regional Cooperation of the German Marshall Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cs.cirs.kiev.ua/images/stories/2014/Strategychni_alternatyvy.pdf

Литвин Л. А. Модели национальной безопасности: опыт для Украины.

Целью работы является проанализировать модели национальной безопасности ведущих государств мира, изучить опыт иностранных государств в обеспечении эффективной реализации национальной безопасности. Рассмотрены такие модели национальной безопасности государств как модель мирового господства, регионального лидерства, ядерного сдерживания, нейтральную и коллективную модели. Охарактеризованы особенности этих моделей. Отмечено, что изучение особенностей мировых моделей национальной безопасности позволит выработать оптимальную модель национальной безопасности для современного украинского государства.

Также рассмотрены более конкретные возможные модели национальной безопасности Украины, предложенные украинскими исследователями. Указаны четыре варианта стратегического выбора возможной модели национальной безопасности: неприсоединения / нейтралитет; европейская интеграция без членства в НАТО (так называемая «финляндизация»); двусторонние союзы и субрегиональное партнёрство; вступление в НАТО.

Отмечено, что на данном этапе развития национальная безопасность украинского государства не относится к вышеупомянутым моделям в чистом виде. Национальную безопасность Украины уместно отнести к гибридной модели. На современном этапе Украине необходимо чётко определиться с моделью национальной безопасности.

Ключевые слова: национальная безопасность, модель национальной безопасности, национальная безопасность Украины.

Litvin Liliya A. National Security Models: Experience for Ukraine.

The aim is to analyze models of national security leading powers of the world to study the experience of foreign countries in ensuring the effective implementation of national security. Such models are considered national security of a model of world domination, regional leadership, nuclear deterrence and collective neutral model. The features of these models. It is noted that the study of global patterns of features will allow national security to develop an optimal model of national security for the modern Ukrainian state.

Also considered a possible model specific national security of Ukraine, Ukrainian researchers suggested. Outlined four possible strategic choice possible model for the national security of Ukraine: non-alignment / neutrality; European integration without NATO membership (so-called "finlandization"); bilateral and sub-regional partnership alliances; NATO.

It is noted that at this stage of development of Ukrainian national security state does not belong to the above models in its pure form. Ukraine's national security is appropriate to include hybrid models. At present, Ukraine needs to clearly define the model of national security.

Key words: national security, the model of national security, the national security of Ukraine.

УДК 327(438)

*Blyzniak O.A., National University of Ostroh Academy***THE EASTERN PARTNERSHIP IN POLAND'S FOREIGN POLICY**

The eastern dimension of the EU policies was implemented under the European Neighborhood Policy. Eventually, the southern and eastern dimensions emerged as well. Poland joined the discussions that arose in the light of these changes and took a clear position on the need to establish and implement an effective eastern policy of the European Union regarding the countries located to the east of its borders. Poland initiated the Eastern Partnership with the support of Sweden and tried to form a group of its supporters in the EU. At first, such an interest of Poland in its eastern neighbors was motivated more by its geographical proximity and significant historical and economic ties, but today, security has become the dominant factor. As the ideologue of the new format of relations with the EU, Poland offered the countries under the Eastern Partnership a quite ambitious cooperation project. However, such plans of this country did not always find support in the EU. During its Presidency of the EU Council, Poland managed to do much for the implementation of the Eastern Partnership. Notably, the second Eastern Partnership Summit was held in Warsaw. The implementation of the Eastern Partnership produced different views on this project in the political establishment and common citizens of Poland varying from delight to criticism. Despite some difficulties, Poland continues to view the eastern direction of its foreign policy as its priority and the one that requires its intervention, support, and resources. Taking into account the current challenges and threats, Poland is particularly interested in the stable predictable and neighborly relations with the countries of the Eastern Partnership. Thus, Poland seems to be guided by the need to ensure its own safety. The cooperation with the countries under the Eastern Partnership is strategic and refers to the national interests of Poland.

Keywords: *the Eastern Partnership, Poland, the European Union, integration, foreign policy*

The formulation of the problem. Among the countries of Central and Eastern Europe that have declared their intentions and started the integration into European and Euro-Atlantic structures, Poland clearly stated its position concerning the need to establish and implement an effective Eastern policy of the European Union (EU). At first, this desire of Poland was dictated more by the geographical proximity and historical and economic ties, but now security has become the dominant factor. Therefore, the eastern focus of Poland's foreign policy is directly related to the national interest and, consequently, is a subject of scientific interest of a wide range of researchers.

The analysis of studies and publications on the presented issue. The research of Dariusz Milczarek and Olga Barbarska is devoted to the problematic formation and implementation of the EU's Eastern policy. Mariusz Maszkiewicz has analyzed the issue of Poland's Eastern policy, its concepts, and interpretations. A Polish researcher Tomasz Stempniewski is conducting an extensive research on the proposed topic. An important contribution to the research of the issue has also made by Ukrainian scientists, including Olha Shapovalova, Oksana Dobrzanska, Volodymyr Manzhola, Tatyana Sydoruk, and others.

The setting of objectives. Despite the aforementioned political discourse, there is a need for further research of the priority policies of Poland and the EU regarding its eastern neighbors that would include the study of the new challenges and threats that Europe is facing today.

The purpose of the article is to examine the contribution of Poland to the development and implementation of the Eastern Partnership program as well as the factors that influence the country's interest in its eastern neighbors.

The presentation of main material. Poland entered the EU in 2004. The countries that were the candidates for the entry to the EU at the same time with Poland included the Czech Republic, Slovakia, Romania, Bulgaria, Lithuania, Latvia, and Estonia. Poland began to actively form a support group of its eastern neighbors. Among the aforementioned states, this country demonstrated the greatest interest in its eastern neighbors, which was influenced by the following factors:

- economic (interests in trade, investment, energy, labor market, etc.);
- political (eastern politics is a matter of national interest of Poland);
- security (being a neighbor with the post-Soviet space dictates the need to ensure security and stability in Central and Eastern Europe and Poland, in particular);

- historical (great historical ties between the countries, competence regarding areas of social life);
- status (Poland's desire to become an expert in eastern policy and the main advocate for the countries under the Eastern Partnership);
- cultural and other factors.

In 2004, the EU proposed its eastern and southern neighbors a new format of relations called European Neighborhood Policy, the Eastern direction of which eventually evolved into the Eastern Partnership. Poland initiated the latter with the support of Sweden [12, p. 13]. Having become the EU member, Poland joined the discussion of the eastern dimension of the EU policies. By that time, two vectors have become clear: Polish and German [9, p. 95]. The latter focused mainly on relations with Russia while the Polish project concerned the countries of Eastern Europe. Poland successfully used the situation for its initiative when France offered the EU to support Mediterranean Union (the so-called southern direction). This country of «Old Europe» has been against the intensification of the relations with eastern countries for a long time. However, in exchange for the support of the southern direction, France was ready to support the eastern one. At the same time, Russia caused skeptical attitude towards itself when it first provoked the armed conflict in Georgia and then found itself at the center of the so-called gas crisis in January 2009. These factors were decisive in uniting Europe, and, in March 2009, the Eastern Partnership was launched for six countries: Ukraine, Moldova, Belarus, Georgia, Armenia, and Azerbaijan. Poland as the ideologist of such format of relations with the EU offered the countries of the Eastern Partnership, the following:

- first, achieving the EU standards by the partner countries through the proposed financial projects supported by the united Europe;
- second, the signing of the association agreements;
- third, the establishment of free trade areas;
- fourth, the creation of simplified conditions for the movement of citizens and, in the future, the abolition of the visa regime;
- fifth, the support for civil society (Poland initiated the creation of the European Foundation for Democracy).

In addition, Poland believed the integration of the partner countries to the EU possible if those countries met the requirements. Finally, Warsaw offered cooperation in the education, science, and culture sectors and forecasted the development of cross-border cooperation. A special place was given to Ukraine (there was a possibility of its acquiring the EU membership in the future).

However, such ambitious plans of Poland did not always find support in the EU. The following prevented this process:

- the position of some influential EU countries (Germany, France);
- a weak and sometimes inconsistent policy of the partner countries of the Eastern Partnership;
- the ineffectiveness of the political elites in the post-Soviet countries, their corruption, and their belonging to the business community;
- Russia's political ambitions concerning the Eastern Partnership countries.

Consequently, not all ambitious ideas of the Polish-Swedish project were reflected in the final declaration of the Prague Eastern Partnership Summit (May 2009), in particular, the idea of the possibility of the full EU membership of the countries in Eastern Europe and South Caucasus [11].

Ultimately, the Polish project was significantly emasculated while the EU stated that the objectives of the Eastern Partnership should include the following:

- the development and maintenance of close neighborly relations and democracy;
- cooperation in the economic sphere (the establishment of an economic union between the parties and a free-trade area with the EU);
- energy security;
- visa liberalization;
- the reduction of the conflict in the region and prevention of any potential conflicts;
- the fight against illegal migration and corruption as well as cooperation concerning environmental protection [11].

In 2011, Poland held the Presidency in the EU Council. In the period of its chairmanship in the structure, Warsaw identified the support and promotion of the Eastern Partnership among the top priorities. Notably, the second Eastern Partnership Summit was held in Warsaw on September 29-30,

2011. Poland has spent its effort on the EU enhancing its cooperation with the EU partner countries, in particular, agreeing to include them in the EU common market, confirming the intention of establishing a visa-free regime, and enhancing cooperation in various sectors. Most importantly, the Warsaw Declaration included the increase in funding of the EU initiative and the completion of the negotiations concerning the Association Agreement with Ukraine [5, p.72]. As far as Georgia and Moldova were concerned, a compromise was reached concerning the free market. Poland initiated the creation of Business Forum of the Eastern Partnership, assisted in the organization of the 3rd Civil Society Forum, and hosted the delegations of such institutions of the Eastern Partnership as the Eastern Partnership Parliamentary Assembly (the Euronest) and the Eastern Partnership Culture Congress [5, p. 135]. During its Presidency of the EU Council, Poland organized a meeting of government officials, leaders, and experts aimed at sharing experiences in order to strengthen the sectoral cooperation.

However, the efforts of Poland were not used to the full extent by the addressees this time as well. Ukraine may serve as a great example. The ascension to power of Viktor Yanukovich and the arrest of Yulia Tymoshenko and Yuriy Lutsenko became the first factors to hinder the integration into the EU. As a result, Ukraine (and Armenia at the time) refused to sign the Association Agreement with the EU.

The implementation of the Eastern Partnership has formed different views on this project among both the political establishment and common citizens in Poland. Thus, Poles opined that the Eastern Partnership was a promising and ambitious project, the implementation of which is worth spending considerable effort, including financial resources. There were also the opposite views, the essence of which lied with the belief that the Eastern Partnership was merely a part of the European Neighborhood Policy and it was nothing more than « a colorful and optimistic language of EU documents, which are not backed by appropriate resources allocated for the implementation of the proposed idea of the Eastern Partnership» [4, p.171]. The supporters of the Eastern Partnership included two most influential parties of the Polish Sejm: «Law and Justice» and «Civic Platform» Both political parties have expressed support for the integration intentions of the countries under the Eastern Partnership and approved the need for reforms in these countries. At least, that was the case before the latest elections to the Polish Sejm.

Poland held parliamentary elections on October 25, 2015, and the party called «Law and Justice» led by Jaroslaw Kaczynski won. The opposing party, «Civic Platform» was led by Eva Kopacz. In the spring of that year, the presidential elections were held as well, and the representative of «Law and Justice» party, Andrzej Duda, won. For the first time in the country, a one-party cabinet comprised of «Law and Justice» members was established while the dominant party in the parliament the same one; thus, the legislative and executive power became concentrated in the hands of one political force [1, p.1]. After the presidential and parliamentary elections, a number of factors appeared indicating that the support expressed by Poland concerning the Eastern Partnership would be declarative. The reason for that was that after the elections in 2015, Poland acquired the most anti-European parliament since at least three parties out of the five parties that formed it can be considered Eurosceptic [7, p.1]. The «Law and Justice» party, and especially its leader, does not always find and use diplomatic methods to their full extent or compromise, which is evident from the not entirely peaceable relations with Brussels. Therefore, the following question remains unanswered: Will Poland be able to lobby for the interests of the Eastern Partnership in the EU actively and effectively?

Though the «Civic Platform» party remains the largest supporter of European integration, it is gradually losing its position and is unlikely to actively influence the situation. The third influential political force in the Sejm is the party «Kukiz'15», the head of which is a rock musician Pawel Kukiz. It is considered the most skeptical toward the EU party. The party's candidates signed a special State contract pledging to strive for the independence of Poland from the EU among other things [7, p.1]. The famous Polish «People's Party» is not very encouraging either and despite their «respected political age» is losing voter support. The party has repeatedly drawn the attention of Poles to the losses in the agricultural sector because of the association with Europe and the negative impact of the EU's relations with Russia meaning the losses caused by the sanctions against Russia as well as the ban on importing goods produced by the EU initiated by Russia. The Peasant Party may use a somewhat skeptical attitude toward the EU to stay in the political arena and enlist the support of the ruling party

The «Nowoczesna» («modern») party may be counted as one of the supporters of European integration. It was elected to Parliament for the first time. Therefore, its main task is likely to be the

strengthening of its positions, although the party considers the preservation of Poland's pro-European course its priority.

This configuration of political forces in Poland exists today. The situation was aggravated by the large-scale political protests of Poles in late 2016. Therefore, it is difficult to predict what will happen to the Eastern Partnership project: will the project initiated and ardently supported by Poland continue to have the same support in the future?

Among the countries of the Eastern Partnership, Ukraine is of particular interest of Warsaw, despite a number of problematic aspects concerning common historical past, which surface from time to time, and the active work on the project continues. The evidence includes signing a joint statement regarding the results of the 9th session of the Parliamentary Assembly of Ukraine and Poland, which took place in Lviv on December 3, 2016 [10]. The parties recognized the important role of the parliaments of both countries in the development of bilateral relations and strategic partnership. Warsaw once again emphasized the illegality of the annexation of the Crimea and condemned Russia's hybrid war against Ukraine. Polish political leaders called for the coordinated policies of European states regarding the aggressor and for the continued sanctions against it. Polish diplomats supported Kyiv's need to restore its territorial integrity and to continue its integration into the European and Euro-Atlantic structures.

In addition, the parties declared the following intentions:

- to promote the issue of the historical past in order to enhance the atmosphere of friendship and historical reconciliation;
- to support the bilateral activities of Youth Exchange Council and provide the opportunity in the budget's framework;
- to contribute to the creation of Polish-Ukrainian Center for Cooperation;
- to focus on the prospects of the cooperation of the Carpathian region countries under the Eastern Partnership;
- to advise Customs and Border Protection to ensure collaboration of the checkpoints for citizens and transport to pass.

On the eve of the signing of the joint statement, the President of Ukraine Petro Poroshenko visited Poland. The meeting took place in Warsaw on December 2, 2016. The parties discussed the issues related to security, common historical past, and ethnic communities living on the territories of both countries and emphasized the priority of good-neighborly and friendly bilateral relations [3]. The result of the negotiations included the recognition of the need to enhance and expand bilateral cooperation as well as the confirmation of good will giving a joint assessment of the common events of the past among other things.

In 2016, the Ministry of Internal Affairs and Administration of Poland formed the list of national and ethnic minorities to support. The lion's share of the funds (approximately UAH 100 million) was planned for Ukrainians [15].

Poland's support of the Eastern Partnership was evidenced with the delegation of the funds from the Fund's Foreign Aid. This Fund in cooperation with the International Solidarity Foundation aids the areas affected by the antiterrorist operation in Ukraine. The fund allocated over PLN 1 million, and half of that amount was spent on repairing damaged schools and their equipment. Moreover, PLN 50,000 was spent on supporting the center where children from Donbas spend their holidays [8]. Most importantly, it was Poland who chose the objects for funding taking into account the state of educational and training institutions and the number of refugee children who attended them. Such initiatives allowed repairs the schools Kamyane, Studenok, and Oskol.

Furthermore, Poland has been helping Ukraine financially since the beginning of the war opting for various forms of assistance. They include the delivery of clothing, medical supplies, food, hygiene and other products to the front. In 2014, the Multinational Military Brigade was created composing of the representatives of the Armed Forces of Ukraine, Poland, and Lithuania (LytPolUkrbryh). The international military formation, two out of three members of which are the members of NATO was established to enhance the relations between the countries, the exchange of military experience, and technical developments in the military sphere as well as to support and improve the security in the region. Presently, the brigade, which is stationed in Lublin, includes 18 Ukrainian soldiers. In December 2015, during the meeting of Defense Ministers of Poland and Ukraine in Kiev, the Polish counterpart

Antoni Macierewicz said that «Ukraine is a strategic partner of Poland and its absolute priority» [6]. At the same meeting in Kiev, the Defense Ministers of Ukraine, Poland, and the Baltic states signed the agreement on enhancing cooperation in the military sector.

Another meeting of Defense Ministers Antoni Macierewicz (Poland), Stepan Poltorak (Ukraine), and Juozas Olekas (Lithuania) is scheduled on January 25, 2017. The event is to be held in Lublin, and it is planned that the leaders will discuss a number of pressing issues, including the security situation in the region and the political-military cooperation of the countries [6]. It is believed that the meeting will help to enhance military cooperation between the three countries and attract additional technical, information, and material resources, which is significant in the light of the ongoing armed conflict in Ukraine.

In addition, Poland supports a number of other projects associated with various spheres of life. Concerning the cooperation between Polish and Ukrainian non-governmental organizations, there are more than 10 different projects that apply to the countries of Eastern Europe, Caucasus, Central Asia, and even West Africa. The aims of the created funds, forums, and institutes include the following:

- to attract investments for the development of local communities;
- to promote the knowledge and positive image of Poland's eastern neighbors and the EU;
- to monitor the migration issue, support volunteering;
- to support educational projects, spread the ideas of democracy and democratic institutions;
- to develop international cooperation;
- to increase the public's access to new information technologies, to enhance education;
- to promote cooperation in the sphere of culture, etc. [2].

Such organizations include the Forum of Young Diplomats (Warsaw), the Foundation Education for Democracy (Warsaw), the Casimir Pulaski Foundation (Warsaw), Stefan Batory Foundation (Warsaw), Robert Schuman Foundation (Warsaw), the Foundation Institute for Strategic Studies (Krakow), the Eastern Initiatives Institute (Krakow), and several other groups [2].

In the framework of the cross-border cooperation with Ukraine and Belarus, Poland acts through the established Euroregions, "Bug" and "Carpathian," and supports partnerships. This form of relationship is consistent at the local level for partnership since the agreements are reached between Polish and Ukrainian provinces that are located on the border line and cover Volyn, Rivne, Ternopil, and Lviv oblasts as well as the cities within those units. In fact, Ostroh is in the partnership with the sister cities Sandomierz and Bierun. The positive impact of such transactions is not only the continuous exchange of experience in local governing but also the increase in local revenues and investments in the region.

Poland is actively involved in various educational programs; in particular, it promotes, finances, or provides co-financing of competitions and scholarship programs for pupils, students, and post-graduate and doctoral students. Only in 2010-2011, about a hundred different projects were realized in the countries under the Eastern Partnership [13, p. 39].

Poland is directly funding the following scholarship program for the Eastern Partnership countries:

The Stefan Banach Scholarship Programme (humanities, natural sciences, engineering, agriculture, veterinary sciences, economic, theology, law, and other disciplines);

The Ignacy Lukaszewicz Scholarship Programme (relatively the same range of problematic areas);

The East European Studies Scholarships in the University of Warsaw [14].

In addition, the Polish side provides the funds for such programs as Stanislaw Tolpa Scholarship, Lane Kirkland Scholarship as well as for the foundations Semper Polonia and Gaude Polonia.

Thus, the projects supported by Poland suggest that the Eastern Partnership remains an important area of Warsaw's foreign policy. When comparing Poland to the other EU countries in terms of resources and the level of its assistance to the partner countries, it becomes clear that these costs are significant and concern many spheres of life in the countries under the Eastern Partnership. Traditionally, Poland's priority is Ukraine.

Conclusion. Having integrated into the EU, Poland has not only initiated the establishment of the Eastern Partnership but also tried to form a group of its supporters in the EU. Gradually consolidating its positions, the country began to use its influence to support this project. There are a number of factors, including history, status, and economy, that influence such interest of Poland in the countries located to

the east of its borders. Given the current challenges and threats, Poland is particularly interested in the establishment of stable predictable and neighborly relations with the countries of the Eastern Partnership. One can say that today, Poland is guided by the need to ensure its own safety. The cooperation with the countries under the Eastern Partnership is strategic and refers to the national interests of Poland. Poland attaches a special importance to the relations with Ukraine. It seems that the Eastern Partnership is Poland's offspring that has been born, developed and continues to receive praise and love. This project receives much criticism as well, even from Poles. However, despite some difficulties, Poland continues to consider the eastern direction of its foreign policy a priority, which requires the country's intervention, support, and resources. Moreover, as it was rightly put by M. Maskiewicz, the Eastern Partnership became the «product with a Polish trademark» [4, p.22].

Використана література:

1. Бабакова О. Польща, яку не впізнати. Що змінилося за рік у сусідній країні / О. Бабакова // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/11/21/7057742/>. – С.1 – 2.
2. База даних польських NGO, що зацікавлені в реалізації проектів в Україні // Режим доступу: http://www.luck.ms.gov.pl/uk/wspolpraca_dwustronna/ngo/
3. Візит Порошенка до Польщі. Про що президенту варто говорити та про що промовчати // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/11/30/7058221/>
4. Машкевич М. Східна польська політика у ХХ – на початку ХХІ ст.: концепції та інтерпретації / М. Машкевич. – К.: Ніка-Центр, 2015. – 312 с.
5. Мільчарек Д. Східний вектор зовнішньої політики ЄС: Здобутки та проблеми / Д. Мільчарек, О. Барбурська. – Львів: Растр-7, 2016. – 156 с.
6. Міністри оборони Польщі, України і Литви обговорять військову співпрацю <http://www.polaradio.pl/5/38/Artykul/237604>
7. Панченко Ю. Польща антиєвропейська / Ю. Панченко // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/10/28/7039990/>. – С.1 – 3.
8. Польський центр міжнародної допомоги та Фонд міжнародної солідарності допомагають ремонтувати школи // Польське радіо для закордону. – Режим доступу: <http://monitorpress.info/.../18258-polskyi-tsentr-mizhnarodnoi-dopomohy-ta-fond-mizhna>
9. Сидорук Т. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства. Монографія / Т. Сидорук. – Львів: ПАІС, 2012. – 444 с.
10. Спільна заява парламентської асамблеї України та Польщі // Polonews. – Режим доступу: <http://polonews.in.ua/polityka/89995-89995-/>
11. Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_437
12. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / І.Ф.Газізуллін, М.М.Гончар, О.В.Коломієць та ін.; за ред. В.Мартинюка. – К. : Агентство «Україна», 2009. – 84 с.
13. Milczarek D. Polska jako kreator polityki wschodniej Unii Europejskiej / D. Milczarek // Studia Europejskie. Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego. – Warszawa, 2015. – № 4 (76). – S. 27 – 48.
14. Programy stypendialne // Режим доступу: <https://www.polskapomoc.gov.pl/Programy,stypendialne,1949.html>. – С. 1 – 3.
15. W 2016 roku Polska wyda najwiecej pieniędzy na Ukraińców // Polonews. - Режим доступу: <http://polonews.in.ua/polityka/82782>

Близняк О. А. Східне партнерство у зовнішній політиці Польщі

Стаття присвячена внеску Польщі у формування та реалізацію Східного партнерства. Проаналізовано причини зацікавленості Польщі країнами, що розташовані на Схід від її кордонів. Визначено особливості польсько-шведського проекту Східного партнерства та фактори, які не дозволили реалізувати його у повній мірі. Прослідковані позиції впливових польських політичних партій та їх вплив на реалізацію Східного партнерства у сучасних умовах. Досліджено польсько-українську співпрацю, як пріоритетну, у рамках вказаної ініціативи ЄС.

Ключові слова: Східне партнерство, Польща, Європейський Союз, інтеграційні процеси, зовнішня політика.

Близняк О. А. Восточное партнерство во внешней политике Польши

Статья посвящена вкладу Польши в формирование и реализацию Восточного партнерства. Проанализированы причины заинтересованности Польши странами, расположенными к востоку от ее границ. Определены особенности польско-шведского проекта Восточного партнерства и факторы, которые не позволили реализовать его в полной мере. Прослежены позиции влиятельных польских политических партий и их влияние на реализацию Восточного партнерства в современных условиях. Исследована польско-украинское сотрудничество, как приоритетную, в рамках указанной инициативы ЕС.

Ключевые слова: Восточное партнерство, Польша, Европейский Союз, интеграционные процессы, внешняя политика.

УДК 327:32.1:001.361

**Чупрій Л. В., Центр соціально-політичних досліджень «Генега»;
Національний авіаційний університет**

ВІДРОДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «МІЖМОР'Я» В КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ

В статті аналізуються основні зовнішньополітичні вектори Української держави: євразійський, європейський, південно-східний. Акцентується увага на розробці південно-східного геополітичного напрямку шляхом практичного втілення концепту «Міжмор'я» в умовах посилення міжнародних викликів. Ідею створення балто-чорноморського союзу підтримувало ряд українських та зарубіжних діячів: Йозеф Пілсудський Зігфрід Мейєровіц, Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Тадеуш Голушко, Владислав Сікорський, Ярослав Качинський інші.

Зазначається, що реалізація проекту «Міжмор'я» матиме значні геополітичні, економічні та соціокультурні переваги. Міцний альянс незалежних держав Центральної і Східної Європи став би адекватною відповіддю на експансію агресивної євразійської імперії, що є небезпечним для всіх країн Європи, але особливо для України, так як російські геополітики намагаються заперечити існування незалежної Української держави, акцентуючи увагу на тому, що її виникнення було випадковим.

Ключові слова: геополітика, Балто-Чорноморський союз, Міжмор'я

Актуальність проблематики

В умовах посилення міжнародних викликів, перед обличчям російської агресії, поширенням ідей «російського міра», актуалізується питання щодо більш ґрунтовного дослідження і практичного впровадження концепту «Міжмор'я», що сприятиме формуванню потужного геополітичного союзу країн Центральної та Східної Європи (Польща, Україна, Литва, Латвія, Естонія та ін.), в якому Україна буде відігравати важливу роль, що стримуватиме великоросійські імперські амбіції.

Мета статті: проаналізувати геополітичні, економічні та соціокультурні наслідки створення Балто-Чорноморського союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичним підґрунтям політологічного аналізу забезпечення регіональної безпеки у Балто-чорноморському регіоні стали праці вітчизняних та закордонних вчених та політологів Н. Арбатової, А. Дацюка, К. Бака, Л. Вардомського, Р. Грінберга, В. Дергачова, А. Зленка, В. Іщука В. Копійки, Р. Ларссона, Є. Ленського, В. Манджолі, Ю. Матвієвського, Б. Парахонського, Г. Перепелиці, А. Русаковича, І. Тишкевич, А. Суздальцева, М. Стрежнева, Т. Татаренко, П. Циганкова, Г. Шелест, Т. Шинкаренко, Г. Яворської.

Останнім часом ідея створення проекту «Міжмор'я» активно обговорюється в науковому та політичному дискурсі. Ця проблематика піднімалася під час зустрічі польського Президента з Петром Порошенком на міжнародному саміті країн Європейської співдружності. Польський президент Анджей Дуда зазначив у розмові для Польського пресового агенства (Polskaagencja Prasowa): «Я обмірковую ідею створення партнерського блоку держав від Балтійського до Чорного та Адріатичного морів»[1]. Слід відмітити, що під час 70-ї сесії Генеральної асамблеї ООН відбулася перша зустріч країн регіону Адріатичного, Балтійського і Чорного морів. Тепер зроблені нові кроки, спрямовані на об'єднання цих держав. Ці ідеї також підтримував польський експрезидент Лех Качинський, який у 2008 році виступав за створення коаліції Польщі, України, Литви, Латвії, Естонії для політичної підтримки Грузії в умовах військової агресії з боку Росії. Відомі польські активісти Єжи Гедройц, Юліуш Мірошевський і український дослідник Богдан Осадчук на сторінках паризького культового часопису «Культура» також доводили важливість для Польщі підтримки незалежності України та створення міцного союзу між ними.

Реалізація проекту «Міжмор'я» матиме значні геополітичні, економічні та соціокультурні переваги. Сильні і незалежні Польща, Литва, Україна, інші країни регіону могли б створити регіональний союз, який базуватиметься на кращих зразках історичної спадщини європейської Київської Русі, Великого князівства Литовського і Речі Посполитої. В сучасному геополітичному

становищі це могло би стати надзвичайно цінною ініціативою. Міцний альянс незалежних держав Центральної і Східної Європи став би адекватною відповіддю на експансію агресивної євразійської імперії, що є небезпечним для всіх країн Європи, але особливо для України, так як російські геополітики намагаються заперечити існування незалежної Української держави, акцентуючи увагу на тому, що її виникнення було випадковим. Головний ідеолог «російського міра» А. Дугін зазначає: «Існування України в нинішніх кордонах і з сучасним статусом «суверенної держави», - пише Дугін, - рівнозначне завданню жахливого удару по геополітичній безпеці Росії, рівноцінне вторгненню на її територію. Подальше існування унітарної України не припустиме. (...)Ця територія повинна бути поділена на кілька поясів, відповідно до геополітичних та етнокультурних реальностей [2]. Суверенітет України є настільки негативним явищем для російської геополітики, що, в принципі легко може спровокувати збройний конфлікт. (...) ...факт існування «суверенної України» є, на геополітичному рівні, оголошенням Росії геополітичної війни» [2]. Відтак Російська Федерація всі зусилля направляє на те, щоб залишити Україну в своїй орбіті і досягнути домінування в Центральній та Східній Європі. Ще З. Бжезинський зазначав, що Російська Федерація без України не зможе стати імперією. Відтак міжнародне співтовариство за жодних умов не повинно дозволити Росії досягнути домінування в Центральній та Східній Європі.

Визначаючи практичні аспекти реалізації даної ідеї, потрібно розглянути основні зовнішньополітичні вектори Української держави. Це євразійський (Росія, СРСР, СНД), європейський (Польща, Західна Європа, США) та південно-східний (Балкани, Візантія, Туреччина, країни Сходу) напрямки, навколо яких складаються відповідні парадигми зовнішньополітичного мислення. Всі вони мають досить глибокі історичні корені й зумовлені низкою геополітичних чинників, що свідчить про їхню об'єктивність та важливість для існування держави.

У термінах класичної геополітики євразійська модель втілює так званий «телурократичний принцип» (сухопутна потуга із стійкістю провідних рис цивілізації, соціальних традицій, етичних настанов), а євроатлантична модель – «таласократичний» (морської потуги з динамічним розвитком, ринковими взаєминами, індивідуальною ініціативою, етичною гнучкістю тощо). Південно-Східне коло орієнтацій пов'язують з дією принципу «межі» (берегової лінії, зони зіткнення перших двох принципів)[3].

Не вдаючись до критики основ такого бачення структури геополітичного простору, а лише користуючись термінологією класичної геополітики, можна напевно визначити місце України як «цивілізацію межі». Це давало Україні і значні переваги і великі проблеми. Саме за українські території чи за вплив на них постійно велася боротьба потужних світових гравців. Довгий час українські території перебували під впливом Російської імперії, яка нав'язувала нам євразійські цінності патерналізму, авторитаризму, етатизму, що значно сповільнювало їхній розвиток. Після отримання незалежності певна частина українського населення підтримувала проросійські орієнтації. І лише останнім часом збройна агресія Росії на сході і півдні країни чітко проявила істинне обличчя російської влади, яка всіма можливими засобами, навіть самими ганебними, намагається повернути свій геополітичний вплив на Україну. Відтак на даному етапі євразійський геополітичний вектор для України не є актуальним. Переважаюча більшість населення України вибрала європейські цінності і успішно рухається в бік євроінтеграції. Здебільшого успішно реалізуються основні пункти Угоди про асоціацію Україна -ЄС. Зокрема повним ходом йде підготовка до введення безвізового режиму для України з боку Європейського Союзу. але, не зважаючи на потужні євро інтеграційні прагнення українського народу, потрібно реально оцінювати шанси України стати членом Євросоюзу. Україні потрібно провести цілий ряд заходів, виконуючи вимоги Євросоюзу, серед яких ключовими є: подолання корупції, кодифікація вітчизняного законодавства до вимог Євросоюзу, реформування судової системи, модернізація ключових сфер суспільного життя інше. Крім того Євросоюз зіткнувся з цілим рядом сучасних викликів: терористичні загрози, міграційна проблема, економічні проблеми в деяких країнах Євросоюзу, що відсуває питання вступу України в Європейський Союз. В цих умовах актуалізується питання щодо формування потужного Балто-Чорноморського союзу, який буде стримувати імперські амбіції Російської Федерації.

Аналізуючи економічні переваги створення Балто-Чорноморського союзу, слід

зазначити, що економіки цих країн досить добре доповнюють одна одну. Експерт Ігорь Тишкевич проаналізував експортні можливості економічної взаємодії таких країн як Україна, Білорусь, Польща, Литва, Словацька Республіка, Румунія[4]. І в цих країнах практично не спостерігається перекриття експортних технологій. Тобто в разі подібної кооперації така «спільна економіка» за своєю складністю і перспективами розвитку перевищує можливості економіки Німеччини.

Якщо аналізувати економіки країн Міжмор'я за Індексом комплексності економіки (Economic Complexity Indicator (ECI))¹, то за 2014 ЕСІ Германії дорівнює 1.922, Чехії 1.673, Польщі 0.93, Білорусі 0.88, України 0.52[5].

Аналіз можливостей країн Міжмор'я за рівнем стійкої конкурентної переваги (RCA)². показує ще більш перспективну ситуацію. Країни Міжмор'я мають високі показники конкурентоспроможності. Тобто країни регіону мають технології і товари з надзвичайно високою конкурентною перевагою практично у всіх областях. Це складні технології, товари з високою доданою вартістю. І для порівняння Німеччина. Найбільша економіка Європи в категорії високотребованих технологій вже поступається «потенційному союзу» країн Міжмор'я[5].

Розглядаючи історико-культурні аспекти відродження Балто-Чорноморського союзу слід зазначити, що вперше договір щодо його створення був підписаний у серпні 1919 року на конференції під Ригою. Підписи під документом поставили делегації Латвії, Литви, Фінляндії, Естонії, польські та українські представники.

Значний вклад у розробку програми розвитку країн Міжмор'я вніс глава МЗС Латвії Зігфрід Мейеровіц. Програма містила плани оборонного союзу, інтеграції економічних систем, спільну банківську та монетарну політику, політичну конвенцію про взаємну підтримку та спільну зовнішню політику, забезпечення вільного шляху від Балтійського до Чорного морів.

Аналізуючи історичні аспекти проблеми, слід зазначити, що дана концепція розроблялася на початку ХХ століття українськими, литовськими, польськими дослідниками та політиками. Активним її прихильником був Йозеф Пілсудський. Перший маршал Польщі розумів, що безпека його країни значною мірою залежить від створення альянсу сильних незалежних держав, які мали виконували функцію «санітарного кордону» між Польщею і Росією і могли б зупинити російську експансію на захід. Стратегічною метою Пілсудського було формування геополітичного союзу незалежних країн між Балтійським, Адріатичним, Чорним і Каспійським морями. Пілсудський прагнув створити федерацію Польщі, України, Литви, Латвії, Естонії, Білорусії, Чехословаччина, Угорщини, Румунії, Югославії а також, можливо, Фінляндії, яка мала б опиратися також на три кавказькі республіки – Азербайджан, Грузію та Вірменію. Об'єднання цих країн в одному геополітичному союзі створило би в Європі територіально зміцнену спільноту. Ключовим елементом цього союзу повинна була стати незалежна Україна. Тому глава польської держави навесні 1920 року вирішив відновити і посилити незалежну, дружньо налаштовану до Польщі Україну. «Не варто мати ілюзій: навіть якщо ми підпишемо мир, ми завжди залишимося цілком для атак з боку Росії», - казав Пілсудський в інтерв'ю газеті *Kurier Rogannu* після перемоги над більшовиками у Варшавській битві 1920 року [6]. Концепцію Міжмор'я доповнювала інша геополітична доктрина Пілсудського – Прометеїзм. За задумом Пілсудського, Річ Посполита повинна була стати ядром конфедеративної держави, що збрала б, з одного боку, всі європейські "осколки" Російської імперії – від Фінляндії до Азербайджану, а з іншого – все європейське неросійське слов'янство – від Дону до Балкан.

¹ ЕСІ (Індекс комплексності економіки) – показник виробничих характеристик економіки країни, що пояснює економічну систему (не суми її частин) в цілому з точки зору експорту та взаємозв'язку з іншими країнами торговельними партнерами, а також різноманітність та комплексність експорту даної країни. Він є високим, якщо є явна конкурентна перевага в виробництві і експорті великої кількості товарів

² Цей індекс дістав назву *RCA* у зв'язку з тим, що такий аналіз робиться на основі фактично наявного експорту певних товарів з даної країни. Згідно з цим індексом, якщо значення показника є вищим за 1, то країна має порівняльні конкурентні переваги в торгівлі даним товаром, тобто є конкурентоспроможною. Це означає, що експорт товару є вищим, ніж очікувалося з урахуванням даних про його затребуваність у загальному обсягу експорту даного регіону.

Розуміння спільних польсько-українських інтересів підштовхнуло Пілсудського на підготовку київського наступу польсько-українських військ на більшовиків. Перед початком операції у Пілсудського було декілька сценаріїв. Найбільш бажаний мав би закінчитися повним розгромом більшовицької Росії, але його здійснення було можливе лише за умови допомоги з боку незалежної Української держави, оскільки позбавлена України, Росія не становила б загрози для Польщі та Європи. Якби цей сценарій втілювався в життя, Друга Річ Посполита отримала б цінного союзника на сході і відгородилася б від агресивної Росії надійним «санітарним кордоном» [6]. Але, на жаль, Незалежна Україна впала під ударами більшовицьких військ.

В подальшому польські націонал-демократи відкинули ідею конфедеративного зв'язку Польщі з Білорусією, Литвою та Україною. Навпаки, вони прагнули поділити ці території з Росією і полонізувати свою частку. Міжвоєнна польська присутність на «східних кресах» лишила по собі сумні спогади, які остаточно перекреслили спільне минуле. В 30-х роках ХХ ст. Пілсудський провів також далеко не проукраїнську політику, керуючись тільки захистом національних інтересів Польщі. Зокрема урядом Польщі на чолі з Пілсудським проводилася політика пацифікації «умиротворення» українського населення.

Проте ідея «Міжмор'я» розвивалася і в наступні роки. Наприкінці 30-х років польський міністр іноземних справ Юзеф Бек (Józef Beck) намагався модернізувати ідею Пілсудського, пропагуючи в дипломатичних колах «Третю Європу» – союз Польщі, Румунії і Угорщини.

Наприкінці 30-х років пророчі ідеї Пілсудського, що без вільної України не буде вільної Польщі, також стали реальністю. В 1940 році в Катині, радянським НКВД була розстріляна еліта польської держави. Не пройшло й 20 років (після падіння України і поразки ідеї Балто-Чорноморського союзу) як Польща втратила свободу. В усій Східній Європі почалися темні десятиліття неволі.

Під час Другої світової війни концепцію альянсу країн, розташованих на узбережжях Балтійського, Чорного і Адріатичного морів, відродив польський генерал Владислав Сікорський (Władysław Sikorski), який в 1942 році ініціював дискусію між грецьким, югославським і чехословацьким урядами в екзилі. Сікорський вважав, що післявоєнна Центральна Європа повинна стати політично впорядкованим простором національних держав, об'єднаних за принципом конфедерації. Але ця концепція не була схвалена союзниками по антигітлерівській коаліції, а Москвою вона розглядалася як загроза. На жаль, прихильники ідеї Міжмор'я, прометеїзму і польсько-українського союзу гинули під час замахів (Симон Петлюра, Тадеуш Голувко (Tadeusz Hołowko), Владислав Сікорський, Ярослав Качинський (Jarosław Kaczyński)).

Лише після проголошення у 1991 р. незалежності України настав новий етап. Так у 1992 році, після повалення комунізму в Польщі (1989) та СРСР (1991), ідея Міжмор'я була втілена в якості офіційної геополітичної концепції на IV з'їзді Конфедерації Незалежної Польщі (KPN) – радикальної партії національно-визвольної орієнтації, яка була заснована в 1979 році у Варшаві. У 1993 р. український Інститут трансформації суспільства розпочав дослідження потенційних можливостей і переваг балто-чорноморського партнерства. В липні 1994 в Києві було підписано угоду між 15 партіями шістьох країн (Польщі, України, Литви, Білорусії, Латвії та Естонії). Конгреси Ліги партій країн Міжмор'я відбулися в 1995, 1996 і 1997 роках. Була спроба започаткувати видання власного інформаційного бюлетня (вийшло два номери) [7].

Про необхідність балто-чорноморського співробітництва за участю України заявив колишній президент Литви Альгірдас Бразаускас на саміті 1997 р. у Вільнюсі. Саме під час головування цієї країни в Раді держав Балтійського моря (РДБМ) було досягнуто консенсусу щодо участі третіх сторін, зокрема України, у діяльності цієї організації. Найближче до реалізації подібного проекту в рамках організації міжнародного співробітництва був так званий проект Каспійсько-Чорноморсько-Балтійського енерготранзитного простору (КЧБП), який пророблявся у 2007-2008-му роках за ініціативою тодішніх президентів України і Польщі В.Ющенко і Л.Качинського. Його підтримали всі Балтійські країни, Азербайджан і Грузія. Проявили інтерес Туреччина, Румунія. На жаль, тоді проект не вдалося реалізувати. Ці ініціативи поступово загальмувалися за часів Януковича і Україна знову опинилася перед дилемою: Схід чи Захід, а чи «сіра зона» між ними.

Україна сьогодні обрала євроінтеграційну стратегію, але це не перешкоджає реалізації «чорноморської орієнтації», яка відповідає нашим національним, безпековим і економічним інтересам. Саме на Півдні, в Азії і Африці ми можемо бути конкурентоспроможними, знайти друзів і нові джерела енергії. Практичним втіленням ідей творців «Чорноморської доктрини», на нашу думку, стали ОЧЕС та ГУАМ, у яких Україна могла б відігравати набагато значнішу роль. На наш погляд, «чорноморська орієнтація» для нашої країни залишається актуальною і не вступає в суперечність ні з нашою європейськістю, ні з членством Туреччини в НАТО, бо, врешті, Туреччина теж є частиною Європи, а Україна намагається інтегруватися з НАТО та ЄС. Разом з Польщею та Туреччиною ми можемо забезпечувати стабільність у Чорноморському регіоні, впливаючи на весь Близький Схід, для чого обов'язково повинні брати участь у творенні європейської системи колективної безпеки. Це відповідає нашим національним інтересам не тільки з політичної чи оборонної точки зору, а й з економічної. Орієнтація на вісь Північ-Південь (Чорне море) допоможе нам у розв'язанні питання диверсифікації джерел надходження енергоносіїв. Реалізація проекту Балтійсько-Чорноморського союзу сприятиме активізації міжрегіональної програми Євросоюзу TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) для розвитку транспортного коридору з Європи через Чорне море, Кавказ і Каспійське море з виходом на країни Центральної Азії і Китаю. Вельми перспективним видається проект відновлення «шовкового шляху» за маршрутом Балтійське море - Польща - Україна - Чорне море - Кавказ - Центральна Азія - Китай - Жовте море. В рамках проекту «шовкового шляху» заплановано транспортування через територію Грузії перших кілька тисяч контейнерів з Китаю в напрямку Туреччини, України та Європи. Учасники цього проекту також планують почати в 2017 році перевезення вантажів через Україну в Північну і Східну Європу[8].

Останнім часом активізувалися ініціативи політиків, громадськості та експертів по обговоренню даної проблематики. Так 16 травня 2016 року спікер Верховної Ради Андрій Парубій зустрічався з главою польсько-української групи дружби у парламенті Республіки Польща, де обговорювалися питання дружби та співпраці двох сусідніх країн. Після зустрічі в інтерв'ю телеканалу «Рада» Андрій Парубій запропонував створити Балтійсько-Чорноморський союз, відзначаючи, що Україна повинна стати одним із центрів прийняття рішень. На його думку, ідея Балтійсько-Чорноморського союзу, як одного з форматів європейської інтеграції України, є надзвичайно перспективною і важливою для нашої держави. У лютому 2015 року в Україні створено громадську організацію «Балтійсько-Чорноморська Конфедерація» (ГО БЧК – www.bbcs.eu), основною метою діяльності якої є формування за допомогою громадянських структур соціально-економічної платформи для побудови міждержавного об'єднання країн Балтійського та Чорного морів

Обговорюють дану проблематику й науковці. Зокрема в листопаді 2010 року в Вільнюсі відбулася міжнародна наукова конференція «Новий регіон Європи: парадигми регіонального розвитку в Балтійсько-Чорноморському регіоні», де представники Польщі, Литви, Білорусі, Молдови, України, Угорщини та інших країн обговорювали перспективу створення Балтійсько-Чорноморського союзу.

У вересні 2014 року в Національному університеті «Острозька академія» відбулася міжнародна конференція з нагоди 500-ї річниці перемоги об'єднаних сил Великого Князівства Литовського і Королівства Польського над військом Московської держави під Оршею. Учасники конференції прийняли звернення до президента П. Порошенка з пропозицією розглянути можливість створення Балтійсько-Чорноморського союзу в складі України, Польщі та Литви з правом приєднання до неї інших держав.

12 листопада 2015 року в Києві відбувся Балтійсько-Чорноморський форум, організований громадською організацією «МІПУ» (Міжнародна ініціатива з підтримки України) спільно з фондом «Балтійсько-Чорноморської Конфедерації» (Литва). Учасники форуму домовилися сприяти створенню інформаційно-культурного, безпекового та економічного об'єднання націй і держав – «Балтійсько-Чорноморського Співдружності» і активізації Міжпарламентської асамблеї Польщі, Литви та України з постійно діючим при

ній органом - Секретаріатом.

На початку липня 2016 року у Києві відбулася науково-практична конференція «Балто-Чорноморський союз: геополітична альтернатива для Центральної та Східної Європи». 23 вересня 2016 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка відбулася зустріч з експертом і дослідником Андреасом Умландом, який вважається одним із активних популяризаторів ідеї Міжмор'я. На зустрічі обговорювалися питання відновлення ядерного статусу України, повернення українцями геополітичної суб'єктності та утворення на осі нашої країни геополітичного союзу Міжмор'я (Інтермаріуму).

Якщо політичні еліти основних країн-потенційних учасниць «Міжмор'я» зможуть домовитись найближчим часом, то даний проект зможе стати одним з найперспективніших проектів ХХІ століття. Налагодження союзницьких відносин між країнами Міжмор'я може дати потужний імпульс їх економічному розвитку завдяки залученню нових ринків і можливостей співпраці між Європою і Азією з використанням «шовкового шляху». Україна може стати одним з локомотивів майбутнього геополітичного об'єднання. Якщо в найближчі роки Польща, Литва і Україна зможуть сформувати ядро майбутнього Балтійсько-Чорноморського союзу, то через 10-15 років нове геополітичне утворення за своїм економічному і військовим потенціалом вийде на рівень Німеччини, Великобританії і Франції разом узятих і перевершить Росію.

Використана література:

1. Анжей Дуда виступає за створення блоку держав від Балтійського до Чорного моря / Польське радіо // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.polaradio.pl/5/38/Artykul/216158#sthash.AaDzbFG7.dpuf>
2. Дугин А. Г. Основы геополитики: Геополитическое будущее России. / А. Г. Дугин – М.: «Артогея», 1997. – 600 с.
3. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку / Під. ред. О. М. Гончаренка – К.: НІСД. 1999. – 384 с.
4. Тишкевич И. Чем союз Украины, Польши и Белоруси опасен для Германии. / И. Тишкевич / Соцпортал // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://socportal.info/2016/02/29/chem-soyuz-ukrainy-pol-shi-i-belarusi-opasen-dlya-germanii.html#>
5. Мелешук Сергей Эволюция экономической сложности Украины: бег на месте/ Сергей Мелешук / Економічна правда // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/01/19/577309/view_print/
6. Іщук В. Intermarium. Балто-Чорноморський союз може стати надійним щитом європейської і євроатлантичної цивілізації. / В. Іщук // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://bbsc.eu/analiticheskie-materialyi/bezopasnost/intermarium-balto-chornomorskiy-soyuz-mozhe-stati-nadiynim-shhitom-yevropeyskoyi-i-yevroatlantichnoyi-tsvilizatsiyi/>
7. Корона Н. Місце України у формуванні Балто-Чорноморського регіону: від ідеї до реального співробітництва./ Н. Корона // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2007. – № 54. – С. 55 -57
8. Волович А. Балтійско-Черноморский Союз: перспективы реализации (часть 1) / А. Волович // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://bintel.com.ua/ru/article/volodich-balto2/>

Чуприй Л. В. Возрождение концепта «Междуморье» в контексте преодоления российской экспансии

В статье анализируются основные внешнеполитические векторы Украинской державы: евразийский, европейский, юго-восточный. Акцентируется внимание на разработке юго-восточного геополитического направления путем практического воплощения концепта «Междуморья» в условиях усиления международных вызовов. Идею создания балто-черноморского союза поддерживал ряд украинских и зарубежных деятелей: Йозеф Пилсудский, Зигфрид Мейеровиц, Михаил Грушевский, Симон Петлюра, Тадеуш Голувко, Владислав Сикорский, Ярослав Качиньский другие.

Отмечается, что реализация проекта «Междуморья» будет иметь значительные геополитические, экономические и социокультурные преимущества. Мощный альянс

независимых государств Центральной и Восточной Европы стал бы адекватным ответом на экспансию агрессивной евразийской империи, что является опасным для всех стран Европы, но особенно для Украины, так как российские геополитики пытаются отрицать существование независимого Украинского государства, акцентируя внимание на том, что его возникновение было случайным.

Ключевые слова: геополитика, балто-черноморский союз, Междуморье

Chupriy L. V. The revival of the concept "Intermarium" in the face of contemporary challenges

The article analyzes the main vectors of foreign policy of the Ukrainian state: the Eurasian, European, South-East. It focuses on the development of the South-East geopolitical areas through practical implementation of the concept "Intermarium" in the face of increasing international calls.

The idea of creating a Baltic-black sea Union was supported by a number of Ukrainian and foreign figures: the Josef Pilsudski Siegfried Marocs Hrushevsky, Andrei Sinyavsky, Tadeusz Golovko, Wladyslaw Sikorski, Jaroslaw Kaczynski and other. It is noted that the implementation of the project "Intermarium" will have a significant geopolitical, economic and socio-cultural benefits.

Keywords: *geopolityka, the Baltic-black sea Union, Intermarium.*

УДК 323.327:303

Маєвська О. М., Національний авіаційний університет

КЛАСИФІКАЦІЯ «МОЗКОВИХ ЦЕНТРІВ» СВІТУ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ

У статті розглянуті основні класифікації «мозкових центрів» світу, а також розмежовано поняття «мозкового» та «аналітичного» центру. Зроблено спробу визначити та порівняти основні підходи провідних вчених та практиків до класифікації даних організацій. Нині «мозкові центри» активно розвиваються і посідають вагоме місце серед впливових суб'єктів внутрішньої та зовнішньої політики. Крім того, сучасні тенденції розвитку суспільства сприяли появі аналітичних структур транснаціонального характеру. Ці «мозкові центри» займаються дослідженням питань глобального та регіонального характеру і залучають до співпраці вчених з різних країн. З огляду на такі тенденції авторкою здійснено систематизацію «мозкових центрів» за рівнем організації діяльності та представлено коротку характеристику кожної групи.

Ключові слова: аналітичний центр, «мозковий центр», транснаціоналізація «мозкових центрів», мережеві об'єднання «мозкових центрів»

Нині політичний аналіз є невід'ємною складовою демократичного процесу прийняття державних та зовнішньополітичних рішень. Саме тому аналітичні центри відіграють значиму роль в цьому, адже, маючи в собі ресурсний та інтелектуальний потенціал, вони здійснюють якісні дослідження та сприяють пошуку оптимального рішення. Вплив на політику мають не лише державні, а і незалежні аналітичні центри, так звані «мозкові центри».

Динамічний розвиток даних організацій та їхня значимість для суспільства породжує значний інтерес до них в науковому середовищі. Прискорені темпи світових процесів позначаються і на діяльності «мозкових центрів», що породжує складнощі у складанні універсальної характеристики організаціям та їхній класифікації. Відображення даної тематики знайшло своє місце в працях провідних дослідників таких, як Р. Хаас, К. Вівер, Д. Ейлбесон, Дж. Макган та П. Діксон. Зокрема, К. Вівер, Дж. Манган та П. Діксон розробили класифікації, що на сьогодні залишаються актуальними. Серед вітчизняних вчених проблематика діяльності «мозкових центрів» представлена працями К. Ващенко, С. Внучко, В. Горбатенка, О. Клименка, І. Петренка, Н.Ржевської, Ю. Якименка.

Метою статті є авторська спроба внести додаткову класифікацію «мозкових центрів», що є вимогою сучасних реалій.

«Енциклопедичний словник з державного управління» визначає аналітичний центр як інституцію, яка реалізує аналітичну діяльність у різних сферах суспільного життя [1, с. 44]. В той час, як «мозковий центр» використовується для означення вузлого кола аналітичних структур. Уперше такий термін з'явився у США і був використаний до означення Корпорації РЕНД (кінець 1940-х років), і швидко набув поширення в соціально-політичній літературі Сполучених Штатів. Так почали називати організації, пов'язані з проведенням прикладних розробок стосовно економіки, політики, стратегії промислового і технологічного розвитку, військово-політичних питань [2]. Зокрема, Р. Хаас визначає «мозкові центри» як незалежні установи, створені з метою проведення досліджень та продукування об'єктивного знання, що є важливим для політики. З огляду на точку зору вченого, такі аналітичні установи заповнюють критичну порожнечу між академічним світом, з одного боку, та урядом – з іншого. Цю тезу він пояснює тим, що в університетах дослідження часто ґрунтуються на результатах теоретичних та методологічних дебатів, що є лише дотичними до реальних політичних дилем. Посадові особи в урядових структурах занадто зосереджені на конкретних проблемах, що унеможлиблює розгляд політики держави в ширшому сенсі. Таким чином, вчений головним внеском «мозкових центрів» визначає допомогу в подоланні розриву між світом ідей та дій [3, с. 5].

Ще одне визначення пропонує Д. Ейлбесон: «мозкові центри» – це некомерційні, позапартійні, орієнтовані на дослідницьку роботу інститути, метою яких є вироблення відповідних механізмів, що впливають на громадську думку та державну політику [4, с. 9].

Таким чином, під «мозковими центрами» варто розуміти аналітичні установи, що проводять дослідження у політичній сфері та можуть впливати як на державну політику, так і на

формування громадської думки.

Класифікація є невід'ємною частиною будь-якого дослідження, бо саме вона сприяє розумінню проблемних питань та подальшому розвитку наукової теорії. Варто зазначити, що типологія «мозкових центрів» залишається відкритою тематикою, незважаючи на тривалий час функціонування таких інститутів. Різноманітність даних організацій та нові виклики, що виникають у процесі їхньої діяльності, пояснюють значну кількість класифікацій.

Варто наголосити, що основні класифікації запропоновані американськими дослідниками. Та це й не дивує, бо у своїй класичній формі такі організації сформувалися саме в США.

К. Вівер (1989 р.) поділяє всі «мозкові центри» на три типи. До першого належать, так звані, «університети без студентів» (наприклад, Інститут Брукінгса та Фонд Рассела). Їхніми співробітниками, головним чином, є особи з науковим ступенем, в основному з професорського складу університетів. Більшість таких організацій отримують підтримку, в першу чергу, від приватних фондів і фондів-організацій.

Наступна група складається з «контрактних науково-дослідних центрів» або державних (найвідомішим серед яких є Корпорація «РЕНД»). Значну частину своїх коштів вони отримують за рахунок виконання замовлень державних відомств. До організацій даної категорії залучаються цілі наукові колективи дослідників, які мають ступінь магістра в галузі державного управління, політології та суміжних областях, на чолі з вченими з докторським ступенем у галузі суспільних наук.

До третьої групи, що утворилася пізніше двох інших, відносяться «пропагандистські дослідні центри» або центри адвокатської дії (Фонд Спадщина, Інститут Катона, Інституту економічної політики). Пропагандистські «мозкові центри» прагнуть більш м'яко реагувати на запити політичних діячів, особливо законодавців, і безпосередньо впливати на них. Найчастіше їх фінансують не тільки приватні фонди, а й приватні особи і корпорації. Продукція таких організацій – це, як правило, короткі й зрозумілі для сприйняття аналітичні довідки з конкретних політичних питань, де синтезуються результати раніше проведених досліджень [5].

Значна динаміка розвитку аналітичних структур призвела до появи різних типологій, які розширюють підхід К. Вівера та включають ширше коло організацій. Зокрема, П. Діксон виділяє п'ять груп «мозкових центрів»:

1. Неурядові «мозкові центри» (складаються з експертів-професіоналів та мають довгострокові договори з урядовими відомствами).
2. Внутрішньоурядові (займаються розробкою довгострокових проблем).
3. Незалежні дослідницькі центри при університетах.
4. Комерційні консультаційні фірми, орієнтовані на отримання прибутку.
5. Незалежні безприбуткові центри, що орієнтуються не на уряд чи великі промислові концерни, а на широку громадськість [6].

На особливу увагу заслуговує класифікація, запропонована в рамках програми «Експертно-аналітичні центри та громадянське суспільство» Університету Пенсільванії США. Варто зазначити, що робочим поняттям для даного дослідження подається наступне визначення «мозкових центрів» – це організації, які спеціалізуються на дослідженнях і аналізі державної політики та взаємодії з відповідними акторами, здійснюють політичні дослідження, аналіз та консультації з внутрішньополітичних і міжнародних питань, тим самим даючи можливість політичному керівництву і громадськості приймати обґрунтовані рішення в сфері державної політики. Питання класифікації в методології даного дослідження постало через відмінності між політичними системами і громадянським суспільством, адже в рамках однієї держави «мозкові центри» можуть грати чимало ролей – більше того, вони сильно відрізняються один від одного за характером і масштабом своєї діяльності [7, с. 6-7]. Критерієм для загальної класифікації було обрано приналежність аналітичної організації, що сприяє систематизації «мозкових центрів» світу та вирішенню концептуальних задач у питанні їхнього рейтингування. В рамках даної класифікації виділяють такі типи «мозкових центрів»: самостійні та незалежні, напівзалежні, державні, квазідержавні, університетські, партійні та корпоративні:

1. Самостійні та незалежні «мозкові центри» мають істотну незалежність від будь-яких групових інтересів або донора, працюють самостійно і не фінансуються державою (Інститут Брукінгса (США), Інститут проблем безпеки (ПАР), Chatham House або Королівський інститут

міжнародних відносин (Велика Британія)).

2. Напівзалежні: незалежні від держави, але контролюються груповими інтересами, донорами або підрядними організаціями, забезпечують більшу частину фінансування і суттєво впливають на діяльність «мозкових центрів» (Європейський профспілковий інститут (Бельгія)).

3. Державні – «мозкові центри», що офіційно входять у структуру держави. Наприклад, Дослідницька служба Конгресу (США), Інститут економік, що розвиваються (Японія)).

4. Квазідержавні «мозкові центри» фінансуються виключно за рахунок державних грантів і контрактів, але не входять в офіційну структуру держави (наприклад, Міжнародний дослідницький центр Вудро Вільсона (США)).

5. Університетські – центри політичних досліджень при університетах (Інститут економічних і соціальних досліджень, Університет Замбії (Замбія), Дослідницький центр Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Стенфордський університет (США)).

6. Партійні – офіційно пов'язані з політичними партіями (Фонд Конрада Аденауера (ФРН), Інститут прогресивної політики (США)).

7. Корпоративні «мозкові центри» – комерційні організації, що займаються вивченням політичних проблем, пов'язані з корпораціями або просто діють на комерційній основі. До даного типу належить Стенфордський дослідницький інститут у США [7, с. 7].

Окрім аналізу приналежності «мозкового центру», науковці звертаються і до розгляду таких критеріїв, як цілі й завдання, сфера діяльності, основні функції, політична спрямованість, організаційна структура, якість аналітичного продукту, рівень кваліфікації співробітників та способи просування ідей [2]. Такі класифікації орієнтовані перш за все на розгляд окремих параметрів «мозкового центру» або аспектів його діяльності.

Варто звернути увагу на те, що протягом більшої частини ХХ століття незалежні політологічні центри, які виконували дослідження та консультували з питань державної політики, були феноменом, притаманним, головним чином, Сполученим Штатам Америки. Набагато менше їх було в Канаді і Західній Європі. Як зазначає Дж. Макган, широке поширення «мозкових центрів» по всьому світу почалося в 1980-і роки в результаті появи глобальних проблем та завершення «холодної війни». Дві третини всіх нині існуючих «мозкових центрів» були створені після 1970 року, а понад половини – починаючи з 1980 року. Ще однією важливою тенденцією в розвитку «мозкових центрів» стала транснаціоналізація експертної думки. Уже в 1950-х роках фахівці з США брали участь у роботі науково-ідеологічних центрів інших країн Заходу, а до розробок американських «мозкових трестів» залучалися експерти з Великобританії та інших країн Західної Європи. В 1968 році з'являється Римський клуб – недержавна політико-аналітична структура міжнародного характеру, що об'єднала в собі експертів та ідеологів з різних країн Заходу. Члени Римського клубу визначили своїм основним завданням вивчення та аналіз світової проблематики [8].

Ще одним впливовим транснаціональним «мозковим центром» стала Тристороння комісія, створена в 1973 р з ініціативи директора «Чейз Манхеттен банку» Д. Рокфеллера і американського політолога Зб. Бжезінського. Цей неофіційний міжнародний інститут поєднує в собі риси політичної асоціації, «мозкового тресту», та елітного дискусійного клубу, офіційною метою якого є обговорення та пошук вирішення світових проблем.

Транснаціоналізація експертно-аналітичної думки характеризується не лише створенням наднаціональних центрів. Чимало «мозкових центрів» стали працювати без прив'язки до національної тематики та замовлень, фінансуючись безпосередньо ТНК та іноземними фондами під розробку тем, цікавих відповідним спонсорам, почали формуватися дослідницькі представництва і повноцінно діючі філії виконавчих центрів одних країн у інших. Наприклад, американський Фонд Карнегі в 1993 р. таким способом створив потужний дослідний центр у Росії, а британський Міжнародний інститут стратегічних досліджень у 2001 р. – свої філії у США та Сінгапурі, Корпорація «РЕНД» сформувала окремі групи в Німеччині, Великій Британії, Нідерландах і навіть у Катарі.

Удосконалення інформаційних систем і телекомунікації значно розширили масштаби і значення співпраці між інститутами і дослідниками. Зокрема, тенденцією 2000-х років стало виникнення національних, регіональних і глобальних структур у формі мережових об'єднань

«мозкових центрів». На базі мереж здійснюється обмін інформацією, спільне виконання політичних замовлень, створення колективних пропагандистських ресурсів, тематичний поділ праці, координація роботи, узгодження ідейно-політичних позицій з тих чи інших питань [9].

Зазначені тенденції розвитку «мозкових центрів» та їхнє розмежування вченими на центри міжнародного та національного характеру дозволяють говорити про рівні організації діяльності. Такий підхід до класифікації розмежовує центри на чотири типи: транснаціонального характеру, національні, регіональні та місцеві.

«Мозкові центри» транснаціонального характеру – це аналітичні установи, що у своїй діяльності не прив'язані до однієї держави. В більшості випадків такі центри складаються з представників різних країн, мають свої філіали в різних регіонах, займаються глобальною проблематикою або окремими питаннями, що стосуються світового розвитку. Вони орієнтуються на світову громадськість та провідних політичних діячів. За своєю організаційною структурою такі «мозкові центри» є близькими до транснаціональних корпорацій. До цієї групи установ варто віднести Фонд Карнегі за міжнародний мир, «Міжнародну кризову групу», Інститут Брейгель, Міжнародний інститут стратегічних досліджень (штаб-квартира у Великій Британії), «Amnesty International», Тресторонню комісію та Римський клуб.

Регіональні «мозкові центри» – це окремі організації, які у своїй діяльності обмежуються конкретним регіоном (таке обмеження стосується як досліджуваної проблематики, так і цільової аудиторії). До провідних регіональних центрів належать Центр європейських досліджень Вільфреда Мартенса, Центр європейських реформ, «East Asia Institute» (Республіка Корея).

Національні «мозкові центри» займаються питаннями державного характеру та мають прив'язку до однієї країни. Такі аналітичні центри виступають посередниками між владою, бізнесом та громадянами, лобіюють громадські пріоритети та інтереси шляхом гнучкого реагування на запити політичних діячів, прагнучи в такий спосіб безпосередньо впливати на їх рішення[3]. Наприклад, до таких центрів належать Інститут Брукінгса (США), «Chatham House» (Велика Британія), Фонд «Спадщина» (США), Інститут Фрейзер (Канада), Німецька рада з міжнародних відносин (Німеччина), Центр Разумкова (Україна).

Місцеві «мозкові центри» організовані на рівні окремих територіальних одиниць, взаємодіють з місцевими органами влади та досліджують лише ті питання, що є актуальними для обраної ними географічної області (наприклад, численні аналітичні центри, що працюють у межах одного штату в США[10, с. 30]).

Отже, варто зробити висновок, що «мозкові центри» та їхня діяльність є багатоаспектним та динамічним явищем, породжуючи велику кількість критеріїв у формуванні їхньої типології. З огляду на наявні класифікації, варто зауважити, що вчені не завжди враховують самотійність «мозкового центру», як одну з обов'язкових характеристик такої аналітичної установи. Такий підхід пояснюється різним статусом організації в залежності від місця знаходження. Нові тенденції, що пов'язані з глобалізацією та транснаціоналізацією, розширюють підходи до формування типології, адже створюються центри зі своєю специфікою та напрямками діяльності. Тому була здійснена спроба розмежувати «мозкові центри» за рівнем організації діяльності та дати коротку характеристику кожній групі.

Використана література:

1. Сурмін Ю.П. Аналітичний центр// Енциклопедичний словник з державного управління за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна / Ю.П. Сурмін. – К: НАДУ, 2010. – 740 с.
2. Кочетков Г.Б., Супян В.Б. «Мозговые центры» в США: наука как инструмент реальной политики [Електронний ресурс] / Г.Б. Кочетков, В.Б. Супян // Проблемы прогнозирования. – 2010. – №5. – С. 52 – 67. – Режим доступу: <http://www.ecfor.ru/wp-content/uploads/2010/fp/5/05.pdf>
3. Haass R. N. Think tanks and U. S. Foreign policy: a policy-makers perspective [Електронний ресурс] / R. N. Haass // US Foreign Policy Agenda. – 2002. – Vol.7. – No 3. – С.5 – 8. – Режим доступу: <http://guangzhou.usembassy-china.org.cn/uploads/images/QHgRpr9Ar-KtqbseIU105Q/ijpe1102.pdf>
4. Abelson D. E. Think tanks and U.S. Foreign policy: an historical perspective [Електронний ресурс] / D. E. Abelson // US Foreign Policy Agenda. – 2002. – Vol.7. – No3. – С. 9 – 12. – Режим доступу: <http://guangzhou.usembassy-china.org.cn/uploads/images/QHgRpr9Ar>

KtqbseIU05Q/ijpe1102.pdf

5. Мирзаян Г. В. Мозговые центры и процесс принятия решений в США [Электронный ресурс]: электронный научный журнал / Г. В. Мирзаян // Россия и Америка в XIX веке. – 2011. – № 3. – Режим доступа до журн. : http://www.rusus.ru/?act=read&id=301#_ftn2
6. Диксон П. Фабрики мысли [Электронный ресурс] / П. Диксон. – М.: «Прогресс», 1976. – Режим доступа: http://www.e-reading.co.uk/djvureader.php/107315/3/Dikson_-_Fabriki_mysli.html
7. McGann J. G. 2016 Global Go To Think Tank Index Report [Электронный ресурс] / J. G. McGann / Think tanks and civil societies program, International relation program, University of Pennsylvania/ Director J. G. McGann. – 2017. – Режим доступа: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=think_tanks
8. Макган Дж. Мозговые центры и глобализация внешней политики [Электронный ресурс] / Дж. Макган. – 2006. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/4571>
9. Ржевська Н. Ф. Историко-теоретичний аналіз «виробництва» інтелектуального простору американськими та транснаціональними аналітичними структурами [Электронный ресурс] / Н. Ф. Ржевська // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2015. – № 7. – С. 73-83. – Режим доступа: <http://www1.lnu.edu.ua/publications/bulletins/index.php/politology%20/article/viewFile/1263/1320>
10. McGann J. G. 2014 Global Go To Think Tank Index Report [Электронный ресурс] / J. G. McGann/ Think tanks and civil societies program, International relation program, University of Pennsylvania/ Director J. G. McGann. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1008&context=think_tanks

Маевская О. Н. Классификация «мозговых центров» мира: основные подходы

В статье рассмотрены основные классификации «мозговых центров» мира, а также разграничены понятия «мозгового» и «аналитического» центра. Сделана попытка определить и сравнить основные подходы ученых и практиков к классификации организаций. Ныне «мозговые центры» активно развиваются и занимают значительное место среди влиятельных субъектов внутренней и внешней политики. Кроме того, современные тенденции развития общества содействовали появлению аналитических структур транснационального характера. Такие «мозговые центры» занимаются исследованиям вопросов глобального и регионального характера и привлекают к сотрудничеству ученых из разных стран. Учитывая такие тенденции, в статье было систематизировано «мозговые центры» по уровню организации деятельности и представлено краткое описание каждой группы.

Ключевые слова: аналитический центр, «мозговой центр», транснационализация «мозговых центров», сетевые объединения «мозговых центров»

Maievska O. M. Classification of think tanks of the world: the main approaches

The main classifications of think tanks of the world are presented in this article. It is highlighting a difference between analytic centers and think tanks. There was an attempt to identify and compare the main approaches to the classification of such organizations. Nowadays think tanks have increased in number and played a significant role in policy-making process. Moreover, we can talk about transnational analytic organizations, because of modern trends in the development of the society. Those think tanks are engaged in research of global and regional issues, work with scientists from different countries. As a result, the author proposed to classify think tanks, using the level of organization of their activity, and presented a brief description of each group.

Keywords: analytic centers, think tanks, transnational think tanks, think tank networks

РЕЦЕНЗІЇ

Paweł Swianiewicz, Adam Gendźwił, Julita Łukomska, Anna Kurniewicz. *Wielkość gmin i powiatów a sprawność ich funkcjonowania. Hipotezy wielkoludów i liliptów*. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2016. – 191 p.

The dispute which concerns the size of municipalities and administrative division of countries is constantly current in academic debate and also in political actions. These issues are especially important for areas which have limited experience and practice of democracy and self government. An example of this type of area is Poland, where self government has de facto a short history, therefore a lot of global trends and solution in this issue are implemented with delays. The most significant change in Poland was the public administration reform in 1999 which reduced the number of provinces (voivodships) and restored counties. After implementation of these reforms there were a lot of discussion of scientists and politicians about further reducing of number of voivodeship. Currently an important issue is the separation of the area of Warsaw city from the Mazovia voivodeship. The main imperfection of previous considerations and research on this issue in Poland is the conviction about some well-worn myths such as statement, that small municipalities perform their tasks much better than bigger units. The book of Paweł Swianiewicz, Adam Gendźwił, Julita Łukomska and Anna Kurniewicz is noteworthy and innovatory attempt of explanation of the relationship between the effectiveness of functioning of municipalities and their size.

The main research problem of reviewed book concerns on size of municipality and its impact on efficiency of tasks performing. The researchers decided to focus on a three issues such as an ability to performing the tasks, operating costs of local government and local democracy. This assumption enable the creation of comprehensive approach to the main issue. Previous results and arguments of the proponents of consolidation/fragmentation of municipalities are based on research which was focused only on one the above-mentioned issue. The first chapter of the book is an introduction to administrative division of Poland, which is the context of the research. The authors scrupulous describes the genesis and historical change of territorial division of Poland with particular emphasis on demography. The following sections present an examples of the changes which were inspired by local communities and central authorities. The last section of this chapter refers to administrative division of Poland compared to european countries. The analysis of main territorial reform of european countries in recent years present the ambiguity and differentiation of this issue. The main conclusion of this chapter is that, there is no dominant model of territorial organization. In fact, the territorial division of countries is strongly rooted in their history and tradition.

The second chapter present the theoretical considerations and empirical analysis referring to connection between ability of municipalities to tasks performing and their size. Previous research results of this issue in other countries prove that ability to performing public tasks is strongly connected with size of municipality. The research conducted by P. Swianiewicz, A. Gendźwił, J. Łukomska and A. Kurniewicz presents similar results in many aspects. The results of their study shows that bigger territorial units prepare more accurate financial forecast and they are more efficiently in obtain the EU funds. While the small municipalities have difficulties with such issues as public child care and local sewage network. On the other hand the research results presents, that the size of territorial unit is not important in such issue as the quality of local law.

The next chapter describes relationship between the cost of public tasks of municipalities and their size. Most researchers argue, that bigger municipalities spend less money to perform public tasks and they are more accurate. Moreover they claim, that we can observe economies of scale in functioning of self government, which is typical phenomenon in economic sector. In this issue the research results in Poland are identical as the results in other countries. The economies of scale is noticeable especially in such areas as financing of administrative services. Interestingly, this effect is more observable in counties than in municipalities. Probably the most crucial fact, is that municipalities have more financial autonomy and they have more extensive catalogue of tasks.

The fourth chapter refers to influence of the size of municipalities on the local democracy. In this

section the authors try to examine the common statement, that the small territorial unit means better local democracy. The researchers concentrate on such issues as satisfaction with the activities of local authorities, voter turnout in local elections and other form of political form of participation. The research results in Poland show, that the above hypothesis is proven. In small territorial units the local communities are more satisfied with the government and they are convinced that they have influence on the local decisions. This relationship is lower in counties. However in smaller counties the quality of local democracy is better than in bigger county units.

The next chapter describes selected cases of territorial reform in european countries such as Georgia, Denmark, Netherland, Finland, Ireland, Greece, Albania, Norway, Ukraine, France and Macedonia. Analysis of the above reform was used to indicate the conditions and circumstances which are favorable for implementation of territorial consolidation reform. Presented conclusions in this chapter may be useful for central governments and expert groups which elaborate the administrative reform of country. The last chapter of the reviewed book describes the conclusions of the presented research.

The reviewed book is a reliable and noteworthy analysis of relationship between size of territorial units and their ability to performing public tasks. Extensive sources and various qualitative and quantitative methods confirm that it is an meaningful scientific publication on this issue. Previous scientific research based only on description and incomplete data. Therefore the book of P. Swianiewicz, A. Gendźwiłł, J. Łukomska and A. Kurniewicz is also an innovatory attempt of research of presented issue. The important advantage of the reviewed book is also description of experiences of european countries with administrative reform and its effects, which may be useful for public authorities in less experienced countries.

Reviewer: Piotr Pięta (Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland).

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Стаття повинна містити такі елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редакція залишає за собою право редагування текстів статей.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються *рецензією* доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри про рекомендацію до друку.

Обсяг статті, включаючи ілюстрації та таблиці – 16-20 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; береги: верхній, нижній – 20 мм, правий – 10 мм, лівий – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами допускається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати).

Важливо звернути увагу на наступне: необхідно використовувати *кутові лапки* «Текст»; розрізняти символи *дефіс і тире* (тире відокремлюється з обох боків пропусками і довше дефіса); виставляти *нерозривні пробіли* між ініціалами та прізвищем, сторінкою і відповідним номером у посиланнях та списку використаних джерел, між датою і роком тощо (напр. В. С. Стуса; с. 22–28; 27 березня 2016 р.; м. Київ); по тексту *уніфікувати скорочення* (напр. зупинитися на одному з варіантів 2014 р. або 2014 рік); розшифровувати *абрєвіатури* при першому згадуванні і лише відтак вживати надалі; між словами залишати по одному пробілові (прибрати *зайві пробіли*).

Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Схеми, графіки, діаграми, формули і таблиці повинні бути складені безпосередньо в текстовому редакторі і розміщені строго в межах зазначених вище розмірів сторінки. Таблиці формуються в редакторі за допомогою пункту меню «Таблиця». Формат таблиць лише книжковий.

Рукопис статті подається в одному примірнику, надрукованому з одного боку аркуша паперу формату А-4. Разом з рукописом подається електронний варіант статті, виконаний у текстовому процесорі MS Word for Windows (збережений у форматі doc або rtf). Електронний варіант надсилається на електронну адресу: polizhytuya@i.ua із зазначенням латиницею прізвища автора/авторів (Nagornyak).

Перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком «*Використана література*» та оформлюється згідно з вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань *нумеруються вручну* (без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»). Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3, с. 5- 6] або [3, с. 145; 5, с. 25; 7, с. 348].

Структура статті: УДК, прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова українською мовою (1000-1200 знаків), текст статті, використана література; прізвище ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова російською мовою (1000-1200 знаків), прізвище ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою (900-1100 знаків).

Зразок оформлення статті:

УДК

Прізвище та ініціали, назва організації

НАЗВА СТАТТІ

Анотація та ключові слова українською мовою (1000-1200 знаків)

Текст статті

Використана література:

ПІБ, Назва статті, анотація та ключові слова рос. мовою (1000-1200 знаків)

ПІБ, Назва статті, анотація та ключові слова англ. мовою (900-1100 знаків)

Приклад оформлення використаної літератури:

1. Аакер Д. Создание сильных брендов / Д. Аакер. – М. : «Издательский дом Гребенникова», 2003. – 440 с.
2. Австралия – лучшая для жизни страна. Записки эмигранта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://proau.info/avstraliya-luchshaya-dlya-zhizni-strana/>
3. Агентство Bloomberg представило рейтинг стран мира, жители которых больше всего страдают от стресса и депрессии [Електронний ресурс] // Центр гуманитарных технологий. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2013/07/19/6112>
4. Адилов В. А. Образ России в Казахстане: опыт проектирования бренда страны во внешней среде : дис. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 «Политические институты и процессы» / Адилов Владислав Аскарлович. – М., 2009. – 198 с.
5. Актуальные проблемы мировой политики в XXI веке [Електронний ресурс] / отв. ред. В. С. Ягья // Ежегодный альманах. – Режим доступу: <http://worldpol.ru/index.html>
6. Потенціал взаємодії Уряду і суспільства потрібно використати для модернізації країни / Інтерв'ю Голови Держінформнауки Володимира Семиноженка Міжнародному діловому журналу «Image.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512
7. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty [Електронний ресурс] / Saskia Sassen // Political Theory. – 2012. – № 40(1). – P. 116–122. – Режим доступу: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf>
8. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science / M. Scammell // Political studies. – 1999. – 47 (4). – P. 718–739.
9. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing / L. Zhang, S. Zhao // Cities. – 2009. – Vol. 26. – No. 5. – P. 245–254.

Автор підписується на звороті останньої сторінки.

Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назва статті.

Рукописи статей та диски авторам не повертаються.

Науковий журнал
ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Виходить чотири рази на рік

№1-2, 2017 р.

Адреса редакції: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к.614.
Тел.: гол. ред.: (0432) 508-779;
відп.секр.: (098) 68-52-788;
e-mail: polit-period.div@donnu.edu.ua
polizhyttya@i.ua

Видавець журналу: Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Тел.: (0432) 508-779
e-mail: polit-period.div@donnu.edu.ua

Дизайн обкладинки: І.О.Мельничук

Переддрукарська підготовка видання: М.А.Польовий

Технічні редактори: М.А.Польовий

О.І.Скопова

Підписано до друку 17.07.2017. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 13. Обл. видавн. арк. 16,,5.
Наклад 300 прим.

Видавництво Донецького національного університету імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
